

MASROP E-Dergi

-Mimarlar Arkeologlar Sanat Tarihçileri Restoratörler Ortak Platformu E-Dergisi-

MASROP E-Dergi *Cilt 13.2*

Kasım 2019

Mimarlar Arkeologlar Sanat Tarihçileri Restoratörler Ortak Platformu E-Dergisi
MASROP E-Dergi

E-Journal Common Platform of Architects, Archaeologists, Art Historians and Conservator-Restorers

MASROP E Dergi **Ulusal Hakemli** bir e-dergidir.

MASROP E Dergi is a National Refereed Journal

Türkçe olarak yılda 2 sayı (Nisan ve Kasım) yayımlanır.

Published in Turkish annually in two issues (April and November)

Yayın Sahibi / Publication Proprietor

Uğur Alanyurt

Elektronik Sayfa ve Grafik Tasarım / Web and Graphic Design

Selçuk Öztürk

E-Dergi Tasarım / E-Journal Design

Öğr. Gör. (MA) Ceren Baykan (TÜ); Prof. Dr. Daniş Baykan (TÜ)

Posta Adresi / Address

Trakya Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Arkeoloji Bölümü, Klasik Arkeoloji Anabilim Dalı, I.
Bina, Kat 1, oda nu.: 106, Klasik Arkeoloji Laboratuvarı, Güllapoğlu Yerleşkesi
22030, Merkez / Edirne

Telefon / Phone

0-284-235 95 27 Dâhili: 1202

E-posta Adresi / E-mail

masrop.e.dergi@gmail.com

İnternet Adresi / Web Address

<http://www.masrop.org>

ISSN: 1307-4008

Ön Kapak Tasarım

19. yüzyıl Thomas Allom gravürlerinden Ceren Baykan (T.Ü.) tarafından düzenlenmiştir.

Cilt 13 Sayı 2 Kasım 2019

Bu e-dergide yayınlanan makalelerin yayın hakkı saklıdır. MASROP E-Dergi’de yer alan makaleler tekil ve toplu şekilde dijital veya matbu olarak çoğaltılamaz. Yazılar ve görseller hiçbir şekilde ticari olarak kullanılamaz. Bilimsel yayınlarda kaynak gösterilerek alıntı halinde kısmi kullanımı mümkündür. Makalelerin görsellerinin bilimsel amaçlı kullanımı yazarının iznine bağlıdır. Makale görselleri kaynak gösterilmediği sürece yazarına aittir. Makalelerdeki yazın ve görsel içeriğin yasal sorumlusu yazarıdır.

Yayın Kurulu / Editorial BoardProf. Dr. Daniş Baykan (TÜ) Başkan / *Editor*Dr. Ergün Karaca (TÜ) Yardımcı Başkan / *Deputy Editor*Ceren Baykan (TÜ) Düzenleme ve Dizgi / *Redaction and Editing*Doç. Dr. Emma Louise Baysal (TÜ) İngilizce Düzenleme / *English Redaction*Uğur Alanyurt (MSGSÜ) Elektronik Sayfa Sorumlusu / *Webmaster***Onursal Yayın Kurulu / Honorary Editorial Board**Oktay Ekinci Onursal Başkan / *Honorary Chief Editor*

Prof. Dr. Belkıs Dinçol (İÜ emekli)

Prof. Dr. Turan Efe (Şeyh Edebalı Ü emekli)

Prof. Dr. Mehmet Özdoğan (İÜ emekli)

Prof. Dr. Nuran Şahin (Ege Ü emekli)

Prof. Dr. Elif Tül Tulunay (İÜ emekli)

Dr. Aksel Tibet (İFEA İstanbul / Vefat 2019)

Dr. Işık Şahin (TÜ emekli)

Yayın Kuruluna ilaveten / *In addition to the Editorial board***Danışma Kurulu / Advisory Board**Unvan (Prof.; Doç.; Dr.) ve soyadı alfabetik / *Title and surname, alphabetic*

Prof. Dr. Serdar Aybek (Celal Bayar Ü)

Prof. Dr. Asnu Bilban Yalçın (İÜ)

Prof. Dr. Demet Binan (MSGSÜ)

Prof. Dr. Sedef Çokay Kepçe (İÜ)

Prof. Dr. Serra Durugönül (Mersin Ü)

Prof. Dr. Bekir Eskici (Gazi Ü)

Prof. Dr. Timur Gültekin (Ankara Ü)

Prof. Dr. Gül Gürtekin Demir (Ege Ü)

Prof. Dr. Gül Işın (Akdeniz Ü.)

Prof. Dr. Necmi Karul (İÜ)

Prof. Dr. Zeynep Koçel Erdem (Mimar Sinan G.S.Ü.)

Prof. Dr. Sevgi Lökçe (Atılım Ü)

Prof. Dr. M. Sacit Pekak (Hacettepe Ü.)

Prof. Dr. Gürcan Polat (Ege Ü)

Prof. Dr. Ayla Sevim Erol (Ankara Ü)

Prof. Dr. Hamdi Şahin (İÜ)

Prof. Dr. Gülsün Umurtak (İÜ)

Prof. Dr. Ahmet Yaraş (TÜ)

Doç. Dr. Selim Ferruh Adalı (Ankara Sosyal Bilimler Ü)

Doç. Dr. Sennur Akansel (TÜ)

Doç. Dr. Çiler Altınbilek Algül (İÜ)

Doç. Dr. Atilla Batmaz (Ege Ü)

Doç. Dr. Adnan Baysal (TÜ)

Doç. Dr. Yener Bektaş (Ahi Evran Ü)

Doç. Dr. Özgü Çömezoğlu Uzbek (İÜ)

Doç. Dr. Arzu Demirel (Mehmet Akif Ersoy Ü)

Doç. Dr. Yeşim Doğan (Ankara Ü)

Doç. Dr. Kenan Eren (MSGSÜ)

Doç. Dr. Melda Ermiş (İÜ)

Doç. Dr. Aliye Erol Özdzibay (İÜ)

Doç. Dr. Lale Doğer (Ege Ü)

Doç. Dr. İlkan Hasdağlı (TÜ)

Doç. Dr. Semiha Kartal (TÜ)

Doç. Dr. Dinçer Savaş Lenger (Akdeniz Ü)

Doç. Dr. Aşkın Özdzibay (İÜ)

Doç. Dr. Hasan Peker (İÜ)

Doç. Dr. Müjde Peker (İÜ)

Doç. Dr. Deniz Sarı (Bilecik Şeyh Edebalı Ü)

Doç. Dr. Nazire Papatya Seçkin (MSGSÜ)

Doç. Dr. Ayça Tiryaki (İÜ)

Doç. Dr. Murat Türkteki (Bilecik Şeyh Edebalı Ü)

Doç. Dr. Fatma Banu Uçar Çakan (İÜ)

Doç. Dr. Derya Yalçıklı (Çanakkale 18 Mart Ü)

Doç. Dr. Gülgün Yılmaz (TÜ)

Dr. Ahmet İhsan Aytek (Mehmet Akif Ersoy Ü)

Dr. Baki Demirtaş (TÜ)

Dr. Cevdet Merih Ereş (Gazi Ü)

Dr. Öznur Gülhan (Ankara Ü)

Dr. Gökhan Kağnıcı (Uşak Ü)

Dr. Burcu Kırmızı (MSGSÜ)

Dr. Hüseyin Köker (Süleyman Demirel Ü)

Dr. Nil Orbeyi (MSGSÜ)

Dr. Serdar Mayda (Ege Ü.)

Dr. Alptekin Oransay (Anadolu Ü)

Dr. Hüseyin Murat Özgen (MSGSÜ)

Dr. Hüseyin Sami Öztürk (Marmara Ü)

Dr. Feyzullah Şahin (İzmir Demokrasi Ü)

Dr. Fuat Yılmaz (TÜ)

Dr. Nalan Damla Yılmaz Usta (S. Demirel Ü)

Dr. Aslıhan Yurtsever Beyazıt (İÜ)

Dr. S. Melike Zeren Hasdağlı (TÜ)

MASROP E-Dergi

Mimarlar Arkeologlar Sanat Tarihçileri Restoratörler Ortak Platformu E-Dergisi

Cilt 13 Sayı 2 Kasım 2019 **Hakemleri**

Doç. Dr. Selim Ferruh Adalı	Ankara Sosyal Bilimler Ü
Doç. Dr. Ali Akın Akyol	Ankara Hacı Bayram Veli Ü
Doç. Dr. Atilla Batmaz	Ege Ü
Doç. Dr. Fatma Banu Çakan	İstanbul Ü
Doç. Dr. Nazire Papatya Seçkin	MSGSÜ
Dr. Gökhan Kağmıcı	Uşak Ü
Dr. Ergün Karaca	Trakya Ü

İçindekiler

MASROP E-Dergi Künye	ii
MASROP E-Dergi Yayın ve Yayın Danışma Kurulu	iii
Bu Sayının Hakemleri	iv
İçindekiler	v
Editörden	vi
Araştırma Makalesi	
Uğur Alanyurt - Bekir Eskici	1-19
Tophane Kasrı Yapı Malzemelerinin Arkeometrik Araştırmaları <i>Archeometric Investigations of Tophane Pavilion Construction Materials</i>	
Derleme Makale	
Bilcan Gökce	20-52
Yeni Assur Krallığı'nda Savaş Esirleri Üzerine Notlar <i>Notes on the Prisoners of War in the Neo-Assyrian Kingdom</i>	
Haber	
Atilla Batmaz	53-56
I. Doğu Anadolu Arkeolojisi: Prehistorik Dönemlerden Demir Çağların Sonuna Kadar Doğu Anadolu (DARK I / 11-12 Şubat 2019 / Ege Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi / İzmir)	

Editörden

Her geçen gün gelişen yayın ve danışma kurulumuzla, 2019’un ikinci (**MASROP 13.2/ Kasım 2019**) sayısını ilginize sunmaktan mutluluk duyuyorum. Gerek bu sayıda gerekse daha önceden MASROP E-Dergi’nin yükünü üstlenen yayın ve danışma kurullarına, hakemlerimize ve dergiye destek veren tüm akademisyen ve araştırmacılara teşekkürlerimi sunuyorum. Dergimiz iki yıldır hem Dergipark (<http://dergipark.gov.tr/masrop>) hem de kendi ana sitemizden (<http://masrop.org/>) eş zamanlı yayınlanmaktadır. Kasım 2019 sayımızda “*Tophane Kasrı Yapı Malzemelerinin Arkeometrik Araştırmaları*” başlıklı bir **Araştırma Makalesi**; “*Yeni Assur Krallığı’nda Savaş Esirleri Üzerine Notlar*” başlıklı bir **Derleme** ve “*I. Doğu Anadolu Arkeolojisi: Prehistorik Dönemlerden Demir Çağların Sonuna Kadar Doğu Anadolu (DARK I / 11-12 Şubat 2019 / Ege Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi / İzmir)*” başlığında bir **Haber** olmak üzere toplam üç çalışma yayımlanmaktadır. Dergimizin TR Dizin’de taranmasına yönelik ODİS çalışmalarımız devam etmektedir. 2012-2017 yılları arasındaki eksik sayıların 2017 yılı içerisinde tek seferde çıkartılmış olması ve sayıların makalelerinin çalıştay bildirilerinden oluşması nedeniyle, iki yıllık denetim süresi için 2018 ve 2019 yılı sayılarının tamamlanması gerekmiştir. Bu nedenle dergimizin TR Dizin’de taranmasına yönelik kontrol Aralık 2019 - Ocak 2020’de yapılmış olacaktır.

Ülkemizde kültürel ve doğal varlıklarımızla ilgili duruş ve duyarsızlık ile bunun sonucundaki tahribatlar geri dönülmez yokoluşlara neden olmaktadır. Arkeolojinin ve arkeologların evrensel görev ve sorumluluklarının sorgulandığı bu günlerde Avrupa Arkeologlar Birliğinin Bern’de 6 Eylül 2019’da yaptığı bir toplantıda “Arkeoloji ve Demokrasinin Geleceği Avrupa Arkeologlar Birliği 2019 Bern Bildirisi” (EAA 2019 Bern Bildirisi) yürürlüğe sokulmuştur. Türkçe çevirisi Arkeologlar Derneği İstanbul Şubesinin: <https://www.arkeologlardernegi.org/assess/images/2019%20Bern%20Statement%20Turkce.pdf> uzantısından erişimdedir. EAA 2019 Bern Bildirisi’ne göre: Sağduyulu ve sorumluluk sahibi arkeoloji, demokratik toplumun bütün sosyal gruplarını kapsayan; modern dünyayla sosyal ilişkili geniş tabanlı söylemlere odaklı ve saygılı diyalog arayışındadır. Arkeolojiden elde edilen veriler, erişilebilir, çeşitli, dinamik ve katılımcı olmalıdır. Arkeoloji analizleri, eleştirileri ve kavramları nedeniyle politiktir. Bu nedenle EAA’nın politik duruşu, toplumların demokratik ve bütünleştirici değerleri destekler niteliktedir. Arkeologlar Derneği (TR) de Avrupa Arkeologlar Birliği 2019 Bern Bildirisini desteklemektedir. Kültür varlıklarımızın tahrip edilmediği, değerlerimize sahip çıkabildiğimiz aydınlık, bilimsel, sağlıklı ve başarılı yarınlar dileklerimizle...

Prof. Dr. Daniş Baykan
Edirne / Kasım 2019

Tophane Kasrı Yapı Malzemelerinin Arkeometrik Araştırmaları *Archeometric Investigations of Tophane Pavilion Construction Materials*

Uğur ALANYURT* , Bekir ESKİCİ**

Öz

Bu çalışma¹, İstanbul ili, Tophane semtinde yer alan, Tophane Kasrı binasının yapı malzemelerinin özelliklerini arkeometrik yöntemlerle belirlemek için yapılmıştır. Sade bir mimariye sahip iki katlı yapı, dönemin ünlü mimarları William James Smith tarafından 1851 yılında inşa edilmiştir. Yapıya ait; harç, sıva, tuğla ve ahşapların kimyasal ve fiziksel özellikleri *Polarized Energy Dispersive-X Işını Floresans* analizi, ince kesit petrografik analizi ve ksilolojik ahşap analizleriyle belirlenmiştir. Çalışma kapsamında yapıya ait özgün malzemeler kod verilerek alınmış, laboratuvarında tasnifleri ve analize hazırlık işlemleri yapılmıştır. Analizlerden elde edilen bulgularla 19. yüzyılda inşa edilen yapının malzeme karakterizasyonu ortaya çıkarılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Tophane Kasrı, Arkeometri, Koruma, Onarım, Karakterizasyon

Abstract

This study was carried out to determine the properties of building materials of Tophane Pavilion building in Tophane district of Istanbul by archaeometric methods. The two-storey building with a simple architecture was built in 1851 by the famous architect of the time, William James Smith. The chemical and physical properties of mortar, plaster, brick and wood were determined by Polarized Energy Dispersive x-ray analysis, thin section petrographic analysis and xylological wood analysis. Within the scope of the study, the original materials belonging to the structure were taken by labeling and their classification and preparation for analysis were performed in the laboratory. The findings obtained from analyzes revealed the material characterization of the building that built in the 19th century.

Keywords: Tophane Pavilion, Archeometry, Conservation, Restoration, Characterization

1. Tophane ve Tophane Kasrının Tarihi

MÖ 669 yılında Megaralılar tarafından kurulan Byzantion şehri (Arslan 2010: 24) zamanında Tophane'nin adının Metapon olduğu, burada Apollon'a adanmış bir tapınak olduğu ve toprak tümseklerle ana karaya doğru düzleşerek devam eden sarp kıyıya sahip olduğu (Arslan 2010: 459) bilinmektedir. Roma İmparatorluk Dönemi'nde buranın ormanlık, kırık mesire alanı olduğu (Aydüz 2006: 74) ve biri Hadrianus'a adanmış iki mabedin yer aldığı bilinmektedir

* Restoratör ve Konservatör Uğur Alanyurt Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Kültür Varlıklarını Koruma Anabilim Dalı, Yüksek Lisans, E-posta: ugoralanyurt@gmail.com; ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3888-4898>

** Prof. Dr. Bekir Eskici Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi, Kültür Varlıklarını Koruma ve Onarım Bölümü, Ankara, E-posta: bekireskici01@gmail.com.

¹ Bu makale, Gazi Üniversitesi, Güzel Sanatlar Enstitüsü, Kültür Varlıklarını Koruma Anabilim Dalı'na 2019 yılında verilen “İstanbul Tophane Kasrı; Koruma Sorunları ve Çözüm Önerileri” başlıklı tezden derlenmiştir.

(Gülersoy 1995: 275). Tophane'nin, Fatih Sultan Mehmet döneminde, top imalathanesinin ve topçu kıışlasının imar edildiği tarihe kadar (1451-1481) yerleşim alanı olarak kullanıldığına dair bir bilgi bulunmamaktadır (Ceylan 2003: 43). 1546 tarihli Vakıf Tahrir defterinde topçubaşının burada ikamet ettiği ve semtte Topçubaşı Mahallesi'nin bulunduğu yazmaktadır (Balkan ve Ayverdi 1970: 431). II. Beyazıt döneminde (1481-1512) genişletilen top döküm tesisleri, Kanuni Sultan Süleyman döneminde (1520-1560) yıktırılıp daha büyük bir tesis olarak yeniden inşa ettirilmiştir (Resim 1).

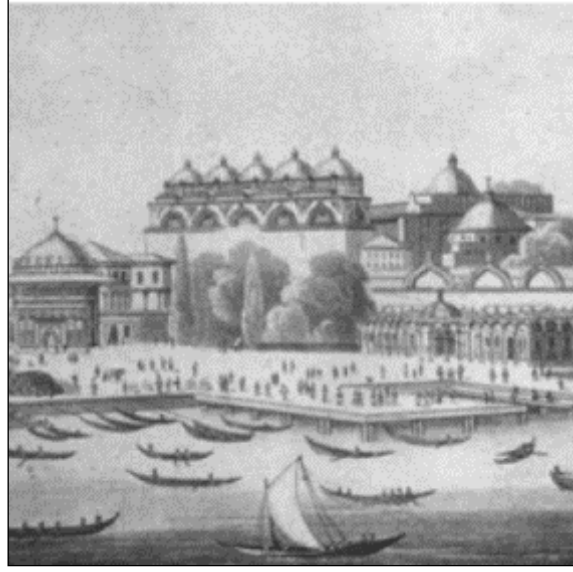

Resim 1. Nicolas de Fer, Veue de Constantinople 1693

II. Selim döneminde (1789-1807) topçu ve top arabacıları kıışlaları inşa edilmiş olup, 1 Mart 1823'teki büyük Firüzağa yangınında yanan, Top Arabacıları Kıışlası ve Camii yerine Sultan II. Mahmut Nusretiye Camii'ni (Resim 2) (1823-1826) ve top dökümüyle ilgili bir dökümhaneyi inşa ettirmiştir (Resim 2) (Ceylan 2003: 44).

Resim 2. Thomas Allom tarafından XIX. yüzyılda çizilen gravür

Resim 3. Tophane binalarını ve semtini gösteren bir gravür, 1812

Sultan Abdülmecid döneminde (1839-1861) ise, padişahın askeri bölgeyi ziyaretinde konaklaması ve deniz yoluyla gelen yabancı devlet adamlarını ağırlaması için, Tophane Kasrı (1851) inşa ettirilmiştir. Kasır, Tophane Müşiri Halil Paşa'nın denetiminde İngiliz mimar William James Smith'e yaptırılmıştır.

Sultan Abdülmecid'in bu küçük kasrı sık ziyaret ettiği, kimi zaman bu kasırda kaldığı bilinmektedir. Kasır, birçok tarihi olaya ev sahipliği de yapmıştır. Bilinen ilk yüksek rütbeli ağırlanan kişi, 1858 tarihinde Rus Çarının kardeşi, Grandük Konstantin'dir (Şehsuvaroğlu 1946). 1897 senesinde, Türk-Yunan barış anlaşması bu kasırda imzalanmıştır. 1901 yılında Islahat-ı Maliye Komisyonu'nun bu kasırda toplandığı ve kararlar aldığı, II. Meşrutiyette ve V. Mehmed Reşad döneminde, Sırp Kralı Petro Karayorgeviç'in bu kasırda ağırlandığı, mütareke döneminde İngiliz bahriyelileri tarafından işgal edildiği ve Lozan barışından sonra, kasrın Boğazlar Komisyonu'na tahsis edildiği bilinmektedir (Şehsuvaroğlu 1957: 4).

Yapının ilk onarımına dair tek bilgi; başka bir kaynakta karşılaşılmamakla birlikte, Sennur Sezer ve Adnan Özyalçiner'in kaleme aldığı, Öyküleriyle İstanbul Anıtları adlı kitabının 2. cildinde, kasrın 1867'de yandığı ve Müşirriyet Dairesi olarak kullanılmak üzere yeniden yapıldığı bilgisidir (Sezer ve Özyalçiner 2010: 203). Dolmabahçe Sarayı Arşivi'nde yer alan, Hazine-i Hassa Defteri'nde bulunan, Hicri 1284 (1867-68) tarihli kayıta yer alan bilgiye göre ise, Tophane Kasrı ve Çırağan Kasrı'nda onarımlar yapıldığı bilinmektedir. Onarımın kapsamının belirtilmediği bu kayıt (Demiray 2010: 139), verilen bilgiyi doğrular niteliktedir. Lakin, Tophane Kasrı'nın özgün dokusu ile mimari detaylarını koruduğu ve onarımın aynı yıl içerisinde bitirildiği düşünülecek olursa, kasrın yeniden inşa edilecek denli yanmış olması söz konusu değildir (Resim 4).

Resim 4. Tophane Kasrı XIX. yy sonu

Yapı, Cumhuriyet Dönemi'nde, Millî Savunma Bakanlığı'na devredilerek, kimsesiz harp gazilerinin konaklayacağı, Malul Gaziler yurdu olarak kullanılmış (Akşam Gazetesi 1948), sonrasında ise Mimar Sinan Üniversitesi kullanımına geçmiştir. Bir süre içerisi derslik olarak kullanılan yapının, günümüzde giriş katı idari hizmet binası olarak kullanılmakta, üst katı ise kullanılmamaktadır.

Yapı; İstanbul İli, Beyoğlu İlçesi, Kılıç Ali Paşa (Tophane) mahallesi, parsel 5, ada 2500'de, kuzeydoğu güneybatı yönünde dikdörtgen planlı, denize paralel şekilde konumlandırılmıştır. Uzun kenarı 22 metre, kısa kenarı yaklaşık 10 metre olan yapının ortasında, yapının girişini teşkil eden sütunlu çıkma ile simetrisinde yer alan cumba, plandan taşarak cepheye hareketlilik kazandırmaktadır (Resim 5).

Resim 5. Tophane Kasrı'nın uydu görüntüsü

2. Tophane Kasrı Yapı Malzemeleri

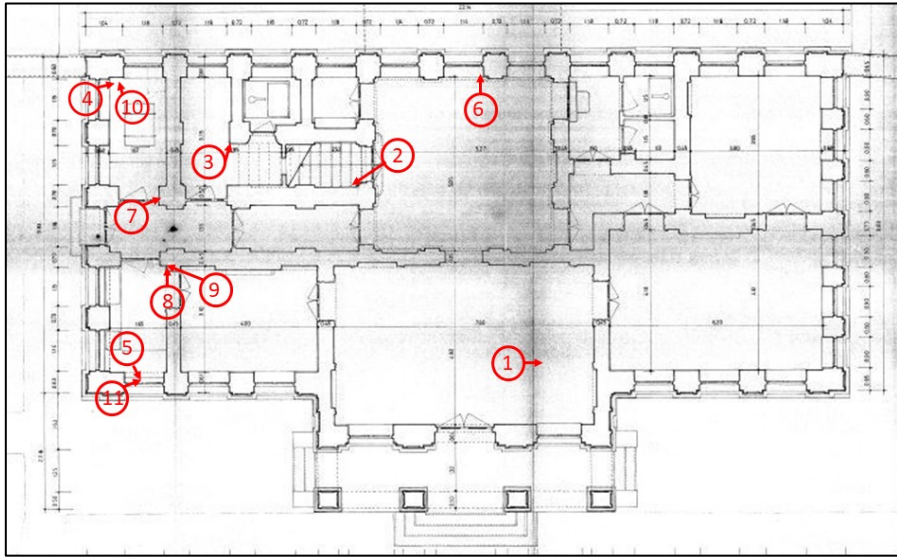
Tophane Kasrı, yığma sistemde inşa edilmiş kâgir bir yapıdır. Temeli moloz taş duvar olan binanın zemin kat duvarları tuğladan imal edilmiş olup, çatıya değin dış cephe duvarları tuğla örgüyle devam etmektedir. Bu duvarlar üzerine oturan, birinci katın zemin döşemesinin ve bağdadi oda duvarlarının ise ana taşıyıcısı ahşaptır. Yapı, ahşap konstrüksiyon üzerine monte edilmiş kurşun kaplama çatı ile son bulmaktadır.

Yapının pencere denizliği, söve ve kemerleri taş olup, geri kalan cephe süslemeleri taş taklidi harçtan imal edilmiştir. İç mekânlar zemin katta tuğla, birinci katta ise bağdadi duvarlarla bölünmüştür. Tavanları sıva üzeri kalemşi mekânların geçiş açıklıklarında ahşap kapılar bulunmaktadır.

3. Yapı Malzemelerinin Karakterizasyonları

Yapının hasarlı kısımlarından ve özgün malzemelerden alınmaya çalışılan örnekler; 1 adet harç, 4 adet sıva, 1 adet tuğla ve 5 adet ahşap oluşmaktadır. Toplamda alınan 11 adet örnek, laboratuvarda tasnif edilerek yeniden kodlanmıştır. Kodlamalarda; İstanbul Tophane Kasrı “İTK” olarak, sıva örnekleri “S” olarak, harç örneği “H” olarak, ahşap örnekler “A” olarak ve tuğla örneği “B” olarak kodlanmıştır.

Tophane Kasrı, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi’nin kullanımında olup, basit onarım ardından yeniden işlev verileceğinden, mevcut tahribat olmuş alanların dışında örnek alımı için izin alınamamıştır. Örnekler özgün yapı malzemelerini temsil edecek şekilde alınmaya çalışılmıştır (Resim 6).

Resim 6. Tophane kasrı örnek alınan yerler

Alınabilen sıva, harç ve tuğla örnekleri nicelik bakımından asit kaybı, elek analizi, kalsinasyon yapılacak ebatta olmadığından, XRF (*X-ray fluorescence*) ile elementer analizleri yapılmış ve çıkan sonuçlar; kesit alınabilen örneklerin petrografi sonuçları, malzeme dönem özellikleri ve görsel veriler birlikte değerlendirilerek malzemelerin karakteristik özellikleri ortaya çıkarılmıştır. Ahşap yapı malzemeleri de çalışma kapsamında incelenmiş olup tür/ cins tayinleri yapılmıştır.

Tuğla, harç ve sıva örneklerinin analizleri; Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi, Kültür Varlıklarını Koruma ve Onarım Bölümü, Tarihi Malzeme Araştırma ve Koruma Laboratuvarı (MAKLAB) ile Ankara Üniversitesi Yer Bilimleri Uygulama ve Araştırma Merkezi (YEBİM) Laboratuvarları'nda yapılmıştır. Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi Yapı Fiziği ve Malzeme Laboratuvarı'nda ahşap analizleri; Yapı Uygulama Araştırma Merkezi'nde ise tuğla, harç ve sıva örneklerinin petrografik tanımları yapılmıştır.

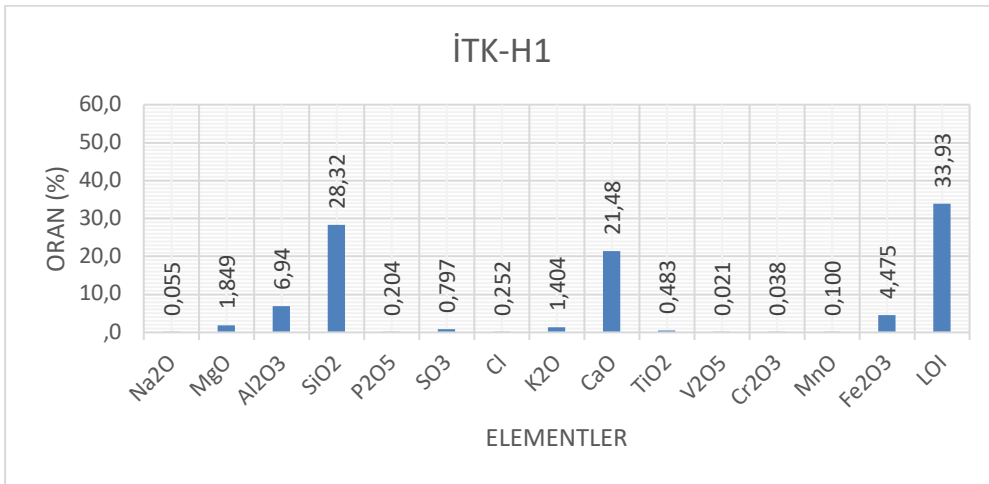
3.1. İTK-H1 Kodlu Örnek

Zemin kat, tuğla duvarı harç örneğidir. Yapının, günümüzde mutfak olarak kullanılan mekânından, kuzeydeki odaya geçiş kapı kasasının içinden alınmıştır. İçerisindeki agrega ve kireç topları gözle görülebilen harç, gri renklidir (Resim 7).

Resim 7. a. Örneğin alındığı yer, b. Örneğin fotoğrafı

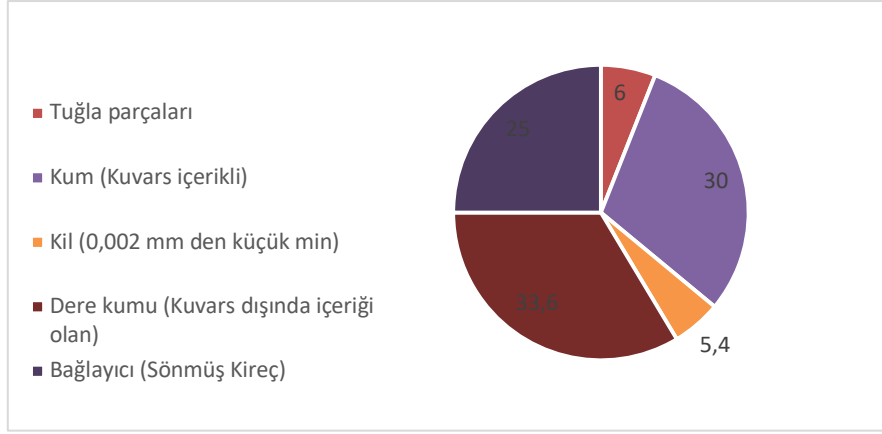
Petrografik analizlerde; örneğin, bağlayıcı alanının %20-25 oranında olduğu tespit edilmiştir. Bağlayıcının, kendisi ve agregalar ile yaptığı tutunum iyi olduğu, içerisinde %3-5 oranında tuğla parçaları bulunup örneğin kalanının “yarı köşeli-yarı yuvarlak” özellikteki kuvars tanelerinden oluştuğu tespit edilmiştir. Örneğin içerisinde bulunan demir oksit ve alüminyum oksitler, tuğla kırığı parçalarından ve kil nitelikli agregalardan kaynaklanmakta olup, toplamda matriksin %11,41 oluşturmaktadır. Geriye kalan, karbonat dışındaki elementler ve silisyum dioksit agregaları oluşturmaktadır (Grafik 1).

Grafik 1. İTK-H1 örneğinin PED – XRF sonucu

İTK-H1 kodlu harç örneğinin bağlayıcısı kireç olup, içerisinde tuğla kırıkları hidrolik özellik kazandıracak orana sahip değildir. Harcın muhteviyatında çimentoya dair verilere rastlanmadığından harcın melez harç olmadığını söylemek mümkündür. Yarı yuvarlak/köşeli kayaç parçalarının varlığı, içerdiği agregaların dere yatağı kökenli olduğunu göstermektedir. Çözünebilir tuzlar olan, sülfat ve karbonatın toplam matriksteki yoğunluğu doğal olarak bulunabilecek miktarda olup harcın bünyesine agregalar ile karışmış olmalıdır. Kimyasal veriler ışığında, harcın mukavemetinde bozucu etki gösterecek bir durumun söz konusu olmadığı ve harcın özgün niteliğini koruduğu görülmektedir.

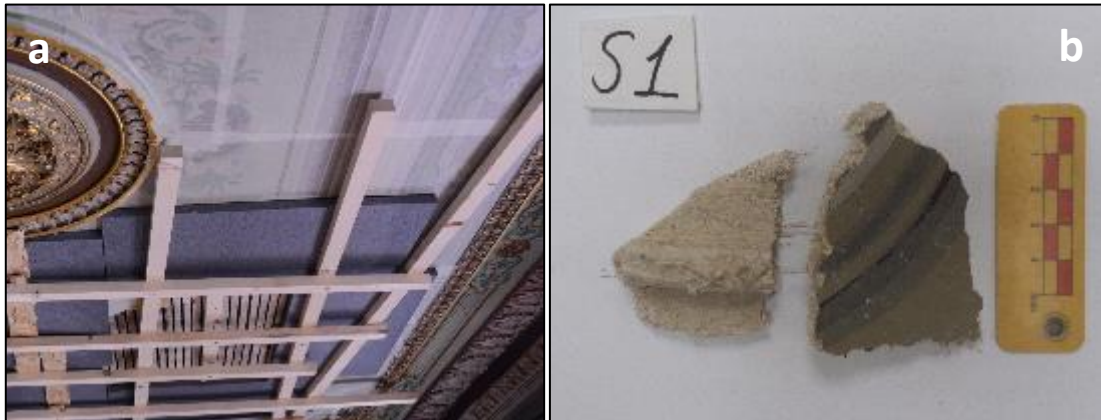
Kireç topraklarından da anlaşıldığı üzere homojen bir dağılım göstermeyen harcın; bağlayıcı oranı % 20-25 aralığında olup, kalan % 75’lik agreganın %6’sını tuğla kırığı parçaları, %69’unu dere kumu oluşturmaktadır. Dere kumu içerisinde karbonatlı agrega bulunmamasıyla birlikte, %41’ini kuvars (SiO₂), %8,5’ünü kil (0,002 mm küçük parçacıklar), kalan % 50,5’lik kısmı ise bu mineraller dışında kalan, alelade şekilde muhteviyatta yer almış mineraller oluşturmaktadır (Grafik 2).

Grafik 2. İTK -H1 harç içeriği ve oranları

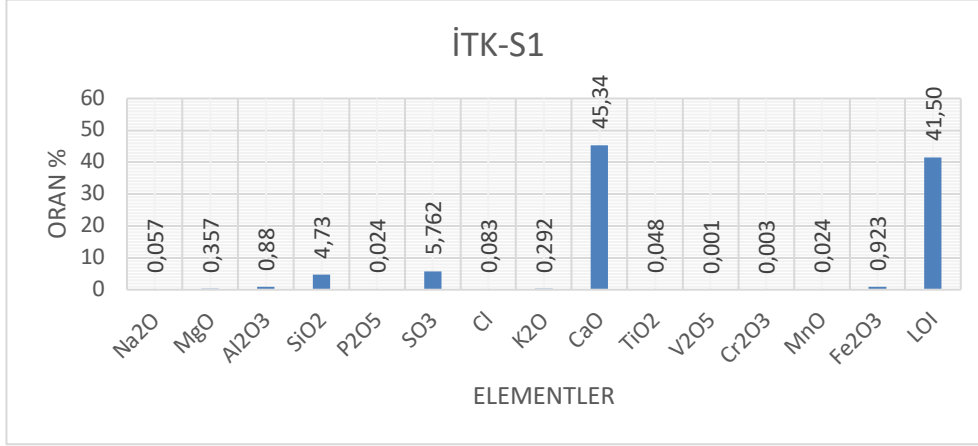
3.2. İTK-S1 Kodlu Örnek

Birinci katta yer alan en büyük odanın tavanından düşmüş olan üzeri kalemışli sıva parçasıdır. Harcın içerisinde gözle tespit edilecek ebat ve yoğunlukta bitkisel katkı (saman) bulunmaktadır. Tek katmandan oluşan sıva, agrega ebatlarından da belli olduğu üzere ince sıvadır (Resim 8).

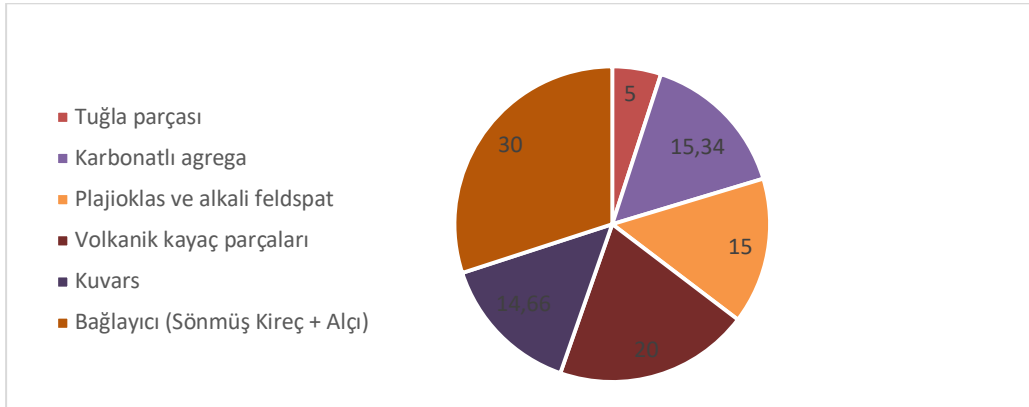
Resim 8. a. Örneğin alındığı yer, **b.** Örneğin fotoğrafı

Petrografik analizlerde; örneğin, bağlayıcı alanının %25-30 oranında olduğu tespit edilmiştir. Bağlayıcının, kendisi ve agregalar ile yaptığı tutunum iyi olduğu, sıva harcının içerisinde %3-5 oranında tuğla parçaları, %10-15 oranında plajiyoklas ve alkali feldspat, %15-20 oranında volkanik kayaç parçaları olduğu görülmektedir. Örneğin kalanı ise “köşeli-yarı köşeli” özellikteki kuvars tanelerinden oluşmaktadır. Örneğin içerisinde bulunan karbonat, bağlayıcı dışında karbonatlı agrega varlığını göstermektedir. Sülfatın oransal olarak fazla olması, harç üretilirken, içerisine özellik katmak amacıyla alçı ilave edildiğini göstermektedir (Grafik 3).

Grafik 3. İTK-S1 örneğinin PED – XRF sonucu

Homojen bir dağılım gösteren harcın; bağlayıcı oranı % 30 olup, kalan % 70'lik agreganın yaklaşık; %5'ini tuğla kırığı parçaları, %15,3'ünü karbonatlı agregalar, %23'ünü feldspat, plajiyoklas mineralleri, %30,7'sini volkanik kayaç mineralleri ve % 31'ini kuvars mineralleri oluşturmaktadır (Grafik 4).

Grafik 4. İTK-S1 harç içeriği ve oranları

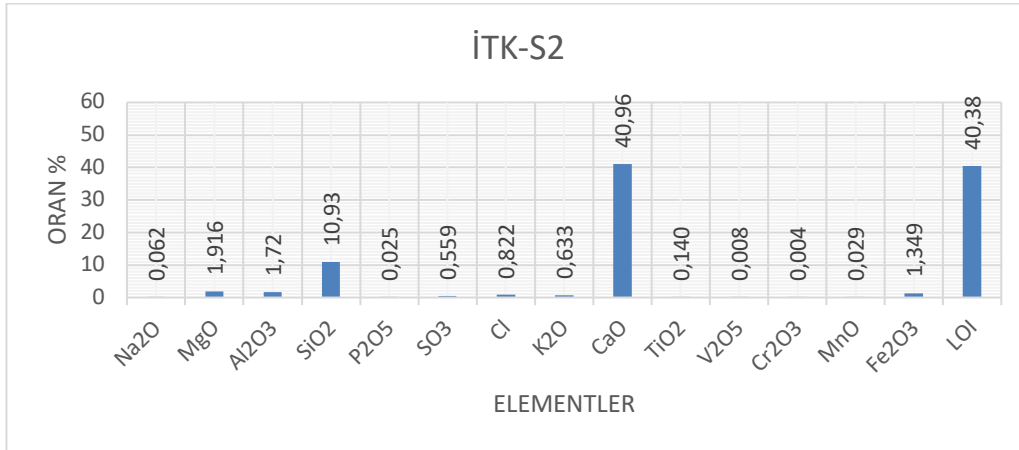
3.3. İTK-S2 Kodlu Örnek

Zemin kat merdiven duvarından alınan sıva örneğidir. Üzerinde kalemışı mermer taklidi bulunmaktadır. Bir kısmında alçı ile daha sonra yapılmış olan onarım çalışmaları olduğu genel itibariyle üzerinden birden fazla boya tabakası bulunduğu görülmektedir. Harcın içerisinde gözle tespit edilebilecek ebat ve yoğunlukta bitkisel katkı (kıtık) bulunmaktadır (Resim 9).

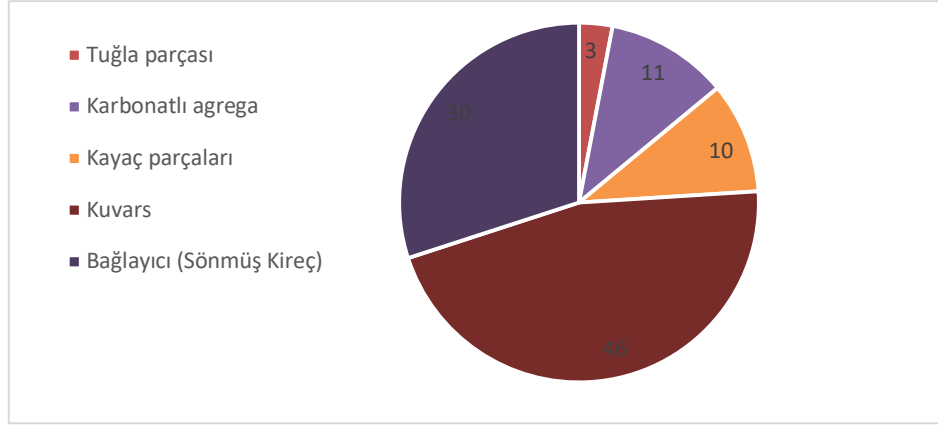
Resim 9. a. Örneğin alındığı yer, **b.** Örneğin fotoğrafı

Petrografik analizlerde; örneğin, bağlayıcı alanının %30-35 oranında olduğu tespit edilmiştir. Bağlayıcının, kendisi ve agregalar ile yaptığı tutunum iyi olduğu, sıva harcının içerisinde %2-3 oranında tuğla parçaları, %5-10 kayaç parçaları olduğu görülmektedir. Örneğin kalanı ise “köşeli-yarı köşeli” özellikteki kuvars tanelerinden oluşmaktadır. Örnek tamamen bağlayıcı, agrega ve saman katkıdan oluşmaktadır. Bağlayıcı ve katkı dışında kalan agrega kısmının az miktarda karbonatlı agregadan çoğunluğunun ise kumdan oluştuğunu söylemek mümkündür (Grafik 5).

Grafik 5. İTK-S2 örneğinin PED – XRF sonucu

Homojen bir dağılım gösteren harcın; bağlayıcı oranı % 30 olup, kalan % 70’lik agreganın yaklaşık; %3’ünü tuğla kırığı parçaları, %16,5’ini karbonatlı agregalar, %15’ini kayaç mineralleri ve % 65,5’ini kuvars mineralleri oluşturmaktadır (Grafik 6).

Grafik 6. İTK-S2 harç içeriği ve oranları

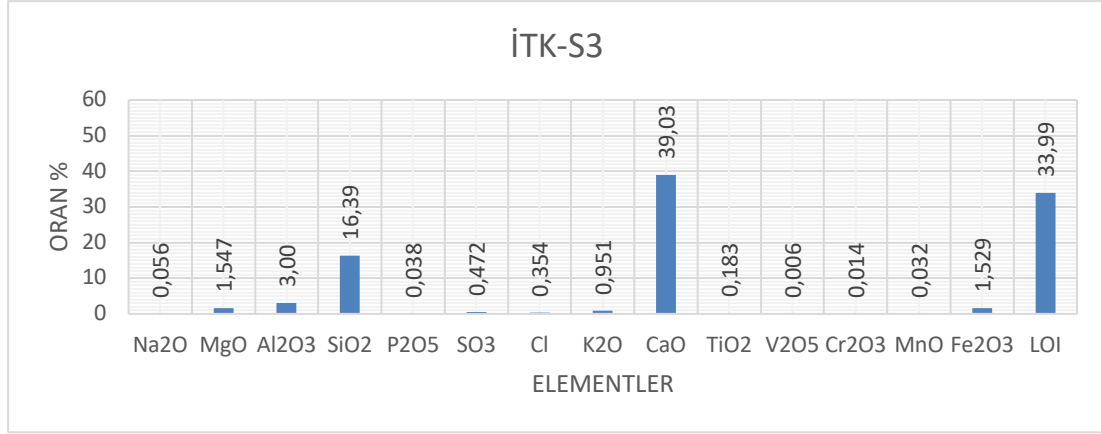
3.4. İTK-S3 Kodlu Örnek

Birinci kat kotunda yer alan merdiven kenarı sütunların kaidesinden alınmış sıva harcı örneğidir. Üzerinde, kaidenin keskin hatlarını oluşturan ve zeminin tesviyesini yapan alçı sıva bulunmaktadır. Harcın içerisinde gözle görülebilir bitkisel katkı maddesi (kıtık) bulunmaktadır (Resim 10).

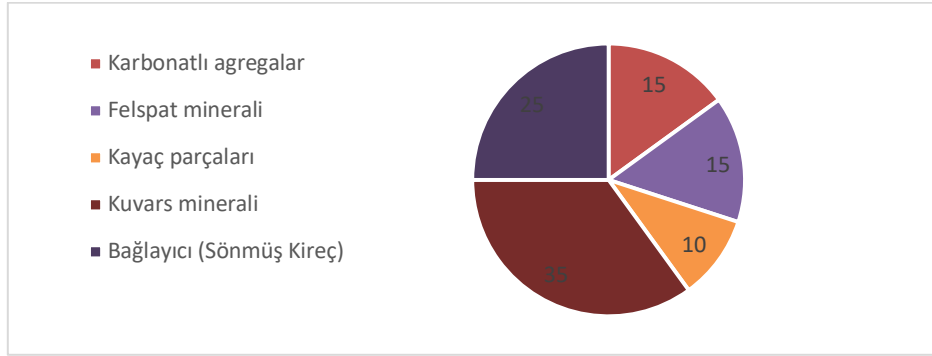
Resim 10. a. Örneğin alındığı yer, **b.** Örneğin fotoğrafı

Petrografik analizlerde; örneğin, bağlayıcı alanının %20-25 oranında olduğu tespit edilmiştir. Bağlayıcının, kendisi ve agregalar ile yaptığı tutunum iyi olduğu, sıva harcının içerisinde, %2-3 oranında kıtık, %5-10 oranında kayaç parçaları, %10-15 oranında feldispat bulunup, örneğin kalanı yarı yarıya “yarı yuvarlak-yarı köşeli” özellikteki kuvars parçalarından oluşmaktadır. Örnek tamamen bağlayıcı ve agregadan oluşmakta olup içerisinde az miktarda bitkisel katkı malzemesi bulunmaktadır (Grafik 7).

Grafik 7. İTK-S3 örneğinin PED – XRF sonucu

Homojen bir dağılım gösteren harcın; bağlayıcı oranı % 25 olup, kalan % 75’lik agreganın yaklaşık; %3’ünü kırıntı, %13’ünü kayaç parçacıkları, %20’sini feldspat minerali, %18’ini karbonatlı agrega ve % 39’sini kuvars minerali oluşturmaktadır (Grafik 8).

Grafik 8. İTK-S3 harç içeriği ve oranları

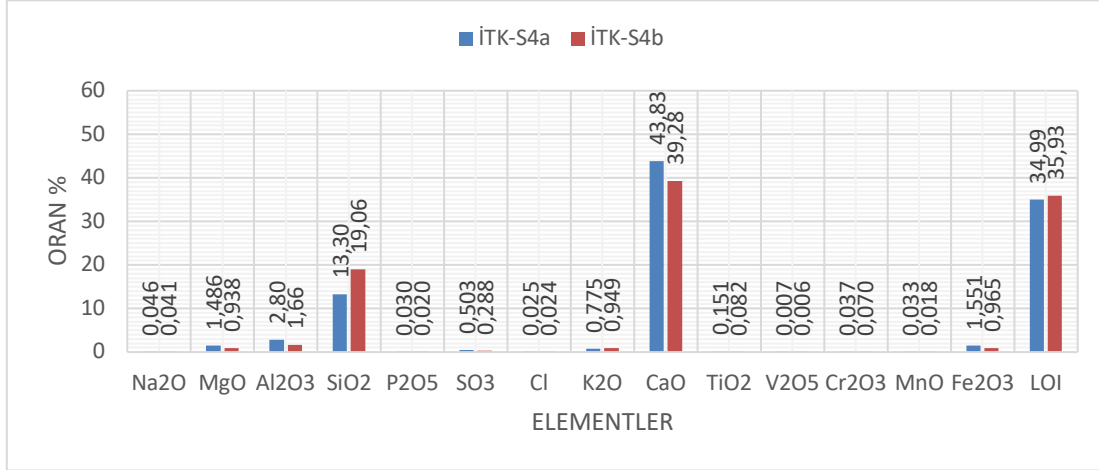
3.5. İTK-S4 Kodlu Örnek

Birinci katın güneybatı köşesinde yer alan, sonradan asma tavan yapılarak kullanılan küçük odanın duvarından alınan sıva örneğidir. İç cephede kullanılmış olan sıva, iki katmandan oluşmaktadır (Resim 11). Kaba sıva katmanı grimsi renkli, ince sıva katmanı ise sarı renklidir. Kaba sıva olan ve İTK-S4b olarak kodlandırılan kısmının petrografik incelemesi yapılmış olup, ince sıvanın dağınık yapıda olması ve miktarının yetersiz olması nedeniyle ince sıvadan kesit alınamamıştır.

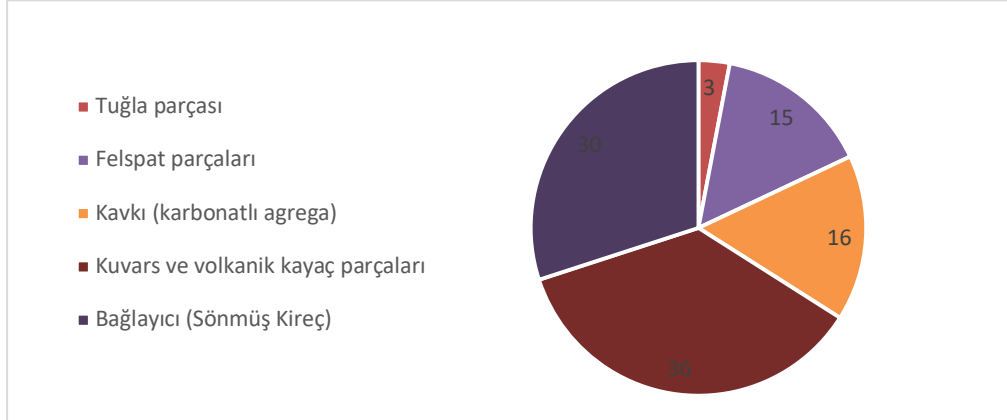
Resim 11. a. Örnek alınıyor olduğu yer, **b.** Örnek fotoğrafı

Petrografik analizlerde; örneğin, bağlayıcı alanının %25-30 oranında olduğu tespit edilmiştir. Bağlayıcının, kendisi ve agregalar ile yaptığı tutunum iyi olduğu, sıva harcının içerisinde, %2-3 oranında tuğla parçaları, %3-5 oranında kavkı parçaları şeklinde karbonatlı agregalar, %10-15 oranında feldspat bulunup, örneğin kalanı yarı yarıya “köşeli-yarı köşeli” özellikteki kuvars ve kayaç parçalarından oluşmaktadır. Kayaç parçaları ağırlıklı olarak volkanik kökenlidir. Örnek tamamen bağlayıcı ve agregadan oluşmakta olup içerisinde herhangi bir bitkisel katkı malzemesi bulunmamaktadır. Agregada kısmının az miktarda kavkı içeren dere kumundan oluştuğunu söylemek mümkündür (Grafik 9).

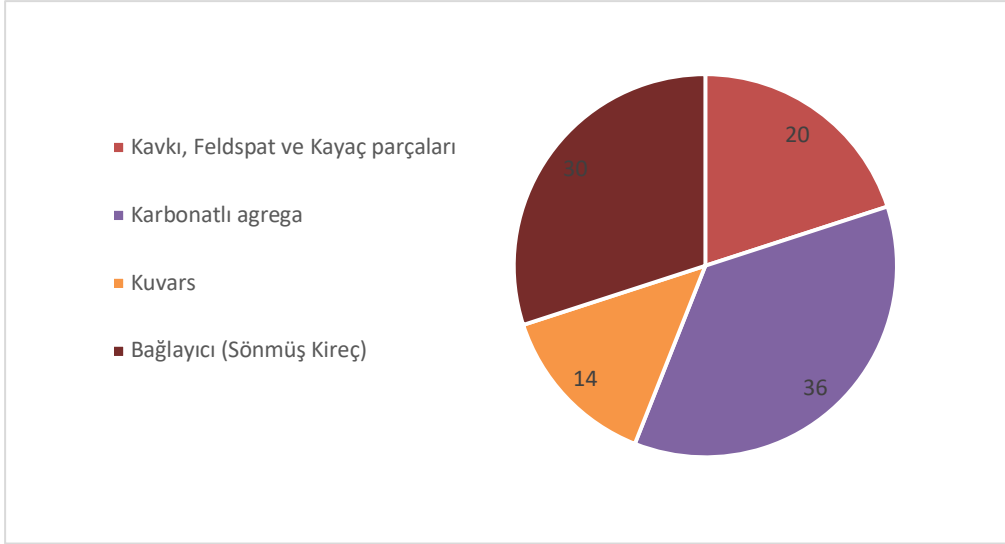
Grafik 9. İTK-S4a ve S4b sıva katmanlarının PED – XRF sonucu

Homojen bir dağılım gösteren harcın; bağlayıcı oranı % 30 olup, kalan % 70'lik agreganın yaklaşık; %3'ünü tuğla kırığı parçaları, %7'sini kavkı parçaları, %21'ini feldspat mineralleri ve % 69'unu kuvars mineralleri ve volkanik kökenli kayaç parçaları oluşturmaktadır (Grafik 10).

Grafik 10. İTK-S4b harç içeriği ve oranları

Homojen bir dağılım gösteren harcın; bağlayıcı oranı % 30 olup, kalan % 70'lik agreganın yaklaşık; %19,7'sini karbonatlı agregalar, %61,8'ini kavkı, feldspat ve kayaç parçaları, % 18,5'ünü kuvars mineralleri oluşturmaktadır (Grafik 11).

Grafik 11. İTK-S4a harç içeriği ve oranları

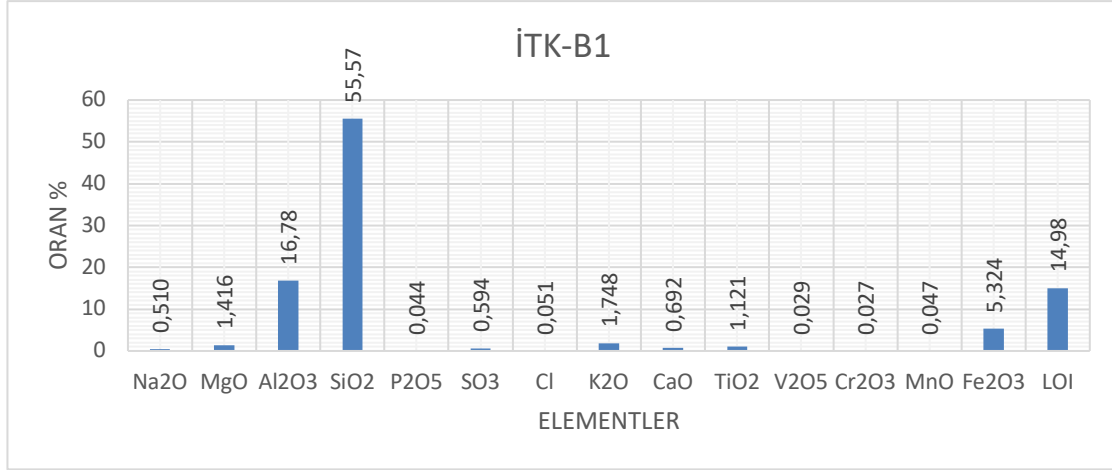
3.6. İTK-B1 Kodlu Örnek

Yapının taşıyıcı duvarını ait, mutfak olarak kullanılan mekân ile diğer iç mekânları ayıran duvardan alınan, içerisinde gözle görülebilir kil yumruları olan, devetüyü renkli tuğla örneğidir (Resim 12).

Resim 12. a. Örneğin alındığı yer, **b.** Örneğin fotoğrafı

İnce kesit görüntülerinden elde edilen petrografik bulgularda örneğin içerisinde kuvars ve kayaç parçalarının yoğun olduğu, bu nedenle boşluklu/gözenekli bir yapıya sahip olduğu tespit edilmiştir. *Polarized Energy Dispersive-XRF* ile yapılan analizlerde tespit edilen oksit ve iz elementler kilin kaolinit grubu olduğunu göstermektedir. Genellikle saf bulunmayan bu kil grubu demiroksit, silisyum oksit ve silika türünde mika gibi yabancı maddeler içermektedir (Grafik 12).

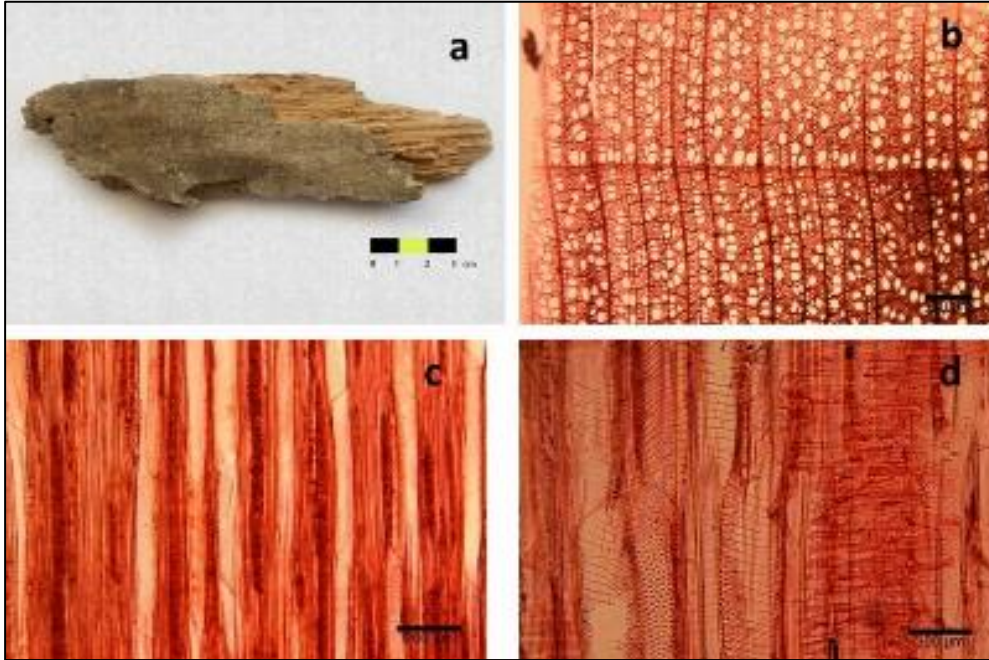

Grafik 12. İTK-B1 örneğinin PED – XRF sonucu

3.7. İTK-A1 Kodlu Örnek

Bağdadi tavan çitasından alınan sarı renkli, yıllık halkaları belirgin, 2 mm çaplı uçma delikleri ve galerileri görülen, çürümüş ahşap örneğidir.

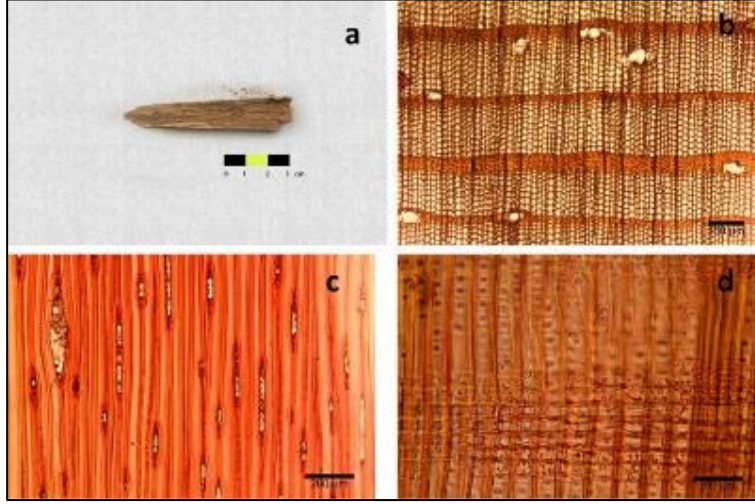
Makroskobik ve mikroskobik incelemeler sonucunda, Ihlamur cinsi olduğu tespit edilmiştir. Dağınık traheli, ilkbahar ve yaz odunu trahe çapları farkı belirgin değildir. Trahelerde helikal kalınlaşmalar belirgindir. Perforasyon tablası basittir. Boyuna paranzim apotraheal-kesik zincir şeklindedir. Özışınları üniseri ve multiseri homoselüler homojen tiptedir (Resim 13).

Resim 13. a. Örneğin fotoğrafı, b. 4x1 görüntüsü, c. 10x1 görüntüsü, d. 20x1 görüntüsü

3.8. İTK-A2 Kodlu Örnek

Pencere denizliğinden alınan sarı renkli, yıllık halkaları belirgin, çürümüş ahşap örneğidir. Makroskobik ve mikroskobik incelemeler sonucunda, Sarıçam türü olduğu tespit edilmiştir. Reçine kanalları mevcut olup epitel hücreleri ince çeperlidir. Özışınları heterojen ve üniseridir. Karşılaşma yerlerinde geçitler pencere tipindedir. Özışını traheidleri bulunmakta olup, çeperleri kalın dişlidir (Resim 14).

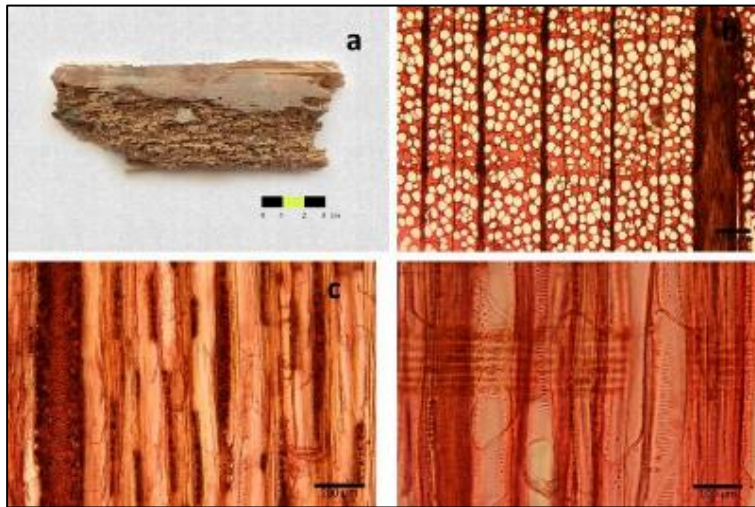

Resim 14. a. Örneğin fotoğrafı, b. 4x2 görüntüsü, c. 10x3 görüntüsü, d. 20x2 görüntüsü

3.9. İTK-A3 Kodlu Örnek

Ahşap süpürgelikten alınan açık kahverengi, yıllık halkaları ve öz ışınları belirgin, üzerinde parlak vernik bulunan, 1-2 mm çaplı uçma delikleri ve galerileri yoğun olarak görülen, çürümüş ahşap örneğidir.

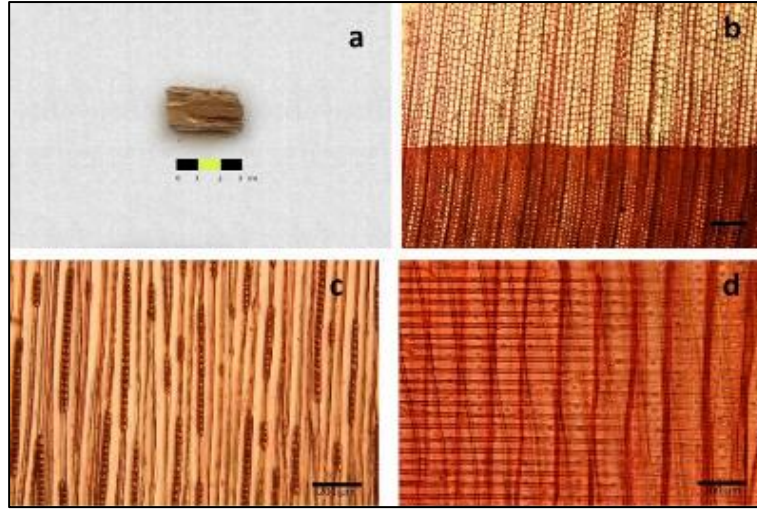
Makroskobik ve mikroskobik incelemeler sonucunda, Kayın cinsi olduğu tespit edilmiştir. Dağınık traheli, yıllık halkaları belirgin ancak ilkbahar-yaz odunu sınırı belirgin değildir. Trahelerin enine kesitleri köşeli, perforasyon tablası, basit ve merdivensi şekillidir. Özışınları üniseri ve multiseri homoselülerdir. Enine kesitte multiseri öz ışınları yıllık halka sınırında genişler (Resim 15).

Resim 15. a. Örneğin fotoğrafı, b. 4x2 görüntüsü, c. 10x1 görüntüsü, d. 20x3 görüntüsü

3.10. İTK-A4 Kodlu Örnek

Kapı kasasından alınan sarı renkli, yıllık halkaları belirgin, üzerinde 2 mm çaplı uçma delikleri ve galerileri görülen, çürümüş ahşap örneğidir. Makroskobik ve mikroskobik incelemeler sonucunda, Gökmar cinsi olduğu tespit edilmiştir. Enine traheit ve reçine kanalları yok. Özışınları paranzim hücreleri ile boyuna traheidlerin karşılaşma yerinde 1-4 adet taxodioid tip geçit bulunur. Özışınları homojen olup, maksimal 30 hücre yüksekliğindedir. Helikal kalınlaşma yoktur (Resim 16).

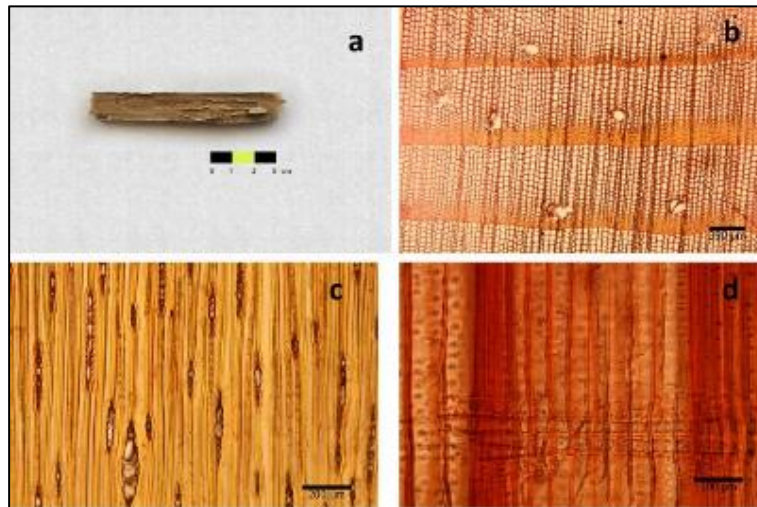

Resim 16. a. Örneğin fotoğrafı, b. 4x1 görüntüsü, c. 10x2 görüntüsü, d. 20x2 görüntüsü

3.11. İTK-A5 Kodlu Örnek

Pencere doğramasından alınan sarı renkli, yıllık halkaları belirgin, üzerinde beyaz renkli boya tabakası bulunan, 2 mm çaplı uçma delikleri ve yoğun galeriler görülen, çürümüş ahşap örneğidir.

Makroskobik ve mikroskobik incelemeler sonucunda, Sarıçam türü olduğu tespit edilmiştir. Reçine kanalları mevcut olup epitel hücreleri ince çepelidir. Özışınları heterojen ve üniseridir. Karşılaşma yerlerinde geçitler pencere tipindedir. Özışını traheidleri bulunmakta olup, çepelleri kalın dişlidir (Resim 17).

Resim 17. a. Örneğin fotoğrafı, b. 4x3 görüntüsü, c. 10x2 görüntüsü, d. 20x4 görüntüsü

4. Sonuç ve Değerlendirme

Yapının iç mekân duvarlarında kullanılan sıvalar ve beden duvarı harcının bağlayıcısı sönmüş kireçtir. Sıvaların yapıda kullanıldığı yere göre iesindeki katkı malzemelerinin ve oranlarının değiştiği görülmektedir. İTK-S1 kodlu sıvanın içerisinde bağlayıcı olarak 1/6 oranında alçı kullanılmasının nedeni; kireç harcının uygulama sırasında karbonatlaşma süreci tamamlanıncaya değin tavadan düşmesini engellemektir. Sıva harcının içerisinde bulunan lifli katkı (saman) harcın, uygulandığı tavan ıtalalarının higroskopik özelliğine uyum sağlaması için kullanılmıştır. Yarı yuvarlak/köşeli kayaç parçalarının varlığı, içerdiği agregaların dere yatağı kökenli olduğunu göstermektedir.

İTK-S2 ve İTK-S3 kodlu sıva harçlarının içine katılan kırık, kaba ve ince olarak kullanılmadan uygulanan harta rötre çatlaklarının oluşmasını engellemek ve sıvaya elastikiyet kazandırmak amacıyla kullanılmıştır.

İTK-S4b kodlu agregaları köşeli ve iridir. Agregalarının boyutsal büyüklüğü, bu harcın yüzeyinin gözenekli bir dokuya sahip olmasını sağlamak, bu sıvanın üzerine yapılacak ince sıvanın tutunmasını kolaylaştırmak amacıyla dır. Diğer dere kumlarında karşılaşılmayan kavkı nedeniyle, bu harcın kumunun, yapıdaki diğer sıva ve harçlara göre farklı bir kaynaktan geldiğini söylemek mümkündür. İTK-S4a karbonatlı agrega miktarı, İTK-S4b kodlu sıvadan fazladır. Agregalarının ebatları ince sıva olduğu için daha küçük olan sıva harcının içerisinde bitkisel lif katkısı bulunmamaktadır. İTK-S4 sıva harçlarının içerisinde kırık saman ve benzeri katkıların olmamasının nedeni ise harcın stabil olan cephe duvarı üzerine sıvanarak kullanılmasından kaynaklıdır.

Yapının tuğla beden duvarından alınan harç örneğinin yarı köşeli agregaları dere yatağı kökenlidir. İçerisinde harca özellik kazandırmak amacıyla kullanılmış bir katkı malzemesi bulunmamaktadır.

Yapı duvarlarında kullanılan tuğlaları temsilen analiz edilen örnekte; kuvars ve kayaç parçalarının yoğunluğu, yumru şeklinde kil parçalarının bulunması, tuğlanın üretimi öncesinde kilin yeterli derecede saflaştırma işleminde tutulmadığını göstermektedir. İçerisindeki kil olmayan madde yoğunluğu heterojen, gözenekli bir yapıya sahip olmasına ve mukavemetinin düşük olmasına neden olmuştur.

Tophane Kasrı yapısında, kullanılan ahşap yapı elemanlarının türleri ksilolojik analizle tespit edilmiş olup; pencere ıtası ve denizliğinde sarıçam, kapı kanatları ve kasalarında köknar, süpürgeliklerde kayın ağaçlarının kullanıldığı tespit edilmiştir. Bağdadi ıttadan alınan örnek ihlamur ağacı olup, yumuşak olduğu için süsleme ve oymalarda kullanılan bu ağaç türünün yapı genelini temsil etmediği, inşaatlık kereste içerisine yanlışlıkla karışmış olduğu düşünölmektedir.

Resim Listesi

- Resim 1.** Nicolas de Fer, Veue de Constantinople 1693 (Uzantı 1)
Resim 2. Thomas Allom tarafından XIX. yüzyılda çizilen gravür (Uzantı 2)
Resim 3. Tophane binalarını ve semtini gösteren bir gravür, 1812 (Ceylan 2003: 44)
Resim 4. Tophane Kasrı XIX. yy sonu (Akyüz 2007: 63)
Resim 5. Tophane Kasrı'nın uydu görüntüsü (Google Earth 10.05.2019)
Resim 6. Tophane kasrı örnek alınan yerler
Resim 7. a. Örneğin alındığı yer, **b.** Örneğin fotoğrafı
Resim 8. a. Örneğin alındığı yer, **b.** Örneğin fotoğrafı
Resim 9. a. Örneğin alındığı yer, **b.** Örneğin fotoğrafı
Resim 10. a. Örneğin alındığı yer, **b.** Örneğin fotoğrafı
Resim 11. a. Örneğin alındığı yer, **b.** Örneğin fotoğrafı
Resim 12. a. Örneğin alındığı yer, **b.** Örneğin fotoğrafı
Resim 13. a. Örneğin fotoğrafı, **b.** 4x1 görüntüsü, **c.** 10x1 görüntüsü, **d.** 20x1 görüntüsü
Resim 14. a. Örneğin fotoğrafı, **b.** 4x2 görüntüsü, **c.** 10x3 görüntüsü, **d.** 20x2 görüntüsü
Resim 15. a. Örneğin fotoğrafı, **b.** 4x2 görüntüsü, **c.** 10x1 görüntüsü, **d.** 20x3 görüntüsü
Resim 16. a. Örneğin fotoğrafı, **b.** 4x1 görüntüsü, **c.** 10x2 görüntüsü, **d.** 20x2 görüntüsü
Resim 17. a. Örneğin fotoğrafı, **b.** 4x3 görüntüsü, **c.** 10x2 görüntüsü, **d.** 20x4 görüntüsü

Grafik Listesi

- Grafik 1.** İTK-H1 örneğinin PED - XRF sonucu
Grafik 2. İTK -H1 harç içeriği ve oranları
Grafik 3. İTK-S1 örneğinin PED - XRF sonucu
Grafik 4. İTK-S1 harç içeriği ve oranları
Grafik 5. İTK-S2 örneğinin PED - XRF sonucu
Grafik 6. İTK-S2 harç içeriği ve oranları
Grafik 7. İTK-S3 örneğinin PED - XRF sonucu
Grafik 8. İTK-S3 harç içeriği ve oranları
Grafik 9. İTK-S4a ve S4b sıva katmanlarının PED - XRF sonucu
Grafik 10. İTK-S4b harç içeriği ve oranları
Grafik 11. İTK-S4a harç içeriği ve oranları
Grafik 12. İTK-B1 örneğinin PED - XRF sonucu

Kaynaklar

- Akşam 1948: “Tophane Kasrı Harp Mamüllerine Verilecek”, *Akşam Gazetesi*, 9 Aralık 1948.
- Arslan 2010: Arslan, M., *İstanbul'un Antikçağ Tarihi Klasik ve Helenistik Dönemler*, İstanbul, 2010.
- Aydüz 2006: Aydüz, S., *Tophane-i Amire ve Top Döküm Teknolojisi*, Ankara, 2006.
- Balkan - Ayverdi 1970: Balkan, Ö. L. ve Ayverdi E.H., *İstanbul Vakıfları Tahrir Defteri 953 (1546) Tarihli*, İstanbul, 1970.
- Ceylan 2003: Ceylan, O., “Top Döküm Binaları (Tophane-i Amire) Onarımları”, *Tasarım + Kuram Dergisi*, Cilt 2, Sayı 3, İstanbul, 2003, 43-56.

- Demiray 2010: Demiray, G., *Dolmabahçe Sarayı Arşiv Koleksiyonunda Hazine-i Hassa Defterlerinin Yeri ve Bir Katalog*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, İstanbul, 2010.
- Gülersoy 1995: Gülersoy, Ç., “Tophane”, *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, Cilt. 3, 1995, İstanbul, 274-276.
- Kerr 1977: Kerr, P.F., *Optical Mineralogy*, New York, 1977.
- Küçükkaya 2004: Küçükkaya, A. G., *Taşların Bozulma Nedenleri Koruma Yöntemleri*, İstanbul, 2004.
- Rapp 2002: Rapp, G., *Archaeomineralogy*, Berlin, 2002.
- Sezer - Özyalçın 2010: Sezer, S., Özyalçın A., *Öyküleriyle İstanbul Anıtları II Saray’dan Liman’a*, İstanbul, 2010.
- Şehsuvaroğlu 1946: Şehsuvaroğlu, H.Y. (1946) “Osmanlı Sarayında İşret”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 25.06.1946,
- Şehsuvaroğlu 1957: Şehsuvaroğlu, H.Y. (1957) “İstanbulda yeniden imar edilen semtlerden Tophane”, Taha Toros Arşivi, TÜRKİNG Kişisel Arşivde İstanbul Belleği, Çelik Gülersoy Kütüphanesi, 1957.

Elektronik Kaynaklar

Uzantı 1:

<https://auction.catawiki.com/kavels/11055781-turkey-istanbul-nicolas-de-fer-veue-de-constantinople-1693> Erişim: 10.02.2019

Uzantı 2:

<https://islamansiklopedisi.org.tr/nusretiye-camii>, erişim: 23.03.2019

Yeni Assur Krallığı’nda Savaş Esirleri Üzerine Notlar

Notes on the Prisoners of War in the Neo-Assyrian Kingdom

Bilcan GÖKCE¹

Öz

Bu makalede Yeni Assur Krallığı’nda savaş esirleri çalışılmıştır. Yeni Assur Krallığı’nda savaş esirlerine dair veriler dönemin tasvirli eserleri (kabartmalar, stel) ve yazılı kaynaklarından bilinmektedir. Assurlular ülkelerine kralından kölesine kadar hemen hemen her kesimden insanı savaş esiri olarak getirmiştir. Söz konusu esirler Akdeniz Kıyıları, Babil ülkesi, Med, Elam, Mısır, Güneydoğu Anadolu Bölgesi’nde Yukarı Dicle Havzası, Zagros Bölgesi, Doğu Anadolu ve Kuzey Suriye’den alınmıştır. II. Aşşur-nasir-apli, III. Şulmanu-aşerid, V. Şamşi-Adad, III. Tukulti-apil-Eşarra, II. Şarru-kin ve Sin-ahhe-riba dönemlerine ait yazılı kaynakların bir bölümü esirlerin sayısal değeri hakkında bilgi vermektedir. Assurlular, ele geçirdikleri savaş esirlerinden erkeklerde ip/halat, halka, boyunduruk, pranga ve kelepçe gibi teçhizatlar kullanmışlardır. Ayrıca esir alınan insanlar Assur ülkesine yaya olarak, yük taşıtları, savaş taşıtları ve kayıklarla getirilmişlerdir. Esir alınan ve Assur ülkesine getirilen insanlara piyadeler ve haremağaları eşlik etmiştir. Assurlular savaş esirlerinden erkeklerin bir kısmını aşağılamak amacıyla çıplak göstermiştir. Ayrıca erkek esirlere kazığa oturtma, derilerini yüzme, kafalarını tokmaktama, kol, baş ve boğazlarını kesme, göz oyma, yakma, ayı ile sitadel kapısına bağlama gibi ceza ve işkenceler de yapılmıştır. Ayrıca Assurlular çocuklardan oğlanlar ve kızları da yakmışlardır. Dönemin yazılı metinlerinden savaş esirlerinin beslenme ve konaklama ihtiyaçlarının da karşılandığı bilinmektedir. Assur ülkesine getirilen savaş esirleri yetenek ve becerilerine göre tarım faaliyetleri, ordu, inşaat gibi farklı işlerde kullanılmıştır. Assurlular tarafından ele geçirilmiş olan savaş esirleri müzisyenler eşliğinde götürülürken betimlenmişlerdir. Bundaki temel amaç savaşçıları yüreklendirmek, askerler ile esirlerin yürüyüş ile hareketlerini düzenlemek veya zafer kutlaması olmalıdır.

Anahtar Kelimeler: Yeni Assur Dönemi, Savaş Esirleri, Tehcir, İşkence, Kadın.

Abstract

In this article, prisoners of war were studied in the Neo-Assyrian Kingdom. The data about prisoners of war in Neo-Assyrian Kingdom are known from contemporary art depictions (reliefs) and written sources. The Assyrians deported to their country almost every population segment from members of royalty to slave as prisoners. These prisoners were taken from the Mediterranean Coast, Babylon, Med, Elam, Egypt, the Upper Tigris Basin in the Southeastern Anatolia Region, the Zagros Region, Eastern Anatolia and Northern Syria. Some of the written sources dated to the periods of Assur-nasir-apli II, Şulmanu-aşerid III, Samsi-Adad V, Tukulti-apil-Esharra III, Şarru-kin II and Sin-ahhe-riba gives information about numerical value of the prisoners. Assyrians used equipment such as the rope/warp, ring, yoke, fetters and manacle for males who were captured as prisoners. Additionally, the prisoners were brought to mainland Assyria on foot, by chariots, carts or boats. Infantry and eunuchs accompanied captured who were taken to Assyria. The Assyrians depicted some male prisoner as naked to humiliate them. Furthermore, punishments and tortures such as impalement, excoriation, head ramming, dismemberment (of the arm, head or throat), gouging, burning, tethering with a bear onto the citadel gate were applied to male prisoners. The Assyrians also burned boys and girls from children. Contemporary written sources indicate that food and accommodation were supplied to the prisoners. The prisoners of war brought to mainland Assyria worked in various fields and carried out agricultural, military and building activities. The prisoner of war captured by the Assyrians were depicted as being taken in the company of musicians. The main purpose for this should have been to encourage warriors, regulate military marches and mobility or to celebrate victory.

Keywords: *The Neo-Assyrian Period, Prisoners of War, Deportation, Torture, Women.*

¹ Dr. Öğr. Üyesi Bilcan Gökce, Iğdır Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, Iğdır, E-posta: bilcan.g@gmail.com, ORCID: 0000-0003-1213-7752.

Giriş

Assur tarihinin son dört yüz yıllık evresi (MÖ 1000-612) “Yeni Assur Dönemi” olarak bilinmektedir. Bu dönemde krallık tüm Aşağı ve Yukarı Mezopotamya, Batı İran, Suriye, Doğu Akdeniz ve hatta Anadolu’ya; Çukurova ve Toroslar’a değin egemen ve güçlü bir imparatorluk haline gelmiştir (Sevin 1999: 7). Böylesi geniş bir coğrafyada egemenlik kurmuş olan Assurlular siyasi, dini ve ekonomik üstünlüğünün yanı sıra askeri alanda da önemli gelişmeler ortaya koymuşlardır. Yeni Assur Krallığı askeri yaşantıları hakkındaki bilgileri; yazılı metinler, tasvirli eserler ve arkeolojik buluntulardan bilmekteyiz. Assurluların askeri yaşamı bilim insanlarının sürekli ilgisini çekmiş ve bu konu üzerine bilimsel çalışmaların yapılmasına neden olmuştur (Pancritius 1904; Hunger 1912; Gökçek-Akyüz 2013; Dezsö 2012; Dezsö 2016; Kaçmaz Levent 2016; Duymuş Florioti 2016; Akyüz 2018 vd.).

Yeni Assur askeri yaşamında birçok konu ile birlikte savaş esirlerinin de önemli bir yeri bulunmaktadır. Ancak bu konu ile ilgili bilgilerimiz artmakla birlikte derinlemesine yapılmış bir çalışma bulunmamaktadır. Bugüne kadar bilinenler de Assur ordusu veya askeri tarihi üzerine yapılmış kitap veya tez çalışmaları içerisinde birer kısa bölüm ya da konunun genel özetini içeren kısa makalelerdir (Feigin 1934; Albenda 1970; Gelb 1973; Nadali 2014; Dezsö 2016; Kaçmaz Levent 2016; Duymuş Florioti 2016; Akyüz 2018). Bu çalışmalarda esirler ile ilgili belli konulara odaklanılmıştır. Söz konusu çalışmaların ortak eksikliği, savaş esirlerine dair güzel veriler sunan görsel sanatlar ve çivi yazılı metinlerin tam olarak verilmemiş olması söylenebilir.

Bu makalede, önceki çalışmalar da temel alınarak, Yeni Assur Krallığı’nda bugüne kadar ortaya çıkarılmış arkeolojik veriler toplanmış ve yeniden değerlendirilmiştir. Böylelikle Yeni Assur Krallığı’nda savaş esirleri ile ilgili verilerin çivi yazılı metinler ve görsel sanatlar olmak üzere iki kaynaktan elde edilebileceği tespit edilmiştir. Bu bağlamda çalışmamızda hem bu iki kaynak hem de bu konu üzerine yapılmış diğer çalışmalar esas alınarak savaş esirleri değerlendirilmiş ve bu konudaki bilgi boşluğu doldurulmaya çalışılmıştır. Bu amaçla yazılı metinler ve görsel sanatlar ışığında savaş esirlerinin getirildiği bölgeler, cinsiyet açısından savaş esirleri, esirlerde kullanılan teçhizatlar, esirlerin beslenme ve konaklama ihtiyaçları, esirlere yapılan işkenceler, cezalar veya aşağılamalar, Assur ülkesine nakilleri, esirler ve müzik gibi konular üzerinde durulmuş ve bunlara açıklık getirilmeye çalışılmıştır. Ayrıca Yeni Assur’da savaş esirlerinin yaklaşık olarak sayısal değerlerini tespit edebilmek için çivi yazılı metinlerde esirlere dair geçen sayısal bulgular bir tabloda kronolojik düzende verilmiştir.

Çivi Yazılı Metinler

Yeni Assur Dönemi yazılı kaynakları savaş esirleri hakkında önemli bilgiler vermektedir. Assur yazıtlarında savaş esiri tanımlaması daha çok “*šallatu*” ifadesi ile belirtilmiştir (Brinkman vd. 1989: 248). Assur krallarının genişleme politikası çerçevesinde çevre bölgelere askeri seferler düzenledikleri bilinmektedir. Assur yazıtlarında bu seferler sonucunda çok sayıda ganimetin Assur ülkesine getirildiği bildirilmektedir. Söz konusu bu ganimetler içerisinde savaş esirlerinin bahsi de geçmektedir. Assur krallarından II. Aşşur-nasir-apli, III. Şulmanu-aşerid, V. Şamşi-Adad, III. Tukulti-apil-Eşarra, II. Şarru-kin ve Aşşur-bani-apli dönemlerine ait yazılı metinlerde savaş esirlerine dair veriler bulunmaktadır. Söz konusu çivi yazılı metinler aşağıda kronolojik düzende verilmiştir.

a. II. Aşşur-nasir-apli Dönemi (MÖ 883-859)

Kral II. Aşşur-nasir-apli dönemine ait birçok yazılı metinde savaş esirleri ile ilgili veri mevcuttur. Bu yazıtların ilkinde II. Aşşur-nasir-apli, Kükunu ve Dirru şehirlerinden 50 askeri canlı yakaladığını ve buradan esirler aldığını belirtmektedir:

“...Matnu Dağı’nın girişinde bulunan Kükunu şehrini fethettim. Savaşçı adamlarından 700’ünü kılıçtan geçirdim. Onlardan birçok esir aldım. Dirru’nun 50 şehrini fethettim. Onları katlettim, onlardan esir aldım (ve) 50 askeri canlı yakaladım. Şehri yaktım ve yıktım. Lordumun üstünlüğüyle onlara karşı başarılı oldum...” (Grayson 2002a: 210, ii 110b-112a).

Bir başka yazılı metinde II. Aşşur-nasir-apli, Arbakku şehrinden 2000 esir ve Iiaia’yı (ve) Salaniba şehirlerinden (sayıları belli olmayan) esirler aldığını ifade etmektedir. Söz konusu yazıttan canlı olarak yakalanan esirlere uygulanan işkenceyi de öğrenmekteyiz. Yazıtta II. Aşşur-nasir-apli Arbakku şehrinde canlı olarak yakaldığı 200 askerin kollarını kestiğinden de söz etmektedir:

“...Pitura’dan hareket ederek Habhu’nun iç kısmındaki Arbakku şehrine gittim. Krali görkemliğim karşısında korktular ve şehirlerini (ve) duvarlarını terk ettiler. Hayatlarını kurtarmak için güçlü bir dağ olan Matnu’ya tırmandılar. Onlardan sonra gittim. Engebeli dağın içinde, silahlı adamlarının 1000’ini katlettim, kanlarıyla dağları kırmızıya boyadım (ve) cesetlerini dağın eteğine doldurdum. 200 askeri canlı yakaladım ve kollarını kestim. Onlardan 2000 esir aldım. Onlardan sayısız koyun ve öküz aldım. Arbakku şehrinin müstahkem şehirleri Iiaia’yı (ve) Salaniba’yı fethettim. Onları katlettim ve onlardan esirler aldım...” (Grayson 2002a: 210-211, ii 112b-118a).

Bu döneme ait üçüncü yazıtta kral ele geçirdiği Mariru şehrinden çeşitli ganimetler ile birlikte esirler aldığını ve esirlere yaptığı işkence ile cezalardan söz etmektedir:

“...Mariru şehrini ele geçirdim. 50 savaşçı adamını kılıçtan geçirdim, onlardan 200 esiri yaktım ve Nirbu arazisinin 332 askerini ovadaki savaşta bozguna uğrattım. Onlardan esirler, öküzler ve koyunlar aldım. Uhira Dağı’nın eteğinde bulunan Nirbu toprağı (sakinleri) bir araya gelerek (ve), müstahkem şehirleri Tela şehrine girdiler. Kinabu şehrinden yola çıkarak Tela şehrine yaklaştım. Şehir üç duvarla güçlendirilmişti. İnsanlar güçlü duvarlarına ve çok sayıdaki birliklerine güvendiler ve bana gelmediler. Bana göndermediler. Çatışmada şehri kuşattım ve fethettim. 3000 savaşçıyı kılıçtan geçirdim. Onlardan esirler, mallar, öküzler ve sığırlar aldım. Onlardan birçok esiri yaktım. Canlı yakaladığım askerlerinin birçoğunun ellerini ve kollarını kestim, bir kısmının da

kulak ve burun uçlarını kestim. Pek çok askeri birliğin gözlerini oydum. Başlarını şehrin etrafındaki ağaçlara astım. Ergen erkek çocuklarını ve kızlarını yaktım...” (Grayson 2002a: 201).

Dördüncü yazıtta II. Aşşur-nasir-apli Şūra şehrini ele geçirdiğini ve buradan 2000 esir aldığından söz etmektedir:

“...Nairi topraklarından döndüğümde, Hanigalbat topraklarının Şūra şehrini ele geçirdim. Savaşçı adamlardan 900’ünü kılıçtan geçirdim, onlardan 2000 esir aldım. Şūra şehrini kendim için aldım...” (Grayson 2002a: 262, 102b-103).

II. Aşşur-nasir-apli’ye ait bir başka yazıtta, kralın İlānu şehrini kuşattığı ve buradan 3000 esir aldığından söz edilmektedir. Kral aynı yazıtta ele geçirdiği askerlere uyguladığı baş kesme, kazığa oturtma, göz oyma gibi işkence ve cezalardan da bahsetmektedir:

“...Karanja şehrine doğru ilerlerken Amadānu Dağı’ndan geçtim (ve) aşağı indim. Amadānu Dağı’nın çıkışından Barzaništun’a geldim. Damdammusa şehrine yaklaştım, Bīt-Zamāni’nin bir adamı, İlānu’nun şehrini kuşattım. Şehri kuşattım. Savaşçılarımla onlara karşı kuş (lar) gibi uçtu. Başlarını kestim ve kılıçla 600 savaş birliğini düşürdüm. 400 askeri canlı yakaladım. Onlardan 3000 esir aldım. Yaşayan askerleri aldım ve krali şehir, Amedu’nun girişine başlarını topladım. Şehrin etrafındaki kazıklara yaşayan askerleri oturttum...Tupusu oğlu, güçlendirilmiş Labturu şehri olan Udu şehrine yaklaştım. Şehri tüneller, kuşatma kuleleri ve (ve) bataryalar aracılığıyla kuşattım ve ele geçirdim. Onların [dövüşen]adamlarının 1.400’ünü kılıçtan geçirdim ve 780 askeri canlı yakaladım. Onlardan 3000 esir aldım. Yaşayan askerleri şehrin etrafındaki kazıklara oturttum. Kalanlardan bazılarının gözlerini oydum ve Assur’a getirdim...” (Grayson 2002a: 220-221).

II. Aşşur-nasir-apli’ye ait altıncı yazılı kaynakta kral, Ammalı şehri kuşatması sırasında birçok askeri esir aldığını bildirmektedir. Yine kral aynı yazıtta Hudun şehrinden de çeşitli ganimetler ile birlikte esirler aldığından söz etmektedir:

“...Aşşur’un komutasındaki büyük lord, lordum ve benden önce giden tanrısal standart, Sivan ayının ilk gününde (ordum) Zamua topraklarına karşı üçüncü kez yürüdüm. (Benim) askerlerim ve savaş arabalarımın ilerlemesini beklemeden, Kalzi’den geçtim, Aşağı Zab’i geçtim ve Babitu Dağı’nın geçişlerine girdim. Bütün gün Simaki Dağı’nın eteklerinde gezdim Radānu Nehri’ni (ve) geçtim, Dagara topraklarından haraç olarak öküz,

koyun (ve) şarabı aldım. Simaki Dağı’nın eteğinden güçlü savaş arabaları ve süvari birliklerini aldım. Gece boyunca şafağa kadar devam ettim, Turnat Nehri’ni geçtim ve ilk ışıktaki Arastua tarafından yönetilen müstahkem şehir olan Ammalı’ye yaklaştım. (ii 55) Silahların çatışmasında şehri kuşattım (ve) fethettim. Muharebe birliklerinin 800’ünü kılıçtan geçirdim. Cesetleriyle şehrin sokaklarını doldurdum ve kanlarıyla evlerini boyadım. Hayatta kalan birçok askeri esir aldım ve onlardan birçok esir taşıdım, şehri yaktım, yıktım. Hudun’u şehrini ve çevresindeki 30 şehir ile birlikte fethettim. Onları katlettim (ve) onlardan esir, öküz (ve) koyunları aldım...” (Grayson 2002a: 205-206, ii 49b-60a).

II. Aşşur-nasir-apli dönemine ait yukarıdaki yazıtların dışında toplam on beş adet yazılı metinde de savaş esirlerine dair bilgi bulunmaktadır (Grayson 2002a: 197-198, 209, 259, 203, 214, 262, 244-245, 219-220, 203-205). Söz konusu on beş yazıtta sadece fethedilen şehirlerden esirler alındığından söz edilmektedir. Bu şehirler arasında Habhu, Atkun, Uşhu, Pilazi, Madaranzu, Masula, Abuqu, Arura ve Arubê, İspilipria, Azi-ili, Laqû, Nirdun, Luluta, Dirra, Aggunu, Ulliba, Arbakku, Nirbu, Larbusu, Dür-Lullumu, Bunisu, Bära, Umaliu, Hirānu şehirlerini, Larbusa ve Kirtearai gelmektedir. Bu yazıtlarda, diğer yazıtlarda olduğu gibi alınan esirlerin sayısal değerleri, esirlere yapılan işkenceler ve Assur ülkesine nasıl getirildikleri gibi konularda veri bulunmamaktadır.

b. III. Şulmanu-aşerid Dönemi (MÖ 858-824)

Kral III. Şulmanu-aşerid’e ait dört adet yazılı metinde savaş esirlerinin bahsi geçmektedir. Bu yazıtların ilkinde kral Patinean’a ait Taiia, Hazazu, Nulia ve Butāmu şehirlerine yaptığı askeri seferde 14.600 esiri Assur ülkesine getirdiğinden söz etmektedir:

“...Denizden uzaklaşarak Patinean’a ait Taiia, Hazazu, Nulia ve Butāmu şehirlerini ele geçirdim. Savaşan adamların 2.800’ünü katlettim ve 14.600 esiri taşıdım...” (Grayson 2002b: 17, ii 10b-13a).

III. Şulmanu-aşerid, Şilaia şehrinin kuşatmasını anlattığı ikinci yazıtta çeşitli ganimetler ile birlikte 3000 esir aldığını belirtmektedir:

“...Gilzānu arazisinden ilerleyerek Şilaia şehrine yaklaştım. Bu şehir Hubuşkia Bölgesi’nin kralı Kāki’nin güçlendirilmiş şehriydi. Şehri kuşattım, ele geçirdim ve onların çoğunu katlettim. 3000 esiri, öküzü, koyunu, atı, katırı, eşeği şehrim Aşşur’a getirdim...” (Grayson 2002b: 21, ii 63b-66a).

Kral üçüncü yazıtında Amanoslara ilerlediğini, Patinean’a ait büyük şehirler olan Taiia ile Hazazu’yu ele geçirdiğini ve bu şehirlerden 4.600 esir aldığını bildirmektedir:

“...Denizden döndüğümde Amanoslara yükseldim, sedir ve ardıç ağaçlarını kestim. Atalur Dağı’na ve Anum-hirbe’nin kabartmasının bulunduğu yere ilerledim. Onun

imajıyla kabartmamı diktim. Patinean'a ait büyük şehirler olan Taiia ve Hazazu'yu ele geçirdim. Onların birçoğunu katlettim ve 4.600 esiri aldım..." (Grayson 2002b: 25, 89b-94a).

III. Şulmanu-aşerid dönemine ait dördüncü yazıtta, kralın saltanatının başlangıcından yirminci yılına kadar aldığı ganimetlerin ve savaş esirlerinin sayısal değerleri verilmiştir. Yazıtta savaş esirlerinin sayısal değeri 110.610 olarak geçmektedir:

"...Egemenliğimin başlangıcından krallığının yirminci yılına kadar ganimetler: 110.610 esir, 82.600 ölen, 9.920 at (ve) katır, 35.565 öküz, 19.690 eşek ve 184.755 koyun..." (Grayson 2002b: 55, iv 34b-40a).

c. V. Şamşi-Adad Dönemi (MÖ 823-811)

V. Şamşi-Adad dönemine ait üç yazılı metin savaş esirlerine dair veri içermektedir. Bu yazıtların ilkinde kral, Di'bi, Izduia, Datēbir ve Qerebti-ālāni şehirlerine seferler yaptığını ve bu şehirlerden esirler aldığından söz etmektedir. Bu esirler arasında 3.000 adet askerin de bahsi geçmektedir:

"...Ialman Dağı'nı geçtim ve Di'bina şehrini kuşattım. Aşşur'un ıstıltısı onları boğdu ve bana gönderdiler. O şehirden insanlar, mal ve mülklerle birlikte 3.000 asker aldım. Gannanāte şehrinin yanında bulunan Izduia ve Datēbir şehirlerini ele geçirdim. Onların savaşçı adamlarından 330'unu katlettim ve onlardan esirler, mallar aldım. Meyve bahçelerini kestim ve şehirlerini yakıp yıktım. Ateşli silahlarım karşısında kaçan insanlar Qerebti-ālāni'ye girdiler. Şehri kuşattım ve esir aldım. Savaşan 500 adamı katlettim ve onlardan esirleri, malları, mülkleri, tanrıları, öküzleri ve koyunları aldım. Şehri yaktım ve yıktım..." (Grayson 2002b: 187, iv 11-22a).

Akkad topraklarına yaptığı askeri seferin anlatıldığı ikinci yazıtta kral birçok ganimet ile birlikte 3.000 askerin de esir alındığını belirtmektedir. Yine aynı yazıtta kral, esir olan savaşçıların Assur ülkesine nasıl ve ne amaçla getirildiğinden de söz etmektedir:

"...Akkad arazisinin tüm insanları güçlü silahlarım ve öngörülmeleyen güçlü savaşımından korktu. Şehrin 447 sakini krali şehir Dūr-Papsukkal'a girdi ve benim askerlerim kolay erişemedi ve benim önderliğimde şehir fethedildi. 13.000 askeri kılıçtan geçidim. Kanlarının şehrin içinde nehir suyu gibi akmasını sağladım ve savaşçıların cesetlerini bir yığın halinde topladım. 3000 askeri esir aldım. O şehirden kraliyet yatağı, kraliyet kanepesi, saray hazinesi, saray kadınları, mülkleri, tanrıları ve sarayında arzu edilen her şeyi sayısız miktarda aldım. Esir olan savaşçılar, çekirgeler gibi

toprağımın ordusuna getirildi...” (Grayson 2002b: 188, iv 22b-36).

Bu döneme ait üçüncü yazıtta kral V. Şamşi-Adad, Dēr şehrine askeri sefer gerçekleştirdiğini ve bu seferde birçok ganimet ile birlikte 30.000 esiri de aldığını ifade etmektedir:

“...Bana yazdıklarınızla ilgili olarak; Dēr şehrine yürüdüm. Der şehrinin temelleri kaya kadar sağlamdır. Şehri kuşattım ve esir aldım. Sarayı, sarayın kraliyet kanepesini, [...] sarayın hazinesini, [...] kadınlarını, [...] kızlarını], 30.000 esirini, sığırlarını, eşyalarını aldım. Onun çevresindeki 476 şehri yaktım, yıktım...” (Grayson 2002b: 193, 6-12).

d. III. Tukulti-apil-Eşarra Dönemi (MÖ 744-727)

Yeni Assur’da savaş esirleri hakkında bilgi veren yazılı kaynakların bir kısmı da kral III. Tukulti-apil-Eşarra dönemine aittir. Söz konusu metinlerden ilkinde kral, Kuruşşâ ve Sāmaya şehirlerinden 750, Metuna şehriden 550 savaş esiri aldığını belirtmiştir:

“...Kuruşşâ ve Sāmaya şehirlerinden 750 esir taşıdım. Metuna şehriden 550 esir...” (Tadmor ve Yamada 2011: 59, 14b-17).

Bu döneme ait bir diğer yazıtlı metinde ise ilk yazıtta olduğu gibi kral üç şehirden aldığı savaş esirlerinin sayısal değerlerinden söz etmektedir. Ancak tablet kırık olduğundan bu şehirlerin isimleri tam olarak bilinmemektedir.

“...şehriden 625 esir.....Ku şehriden 650 esirSa şehriden 656 esir...” (Tadmor ve Yamada 2011: 62-63, 1-8a).

e. II. Şarru-kin Dönemi (MÖ 721-705)

Kral II. Şarru-kin dönemine ait birkaç yazılı kaynakta savaş esirlerine dair bilgiler bulunmaktadır. Bu yazıtların ilkinde kral, batı seferlerini gerçekleştirdiği Filistin’de İamani’nin nasıl esir alındığı anlatılmaktadır:

“...Assur ordusu İamani’ye karşı misilleme olarak Ashdod’a yürüdüğü zaman, o zaman kaybetmedi, ailesini, sarayı terk etti ve Assur’un dışındaki bir bölgeye kaçtı: İamani uzaktan benim ilerleyişimi duydu, Meluhha (Ethiopia) sınırından artık görünmeyecek olan Mısır’ın sınırına kaçtı. Bir süre sonra, kaçak yakalandı ve Meluhha kralı tarafından Sargon’a geri gönderildi: onu kelepçeler, prangalar ve demir bağlarla bağladılar ve zor bir yolculuktan sonra Assur’a gitmeden önce bana getirdiler...” (Elayi 2017: 59; Luckenbill 1968: 31-32, numara 62-63).

II. Şarru-kin dönemine ait ikinci yazıtta ise kral, batı seferi sırasında Suriye’de Qarqar şehrini yakıp yıktığını ve bu şehrin kralı ile ailesi başta olmak üzere savaşçılarını esir aldığından söz etmektedir:

“...Assur’un birliklerini en sevdiği şehir olan Qarqar’a yığdım, Qarqar ateşle yandı. Sargon, Iaübidî’yi ayırmadı; onu soydu, onun derisini bir yün gibi kırmızıya boyayarak öldürdü. Qarqar şehrini yok etti ve / veya yaktı ve bütün Hamath topraklarını tahrip etti: “Hamath’ın en uzak sınırını sel gibi yok ettim. Iaübidî, onların kralı, ailesi ve savaşçılarıyla birlikte, topraklarının esirleri olarak Assur’a götürdüm. 300 iki tekerlekli savaş arabası, 600 süvari birliği, kalkan ve mızrak taşıyıcıları, aralarından seçtim ve onları kraliyet evime ekledim...” (Elayi 2017: 63-64; Luckenbill 1968: 101-102, numara 183).

Üçüncü yazıtta kral, kuzeybatıda Gurgum üzerine yapmış olduğu seferde Mutallu’yu ellerini bağlayarak esir aldığını belirtmektedir:

“...Fakat daha sonra oğlu Mutallu, babasını öldürdü ve Sargon’un izni olmadan tahtını alıp “aptal, kötü adam” olarak davrandı. Asur kralı öylesine öfkeliydi ki, 711’de ikinci önemli bir sefer yaptı: Mutallu’yu esir aldı ve ellerini bağladı, yerel hanedanlığını ortadan kaldırdı ve Gurgum’u bir Asur eyaletine dönüştürdü...” (Elayi 2017: 106; Luckenbill 1968: 13, numara 29).

Kral dördüncü yazıtta kuzeybatı seferi esnasında Kammanu/Melid üzerine yaptığı seferde Til-Garimmu’yu yok ettiğini ve Tarhun-azi ile karısını, oğullarını, kızlarını ve 5000 savaşçısını esir olarak aldığını ifade etmektedir:

“...Tarhun-azi ile karısını, oğullarını, kızlarını ve 5000 savaşçısını Assur’a esir olarak aldı...” (Elayi 2017: 111; Luckenbill 1968: 2, numara 26).

Issar-duri tarafından kral II. Şarru-kin’e yazılan bir mektupta da esirlerin LÚ.qurbute olarak adlandırılan muhafızlar tarafından nakil edildiğine dair veriler geçmektedir:

“Muhafız Guhura’ya teslim edilen esirler Dūr-Şarrukin yolundalar. Onlara (esirler) eşlik eden muhafıza şöyle yazdım; [Onl]arı Baqarru’ya [getir] ve orda kalsınlar. [Onla]ra ekmek ve su [ver] ve onlarla ilgili saraya [bir rapor] gönder. Saraydan sana ne (emir) gönderilirse eksiksiz yapacaksın” (Akyüz 2018: 249).

II. Şarru-kin dönemine ait bir başka mektupta, Bagarru’da sürgün edilenler için ev inşa edildiğine dair veriler geçmektedir:

“[İnşa] ed[ilen] evler Ba[qurru]’daki gibi [bitumen] ile kaplanmalı. Efendim kral kışların bura[da] sert (olduğunu) biliyor. Pişmiş tuğla (epertu) kal[ma]dı,

çözüldüler. Bu yüzden [biz] evleri kerpiçten (libittu) yapıyoruz” (Akyüz 2018: 249).

f. Sin-ahhe-riba Dönemi (MÖ 704-681)

Sin-ahhe-riba dönemine ait beş yazılı kaynakta savaş esirleri ibaresi geçmektedir. Bunlardan birinci yazıtta kral, hayvanlardan oluşan ganimetler ile birlikte 208.000 esiri de Assur ülkesine getirdiğini ifade etmektedir:

“...208.000 esir, 7.200 at ve katır, 11.073 eşek, 5.230 deve, 80.050 öküz ve 800.100 koyun ve keçiyile Assur’a güvenle döndüm...” (Grayson ve Novotny 2012: 37, numara 60-61).

Sin-ahhe-riba bir başka yazılı kaynakta, Meluḥḥa arazisi kralının arabacıları ile birlikte Mısır arabacılarını ve prensini canlı yakaladığından bahsetmektedir:

“...Eltekeh şehrinin ovasında, onlar silahlarını benden önce hazırlarken keskinleştirdiler. Lordum, Tanrı Aššur’un desteğiyle onlarla savaşım onları mağlup ettim. Savaşın yoğun olduğu sırada Meluḥḥa arazisi kralının arabacıları ile birlikte Mısır arabacılarını ve prensini canlı yakaladım...” (Grayson ve Novotny 2012: 96, numara iii 18-25).

Kral üçüncü yazıtta alınan esirlerin Assur ülkesine nasıl getirildiklerini belirtmektedir. Nitekim yazılı metinde esirlerin halatlarla ve demir kelepçelerle Assur’a getirildiği ifade edilmektedir:

“...onu canlı yakaladım, halatlarla ve demir kelepçelerle bağlayıp Assur ülkesine götürdüm...” (Grayson ve Novotny 2012: 180, numara iv 50).

Dördüncü yazıtta Sin-ahhe-riba, Babil vatandaşı Sūzubu’yu yendiğini ve bunu esir alıp demir prangalar ve halatlarla bağlayarak Assur’a getirdiğinden söz etmektedir:

“...dönüş yolculuğumda, bir meydan savaşında, arazideki kargaşalık sırasında Sümer ve Akkad topraklarına liderlik yapan Babil vatandaşı Sūzubu’yu yendim. Onu canlı esir aldım ve demir prangalar ile halatlarla bağlayarak Assur’a getirdim...” (Grayson ve Novotny 2012: 197, numara iv 40-46).

Sin-ahhe-riba beşinci yazılı metinde, Babil kralı Suzubu’yu (Nergal – Ušēzib) esir aldığını, ona bir boyunduruk ve pranga takarak Assur ülkesine getirdiğini belirtmektedir. Yazıtta ilginç olan ifade, Babil kralı Suzubu’nun Ninive’nin citadel kapısına bir ayı gibi bağlanmış olmasıdır:

“...Dönüş yolunda, bir çatışmada, onlar Babil kralı Suzubu’yu (Nergal – Ušēzib) esir aldılar. Ona bir boyunduruk ve pranga taktılar ve benden önce onu

getirdiler. Niniveh'in citadel kapısına onu bir ayı gibi bağladım..." (Grayson ve Novotny 2012: 223, numara 33b-36a).

g. Aşşur-bani-apli Dönemi (MÖ 668-627)

Aşşur-bani-apli dönemine ait bir yazılı kaynakta kral, esir alınan Elam kralına yapılan işkence ve Assur şehri Ninive'ye nasıl getirdiğine dair bilgi vermektedir:

"...Elam kralı Teumman'ın kafasını kestim ve Dunanu'nun boynuna astım, Elamlı esirlerle, Aşşur'un emriyle elimle ele geçirdiğim Gambulu'nun ganimetiyle, şarkıcılar ve müzikle Ninive'ye zafer girişi yaptım..."
(Luckenbill 1968: 334, numara 865).

Görsel Sanatlar

Yeni Assur Dönemi görsel sanatlarında savaş esirlerine dair verileri Khorsabad Sarayı (Wäfler 1975: Taf. 1/1), Ninive'den Güneybatı (Barnett 1975: Figs. 68-69, 81, 156-157; Wäfler 1975: Taf. 6/1, Taf. 28/2), Sin-ahhe-riba (Porada 1945: 155, 157, 160; Barnett 1958: Figs. 45, 47, 130) ve Aşşur-bani-apli (Barnett 1975: Figs. 166, 177) saraylarında tasvir edilmiş bir grup kabartmadan bilmekteyiz. Ayrıca Nimrud'dan Kuzeybatı (Barnett 1958: Fig. 10; Barnett 1975: Fig. 31) ve Merkezi saraylarının (Barnett 1958: Figs. 36, 40) bir bölümünde yer alan kabartmalarda da savaş esirleri resmedilmiştir. Yine Balawat Tunç Kapı kabartmalarında da savaş esirleri betimlenmiştir (King 1915: Pl. IV, X; Curtis ve Tallis 2008: Figs. 18, 22, 24, 38). Bunların yanı sıra Esarhaddon (MÖ 680-669) ve oğullarının betimlendiği Zincirli Steli'nde de savaş esirleri işlenmiştir (Sevin 2010: 185, Res. 216).

Aşağıda çivi yazılı metinler ve görsel sanatlar ışığında Yeni Assur Krallığı'nda savaş esirleri öncelikle erkek, kadın ve çocuk/genç esirler olarak sınıflandırılmış akabinde ise tutsaklara ait teçhizatlar, esirlerin nakil yöntemleri, işkence ve cezalar, esirlerin beslenmesi ve barınma gibi başlıklar altında ele alınmıştır.

Erkek Esirler

Yeni Assur Krallığı'nda erkek esirlerin betimlendiği sahneleri Balawat Tunç Kapı kabartmaları (Çizim 21-26), Ninive'den Güneybatı (Çizim 3-8) ve Sin-ahhe-riba (Çizim 9-11, 13-15) ile Aşşur-bani-apli (Çizim 1, 16) saraylarında tasvir edilmiş bir grup kabartmadan bilmekteyiz. Bunların yanı sıra Khorsabad Sarayı (Çizim 2) ile Nimrud'dan Kuzeybatı (Çizim 17-18) ve Merkezi saraylarının (Barnett 1958: Fig. 36) (Çizim 20) bir bölümünde bulunan kabartmalarda da erkek esirler betimlenmiştir. Söz konusu kabartmaların yanı sıra Esarhaddon (MÖ 680-669) ve oğullarının betimlendiği Zincirli Steli'nde de erkek esirler tasvir edilmiştir (Çizim 27).

Savaş esiri erkekler arasında yağmalanan/fethedilen yerleşmelerin sivilleri, askerleri ve üst düzey yöneticileri yer almaktadır. Aşşur-bani-apli Sarayı kabartmasında Elam Kralı Ummanaldaş ile prensin (Çizim 16), Ninive Güneybatı Sarayı kabartmasında Dunanu Kralı Gambulu (Çizim 6) ve Zincirli Steli'nde betimlenmiş olan Mısır'ın Nubyalı firavunu Tarqu ile Tyroslu Ba'lu (Çizim 27) üst düzey kişilerin esir alınışına güzel örneklerdir. Ayrıca II. Şarru-kin, Sin-ahhe-riba ve Aşşur-bani-apli dönemlerine ait birkaç yazılı metinde sefer yapılan bölgelerden kral, kralın ailesi, prens ve arabacılarının esir alındığına dair ibareler de geçmektedir. II. Şarru-kin batı seferi sırasında Suriye'de bulunan Qarqar şehrinin kral ile

ailesini ve kuzeybatı seferi esnasında Kammanu/Melid üzerine yaptığı seferde Tarhun-azi ile karısını, oğullarını, kızlarını esir aldığından söz eder (Elayi 2017: 63-64; Luckenbill 1968: 101-102, numara 183). Kral Sin-ahhe-riba bir yazılı metinde, Meluhha arazisi kralının arabacıları ile birlikte Mısır arabacılarını ve prensi ile Babil kralı Suzubu’yu (Nergal – Uşēzib) esir aldığını belirtir (Grayson-Novotny 2012: 96, numara iii 18-25, 223, numara 33b-36a). Aşşur-bani-apli ise bir yazılı kaynakta Elam kralını esir aldığını ifade eder (Luckenbill 1968: 334, numara 865). Böylelikle hem görsel sanatlar hem de yazılı metinlerden Yeni Assur krallarının çevre bölgelere gerçekleştirdikleri askeri seferlerde üst düzey kişiler ile ailelerini de esir aldıklarını öğrenmekteyiz.

Bunların yanı sıra Balawat Tunç Kapı kabartmalarında (Çizim 21-26), Ninive’den Sin-ahhe-riba Sarayı kabartmaları (Çizim 9-11) ve Nimrud’dan Kuzeybatı (Çizim 17) saraylarına ait kabartmalarda esir alınan sivil ve asker erkekler de tasvir edilmiştir. Yeni Assur krallarından II. Aşşur-nasir-apli ve V. Şamşi-Adad dönemlerine ait bazı yazılı kaynaklarda esir alınan askerler ile ilgili veri bulunmaktadır. Kral II. Aşşur-nasir-apli bir yazılı kaynakta, Kükunu ve Dirru şehirlerinden 50 askeri canlı yakaladığını belirtmektedir (Grayson 2002a: 210, ii 110b-112a). V. Şamşi-Adad dönemine ait üç yazılı metinde ise kral Akkad toprakları, Di’bi, Izduia, Datēbir ve Qerebti-ālāni şehirlerine seferler yaptığını ve bu şehirlerden esirler aldığından, bu esirler arasında 3.000 askerin olduğundan söz etmektedir (Grayson 2002b: 187, iv 11-22a, 188, iv 22b-36). Böylelikle çivi yazılı metinlerin tasvirli eserlerde betimlenmiş olan esir asker figürlerini doğrular nitelikte olduğu söylenebilir. Ayrıca II. Aşşur-nasir-apli, III. Şulmanu-aşerid, V. Şamşi-Adad, III. Tukulti-apil-Eşarra, II. Şarru-kin ve Sin-ahhe-riba gibi Yeni Asur kralları dönemlerine ait birçok yazılı kaynakta savaş esirlerine dair veriler bulunmaktadır (bakınız; çivi yazılı metinler bölümü). Ancak söz konusu bu metinlerde esirlerin sayıları verilmiş olmakla birlikte nitelikleri ya da cinsiyetlerine dair veriler bulunmamaktadır. Buna rağmen bu esirlerin büyük çoğunluğunun erkeklerden oluştuğu düşünülebilir.

Görsel sanatlarda erkek esirler farklı şekilde gösterilmiştir. Bunlar; genellikle krala takdim edilirken (Çizim 13, 18, 21), bir kaleye doğru götürülürken (Çizim 22, 24), kaleden çıkarılırken (Çizim 1, 23, 17) veya Assurlular tarafından işkence yapılırken ya da öldürülürken (Çizim 2, 14, 15, 20) betimlenmişlerdir. Kabartmalarda işlenmiş savaş esirleri çoğunlukla sakallı olmakla birlikte sakalsız örnekleri de bulunmaktadır. Bunların başlarında miğfer, fes ve polos tarzı başlıklar vardır. İstisnai olarak Ninive Aşşur-bani-apli Sarayı kabartmasında işlenmiş esirlerin başlıklarının ön tarafında yukarıya doğru çıkarılmış kuş tüyü benzeri bir nesne görülmektedir (Çizim 1). Ayrıca bazı figürlerde başı çevreleyen kuşak ya da diadem de görülmektedir (Çizim 5, 7, 8, 11). Bunların yanı sıra başında başlığı bulunmayan figürler de mevcuttur. Erkek esirlerin kıyafetleri farklılık göstermekte olup dört tipte sınıflandırılabilir. İlk tip giysi yuvarlak yakalı, kısa kollu, ayak bileklerine kadar uzanan tek parça bir tuniktir. Bu tuniğin etek kısmının üzerinde manto şeklinde ayrı bir parça daha bulunmaktadır (Çizim 22, 24). İkinci tip elbise yuvarlak yakalı, kısa kollu, beli kemerli ve ayak bileklerine kadar uzanan tarzıdır (Çizim 2, 4, 7, 9, 10, 13, 14, 16, 23). Üçüncü tip elbise ise yuvarlak yakalı, kısa kollu, ayak bileklerine kadar uzanan bir tunik ile bunun üzerinde bir mantodan oluşmaktadır (Çizim 3, 6, 16). Son tip kıyafet diz kapağına kadar uzanan yuvarlak yakalı, kısa kollu ve beli kemerlidir (Çizim 1, 5, 8, 10, 18). Bu tip kıyafette süslemeli kemerden sarkıtılmış bir kuşak da bulunmaktadır. Bunların yanı sıra Balawat Tunç Kapı kabartmalarında başlıkları bulunan ancak çıplak işlenmiş erkek esirler de söz konusudur (Çizim 21-26). Esirlerin ayaklarında ayakkabı olarak uçları küt sonlandırılmış kısa çizme ile diz kapağına kadar çıkan süslemeli uzun deri çizme tarzı ayakkabı vardır. Ancak zaman zaman çıplak ayaklı betimlenmiş erkek esirler de mevcuttur. Görüldüğü üzere erkek esirlerin

giyim kuşamları farklılık göstermektedir. Giyim kuşamındaki bu çeşitlilik bölgesel farklılıklardan kaynaklanmış olmalıdır.

Kadın Esirler

Yeni Assur Dönemi görsel sanatlarında erkek esirler kadar sık olmasa da kadın esirler de betimlenmiştir. Balawat Tunç Kapı kabartmaları (Çizim 21-24) ile Ninive'den Sin-ahhe-riba (Çizim 11-12) ve Güneybatı (Çizim 3-4), Nimrud'dan Kuzeybatı (Çizim 17) ve Merkezi saraylarının (Çizim 19) bir bölümünde yer alan kabartmalarda esir kadınlar betimlenmiştir. Betimlemelerde esir alınan kadınların yağmalanan/fethedilen yerleşmelerin sivilleri mi yoksa üst düzey kadınları mı olduğuna dair elimizde kesin veriler bulunmamaktadır. Ancak elde kesin veriler olmamakla birlikte bunlar ikonografik açıdan incelendiğinde kadınların üst düzey kişilerden ziyade sivil halktan olduğu önerilebilir.

Kabartmaların yanı sıra Yeni Assur kralı II. Şarru-kin dönemine ait iki adet yazılı metinde esir alınan kadınların bahsi geçmektedir. Bu yazıtların ilkinde II. Şarru-kin batı seferi sırasında Suriye'de konumlanan Qarqar şehrini yakıp yıktığını ve bu şehrin kralı ve savaşçıları ile birlikte ailesini esir aldığından söz etmektedir (Elayi 2017: 63-64; Luckenbill 1968: 101-102, numara 183). Bir diğer yazıtta kral kuzeybatı seferi esnasında Kammanu/Melid üzerine yaptığı seferde Til-Garimmu'yu yok ettiğini ve Tarhun-azi, oğulları ve 5000 savaşçısı ile birlikte karısını, kızlarını esir olarak aldığını ifade etmektedir (Elayi 2017: 111; Luckenbill 1968: 2, numara 26). Böylelikle betimlemelerde üst düzey esir kadınlara ait kesin veriler bulunmamakla birlikte II. Şarru-kin dönemine ait yazılı metinlerden Assur Krallığı'nın çevre bölgelere yapmış olduğu seferlerde soylu sınıftan kişilerin karılarını ve kızlarını esir aldığını öğrenmekteyiz. Bunların yanı sıra Yeni Assur Kralları II. Aşşur-nasir-apli, III. Şulmanu-aşerid, V. Şamşi-Adad, III. Tukulti-apil-Eşarra, II. Şarru-kin ve Sin-ahhe-riba dönemlerine ait birçok yazılı kaynakta savaş esirlerine dair veriler vardır (bakınız; çivi yazılı metinler bölümü). Ancak bu yazıtların büyük bir bölümünde esirlerin sayısal değerleri belirtilmiş olmakla birlikte cinsiyetlerine dair veriler bulunmamaktadır. Yeni Assur Krallığı'nda kadınların da esir olarak alındığı göz önünde bulundurulduğunda söz konusu yazıtlarda geçen esirler arasında kadınların da yer aldığı söylenebilir.

Görsel sanatlarda esir kadınlar genellikle bir kaleye doğru götürülürken (Çizim 22, 24) ya da kaleden çıkarılırken (Çizim 21, 23, 17, 19) resmedilmişlerdir. Kabartmalarda betimlenmiş esir kadınların başında omuz ya da ayak bileklerine kadar uzanan bir başörtüsü vardır. Üzerlerinde ise kıyafet olarak üç tip giysi görülmektedir. İlk tip elbise yuvarlak yakalı, kısa kollu, beli kemerli, ayak bileklerine kadar uzanan anvelop tipindedir (Çizim 21-24). İkinci tip yuvarlak yakalı, kısa kollu, beli kemerli ve ayak bileklerine kadar uzanıp bitim kısmı düz sonlandırılmış tek parça tuniktir (Çizim 3, 12, 17, 19). Üçüncü tip elbise ise tek parça tunik ile bu tunik üzerinde yer alan bir mantodan oluşmaktadır. Tunik şekil olarak ikinci tip elbise ile benzerdir (Çizim 4, 11). Kadın figürlerinin tamamında ayaklar çıplak verilmiştir. Esir kadınların giyim kuşamlarındaki bu çeşitlilik esir erkeklerde olduğu gibi bölgesel farklılıktan kaynaklanmış olmalıdır.

Çocuk/Genç Esirler

Çocuk/genç esirler Yeni Assur Dönemi tasvir sanatı ve yazılı metinlerinde erkek ve kadın esirler kadar sık olmasa da betimlenmiştir. Bunların betimlemeleri Balawat Tunç Kapı kabartmaları (Çizim 23) ile Ninive'den Güneybatı (Çizim 4), Sin-ahhe-riba (Çizim 12) ve Nimrud'dan Kuzeybatı (Çizim 17) saraylarının bir bölümünde yer alan kabartmalarda işlenmiştir. Söz konusu kabartmalarda esir alınan çocuk/gençler arasında hem oğlan hem de

kız çocukları tasvir edilmiştir. Kabartmaların yanı sıra sınırlı sayıda da olsa yazılı metinlerde de çocuk/genç esirlerin bahsi geçmektedir. II. Şarru-kin dönemine ait çivi yazılı bir metinde kral, Kammanu/Melid üzerine yaptığı seferde Til-Garimmu’yu yok ettiğini ve Tarhun-azi, karısı, kızları ve 5000 savaşçısı ile birlikte oğullarını esir olarak aldığını ifade etmektedir (Elayi 2017: 111; Luckenbill 1968: 2, numara 26). Yazıtta geçen oğulları ve kızları terimleri olasılıkla çocuktan ziyade ergen bireyler için kullanılmıştır. Yazılı metinde geçen ve esir alınan çocuk/gençlerin soylu sınıftan olduğu anlaşılmaktadır. Ancak kabartmalarda betimlenmiş esir çocuk/gençler ikonografik olarak incelendiğinde bunların soylu sınıftan ziyade halktan olduğu önerilebilir. Ayrıca Yeni Assur Kralları II. Aşşur-nasir-apli, III. Şulmanu-aşerid, V. Şamşi-Adad, III. Tukulti-apil-Eşarra, II. Şarru-kin ve Sin-ahhe-riba dönemlerine ait birçok yazılı kaynakta savaş esirlerine dair sayısal veriler yer almakla birlikte bunların cinsiyet ile yaş gruplarına dair bilgiler bulunmamaktadır (bakınız; çivi yazılı metinler bölümü). Yeni Assur Krallığı’nda çocuk/gençlerin de esir olarak alındığı göz önünde bulundurulduğunda söz konusu yazıtlarda geçen esirler arasında çocuk/gençlerin de yer aldığı düşünülebilir.

Kabartmalarda çocuk/genç esirler kaleden kadın esirler ile birlikte çıkarılırken (Çizim 23, 12, 17) betimlenmişlerdir. Çocuklara eşlik eden kadın figürleri olasılıkla bunların anneleri olmalıdır. İki kabartma örneğinde oğlan çocukları çıplak betimlenmiştir (Çizim 23, 17). Ancak bir kabartmada olasılıkla annesinin kucağında oturan esir çocuk/gençin üzerinde yuvarlak yakalı, kısa kollu ve muhtemelen diz kapağına kadar inen bir giysi bulunmaktadır (Çizim 12).

Teçhizatlar

Assurlular, ele geçirdikleri savaş esirlerinde çeşitli teçhizatlar da kullanmışlardır. Bu teçhizatlar arasında ip/halat, halka, boyunduruk, pranga ve kelepçe yer almaktadır. Kabartmalarda esirler elleri arkadan (Çizim 1, 3-4, 11, 21, 23, 25-26) ya da önden (Çizim 1, 3-6, 8, 10, 14) ip/halat veya kelepçe; belden ip/halat (Çizim 18, 22, 24); ayak bileklerinde pranga (Çizim 1, 6, 14, 27); boyunlarına takılmış bir boyundurukla (Çizim 23, 25-26) tasvir edilmişlerdir. Ayrıca Zincirli Steli (Çizim 27) ve Khorsabad kabartmasında (Çizim 2) esirlerin kontrolü dudaklarına takılan halkalara bağlı iplerle sağlanmıştır. Kabartmalarda ve Zincirli stelinde söz konusu bu teçhizatlar şimdilik sadece erkek esirlere uygulanmış olup kadın ve çocuk esirlerde kullanılmamıştır. Kabartmaların yanı sıra Yeni Assur kralları II. Şarru-kin ve Sin-ahhe-riba dönemine ait birkaç yazılı kaynakta da tutsaklara ait teçhizatlar hakkında veri bulunmaktadır. II. Şarru-kin kuzeybatıda Gurgum üzerine yapmış olduğu seferde Mutallu’yu ellerini bağlayarak esir aldığını belirtmektedir (Elayi 2017: 106; Luckenbill 1968: 13, numara 29). Sin-ahhe-riba dönemine ait bir yazıtta ise esirlerin halatlarla ve demir kelepçelerle Assur’a getirildiği ifade edilmektedir (Grayson ve Novotny 2012: 180, numara iv 50). Yine Sin-ahhe-riba dönemine ait ikinci yazıtta kral, Babil vatandaşı Sūzubu’yu yendiğini ve bunu esir alıp demir prangalar ve halatlarla bağlayarak Assur’a getirdiğinden söz etmektedir (Grayson ve Novotny 2012: 197, numara iv 40-46).

Söz konusu teçhizatların hangi materyalden üretildiğini kısmen de olsa yazılı metinlerden öğrenmekteyiz. Sin-ahhe-riba dönemine ait yazıttan kelepçe ve prangaların demirden üretildiği anlaşılmaktadır (Grayson ve Novotny 2012: 180, numara iv 50, 197, numara iv 40-46). Ayrıca yazılı metinlerde zincir ve kelepçeler *kannu*, *maşkanu*, *maksû*, *semeru*, *sāt qāti* gibi farklı şekillerde de kullanılmıştır (Adamson 1990: 313, dipnot 11). Teçhizatların üretiminde demir madeninin yanı sıra dokuma ve ahşap da kullanılmış olmalıdır. Bu

bağlamda bel ve ellerde görülen ip veya halatların dokumadan, boyunda bulunan boyunduruğun ahşap üretimi olabileceği kanaatindeyiz.

Bu teçhizatlar esirler üzerinde hâkimiyet kurmak, aşağılamak ya da kaçmalarını engellemek için tercih edilmiş olmalıdır. Söz konusu teçhizatlardan özellikle halka, prangalar ve kelepçelerin esirlerin hareketlerini kısıtladığı düşünülebilir. Esirlerde kullanılan kelepçelerin ağır olduğu, bundan dolayı yaralanma gibi sağlık sorunlarına sebep olabileceği ileri sürülmüştür (Adamson 1990: 313-314). Esirlerin Assur ülkesine gelirken katettikleri mesafe, hava şartları ve zorlu coğrafya düşünüldüğünde biz de esirlerde kullanılan kelepçe, pranga gibi metal teçhizatların sağlık problemlerine neden olabileceği kanaatindeyiz. Ayrıca söz konusu teçhizatlar sadece erkek esirlere uygulanmış olup kadın ve çocuk esirlerde kullanılmamıştır. Bunun sebebi olarak da erkek esirlerin güç kullanarak zorluk çıkarma ve buna bağlı olarak da kaçma girişiminde bulunabilecekleri düşünülebilir. Ancak kadın ve çocuklarda böyle bir durumun düşük bir ihtimal olmasından dolayı bunlarda ip/halat, boyunduruk, kelepçe gibi teçhizatlara ihtiyaç duyulmadığı önerilebilir.

Nakil Yöntemleri

Yeni Assur Dönemi kabartmalarından fethedilen ya da yağmalanan şehirlerin savaş esirlerine Assurlu piyadeler ve haremağalarının eşlik ettiği görülmektedir. Bunlar esirleri ya önden ya da arkadan takip ederken betimlenmişlerdir. Bunlardan haremağaları küçük bir kırbaç (Çizim 21-22, 24), piyadeler ise ellerindeki bir topuz, hançer ve mızrak (Çizim 1-4, 5, 9-11, 14-15, 17, 23) ile savaş esirlerini kontrol ederken işlenmişlerdir. Bu teçhizatlar vasıtasıyla olasılıkla esirler, kaçma ve güçlük çıkarma olaylarına karşı kontrol altına alınmış olmalıdır. Ayrıca bu teçhizatlar esirler üzerinde kontrol sağlamanın yanı sıra muhtemelen hareket halindeki esirlerin düzene sokulmaya çalışılmasında da kullanılmıştır. Yine iki örnekte Assurlu piyadeler esir erkekleri kol bileğinden (Çizim 7, 16) ya da sakalından kavrayıp (Çizim 8) götürürken resmedilmişlerdir. Akyüz, II. Şarru-kin'e yazılan bir mektuptan yola çıkarak esirlerin genellikle *LÜ.gurbute* ve *muşarkisu* adlı muhafızlar tarafından nakil edildiğini belirtmiştir (Akyüz 2018: 249-250). Bunlardan *LÜ.qurbūtu*'nun esirlere Assur ülkesine gelene kadar erzak temin etmekle yükümlü oldukları; *muşarkisu*'ların da esirlerin yerleştirilecekleri yere götürmekle görevli oldukları belirtilmiştir (Akyüz 2018: 250). Böylelikle tasvirli eserlerde betimlenmiş sahneler Akyüz'ün görüşünü doğrular niteliktedir. Ayrıca hem yazılı kaynaklardaki veriler hem de betimleme sanatında görülen ve esirlere eşlik eden figürler baz alındığında Yeni Assur askeri teşkilatında esirlerden sorumlu bir birliğin de olduğu söylenebilir.

Assurluların esir aldıkları insanları ülkelerine nakillerini nasıl gerçekleştirdiklerini çoğunlukla tasvirli eserlerden ve nadiren de olsa yazılı kaynaklardan öğrenmekteyiz. Tasvirli eserlerden esirlerin yaya olarak (Çizim 1-8, 10-11, 17-18, 21-26), yük taşıtları (Çizim 12, 19), savaş taşıtları (Çizim 16) ve kayıklarla (Çizim 9, 11) nakillerinin yapıldığını bilmekteyiz. Bunlardan öküzlerin koşulduğu taşıtlar ile kayıklarda siviller (kadın, erkek ve çocuk), atların koşulduğu taşıtta ise prens taşınmaktadır. Prens taşıdığı taşıtta Assurlu askerlerden biri arkadan prensin belinden, diğeri ön taraftan ellerinden tutarken betimlenmiştir (Çizim 16).

Kabartmaların yanı sıra Yeni Assur kralı V. Şamşi-Adad dönemine ait bir yazıtta, kralın Akkad topraklarına yaptığı askeri seferde esir aldığı askerleri Assur ülkesine çekirgeler gibi getirdiğine dair ibare geçmektedir (Grayson 2002b: 188, iv 22b-36). Söz konusu yazıtta kullanılan “çekirgeler gibi” ibaresi esirlerin sayılarının çokluğunu belirtmek için kullanılmış olmalıdır. Eldeki verilerden kadın ve çocukların yük taşıtları ve kayıklar, prensin savaş taşıtı,

askerlerin ve yöneticilerin ise genellikle yaya olarak götürüldükleri söylenebilir. Adamson, esirlerden kadınlar ve çocukların ev ve mallarını korumak amacıyla savaşa girmedikleri için masum savaş kurbanları olarak tanımlamış ve Assurluların kadın ve çocuklara zarar vermeden bunları doğrudan köle yaptıklarını belirtmektedir (Adamson 1990: 318). Yeni Assur kabartmalarında betimlenmiş savaş sahneleri incelendiğinde kadınların sadece dua ettiği ve aktif olarak savaşa katılmadığı görülmektedir (Sevin 2010: 38, Res. 35, 46, Res. 47, 88, Res. 103-104). Kabartmalardaki bu durum Adamson’un görüşünü destekler niteliktedir. Böylelikle Adamson’un görüşü temel alındığında esir kadın ve çocukların muhtemelen Assur ülkesine oldukça yorucu olabilecek ve sağlıkları açısından olumsuzluklar doğuracak şekilde yaya olarak değil, daha rahat bir şekilde seyahat edebilecekleri yük taşıtları ve kayıklarla nakillerinin yapıldığı ileri sürülebilir.

İşkence ve Cezalar

Görsel sanatlar ve yazılı metinlerden Assurluların ele geçirilen savaş esirlerine çeşitli işkenceler, cezalar ve onları küçük düşürecek muameleler yaptığı da anlaşılmaktadır. Yeni Assur Dönemi kabartmalarında savaş esirleri çıplak (Çizim 21, 25-26), göğsünden kazığa geçirilmiş (Çizim 20), derileri yüzülürken (Çizim 15), kafaları tokmaklanırken (Çizim 14), gözleri mızrakla oyulurken (Çizim 2) ve boğazları kesilirken (Çizim 14, 20) betimlenmişlerdir. Bunların yanı sıra dönemin yazılı kaynaklarında da savaş esirlerine uygulanan işkence ve cezalar ile ilgili veriler bulunmaktadır. Yeni Assur kralı II. Aşşur-nasir-apli dönemine ait dört yazıtta bu konu ile ilgili veriler söz konusudur. Kral birinci yazıtta Iiaia’yı (ve) Salaniba şehirlerinden (sayıları belli olmayan) esirler aldığını ve bunlardan canlı olarak yakaladığı 200 askerin kollarını kestiğinden söz etmektedir (Grayson 2002a: 210-211, ii 112b-118a). İkinci yazıtında kral, Mariru şehrinden çeşitli ganimetler ile birlikte esirler aldığını ve bu esirlerden 200 tanesini yaktığını ifade eder (Grayson 2002a: 201). Yine aynı yazıtta kral, Tela şehrini kuşattığını ve burada canlı yakaladığı askerlerin birçoğunun ellerini ve kollarını, bir kısmının da kulak ve burun uçlarını kestiğini belirtir (Grayson 2002a: 201). II. Aşşur-nasir-apli’ye ait üçüncü yazıtta, kral Ilānu şehrini kuşattığını ve burada ele geçirdiği askerlere baş kesme, kazığa oturtma gibi cezalar uyguladığını belirtmektedir (Grayson 2002a: 220). Dördüncü yazıtta ise kral, Udu şehrinden 780 askeri esir aldığını ve bunlara kazığa oturtma, göz oyma gibi işkenceler yaptığını söylemektedir (Grayson 2002a: 220). Yeni Assur krallarından Aşşur-bani-apli dönemine ait bir yazılı kaynakta ise kral, esir alınan Elam kralı Teumman’ın kafasını kestiğinden söz etmektedir (Luckenbill 1968: 334, numara 865).

Kabartmalarda işlenmiş sahnelerden söz konusu işkenceler, aşağılamalar ve cezalandırmaların erkeklere uygulandığı görülmektedir. Ancak II. Aşşur-nasir-apli dönemine ait bir yazıtta kral, ele geçirdiği Tela şehrinde ergen çocuklar ile birlikte kızları yaktığından söz etmektedir (Grayson 2002a: 201). Söz konusu yazıttan şimdilik kızlara sadece yakılma cezasının; erkeklere ise çıplak bırakma, göğsünden kazığa geçirme, kazığa oturtma, derilerinin yüzülmesi, başlarının tokmaklanması, boğazlarının kesilmesi, gözlerinin oyulması, el ve ayaklarının kesilmesi, burun ile kulak uçlarının kesilmesi ve bedenlerinin yakılması gibi çeşitli işkenceler, cezalar ve onları küçük düşürecek muameleler yapıldığı anlaşılmaktadır. Kadın veya kızlara ağır işkence ile cezaların uygulanmaması yukarıda belirtildiği üzere bunların masum savaş kurbanları olarak tanımlanmış olmalarından kaynaklanmış olduğu düşünülebilir. Adamson, savaş esirlerinin çıplak bırakılarak küçük düşürücü durumunun vurgulandığını belirtmiştir (Adamson 1990: 315). Ayrıca esirlerin çıplak olmasının, elbiseli olan ve savaşta galip gelenlerden ayrı kıldığını da ileri sürmüştür (Adamson 1990: 315).

Savaşlarda bu muameleler sadece esir alınan siviller veya askerlere uygulanmamıştır. Assurlular ele geçirilen düşman bir kral ya da prenze de kötü muameleler yapmışlardır. Örneğin; Zincirli Steli’nde kral Esarhaddon’un Taharga ve Ba’luya uyguladığı ceza (Sevin 2010: 185, Res. 216); Esarhaddon’un Wahb’ı bir kapıya tasmalayarak bağlaması (Oppenheim 1977: 292); Sin-ahhe-riba’nın Babil kralı Suzubu’yu Ninive’nin citadel kapısına bir ayı gibi bağlayıp cezalandırması (Grayson ve Novotnoy 2012: 223, numara 33b-36a); Aşşur-bani-apli’nin Elam kralı Teumman’nın başının Dunanu’nun boynuna asarak Assur şehri Ninive’ye getirmesi (Luckenbill 1968: 334, numara 865); II. Aşşur-nasir-apli’nin Halziluha şehrinin yöneticisi Hulaya’nın isyana kalkışmasının cezası olarak derisinin yüzülerek şehrin surları üzerine asılması (Kağnıcı 2017: 135) bunun güzel örnekleridir. Üst düzey yöneticilere bu işkencelerin uygulanması, bunların halkın önünde küçük düşürülüp aşağılanma amacından kaynaklanmış olmalıdır. Yeni Assurlular tarafından fethedilen topraklardaki esir alınan insanlara yönelik yapılan bu işkence ve cezalandırmaların ritüel amaçlı yani tanrıların memnun etmek için gerçekleştirildiği de ileri sürülmüştür (Backer 2010: 393). Ancak biz bu görüşün aksine bu tarz işkence ve cezaların düşman esirler üzerinde uygulanmasının hem bir Assur propagandası hem de güç gösterisi olabileceği kanaatindeyiz. Böylelikle döneminin güçlü devletlerinden olan Assur Krallığı çevre bölgelerdeki çağdaşlarına korku salarak gücünü kanıtlamış olacaktır.

Beslenme ve Barınma

Assur Devleti’nin çevre bölgelere yapmış olduğu askeri seferlerde ele geçirdiği esirleri ülkesine getirdiği bilinmektedir. Bazı kabartmalarda özellikle kadın esirlerin kendi yanlarına aldıkları malzemelerle Assur ülkesine götürüldükleri görülmektedir (Çizim 3,11-12, 19). Bu malzemeler arasında olasılıkla beslenmeleri için gerekli olan yiyecek ve içecekler de bulunmaktaydı. Ancak bu yiyecek ve içecekler esirlerin beslenme ihtiyacını kısa bir süreliğine karşılamış olmalıdır. Bu durumda Assurlular esirlerin beslenme ihtiyaçlarını karşılamak için önlemler aldı mı sorusu akla gelmektedir. Bu sorunun cevabını dönemin yazılı kaynaklarında bulmak mümkündür. Yazılı metinlerde esirlerin beslenmelerinden valilerin sorumlu olduğuna dair veriler geçmektedir (Akyüz 2018). Akyüz (2018: 250), esirlerin beslenme sorumluluğunun genellikle valilere verildiğini ancak bazı durumlarda (sayı fazlalığı, yiyecek azlığı gibi) valilerin kraldan yardım istediklerini belirtmiştir. Yazılı metinlerden esirlerin beslenmesinde tahıl, buğday, ekmek, tuz, yağ ve tere kullanıldığı öğrenilmektedir (Akyüz 2018: 250-254). Yine Akyüz (2018: 252), Assur ülkesinde bazı tarlaların sürgünlere gıda temini için ayrıldığını, böylece depolardaki hazır ürünü tüketmek yerine sürgünlerin beslenmesi ve mevcut stokların korunması için fırsat yaratıldığını önermiştir. Tüm bu veriler göz önünde bulundurulduğunda; esirlerin beslenme ihtiyacının başlangıçta kendilerince sağlandığı, daha sonra esirlerin kendilerine tahsis edilen alanlardan beslenme ihtiyacını karşıladıklarını, bunun da yetersiz olduğu anlarda Assur tahıl ambarlarının kullanıldığı ve bunun için de Assur Krallığı’nca valilerin görevlendirildiği anlaşılmaktadır.

Dönemin yazılı kaynaklarından Assur ülkesine getirilen esirlerin konaklama problemlerinin de çözüme kavuşturulduğu anlaşılmaktadır. II. Şarru-kin dönemine ait bir yazılı metinde esirlerin Baqarru’ya getirildiğinden söz edilmektedir. Baqarru esirlerin toplandığı ve bunların dağıtımının gerçekleştirildiği yer olarak tanımlanmıştır (Nadali 2014: 105; Akyüz 2018: 249). Yine aynı metinde esirler veya sürgünler için ev inşa edildiğine dair ibare de geçmektedir (Nadali 2014: 106). Söz konusu yazıttan esirler veya sürgünler için inşa edilen evlerin genellikle pişmiş tuğladan nadiren de kerpiçten yapıldığını öğrenmekteyiz.

Değerlendirme ve Sonuç

Dönemin görsel sanatları ve yazılı kaynaklarından Assur krallarının çevre bölgelere yapmış oldukları askeri seferlerden birçok ganimet ile birlikte kadın, çocuk ve erkekleri savaş esiri olarak aldıklarını öğrenmekteyiz. Hem görsel sanatlar hem de yazılı metinlerden alınan savaş esirleri arasında siviller, askerler ve üst düzey yöneticilerin olduğunu anlamaktayız. Kabartmalarda betimlenmiş insanlar arasındaki bu statü farkını en iyi şekilde giyim kuşamları ortaya koymaktadır. Böylelikle Assurluların ülkelerine kralından kölesine kadar hemen hemen her kesimden insanı savaş esiri olarak getirdiğini söyleyebiliriz. Assurluların çevre bölgelerde bulunan farklı ülkelere savaş esirleri aldığını kabartmalarda betimlenmiş figürlerin giyim kuşamlarındaki farklılıklar ve yazılı kaynaklarda geçen yerleşim yerlerinin isimlerinden öğrenmekteyiz. Wäfler 1975 yılında yapmış olduğu çalışmasında Yeni Assur kabartmaları içerisinde Assurlu olmayanları incelemiş ve Piliştü, Juda, Phönikien, Hamatu, Arubu, Hattina, Dam’al, Bit-Adini, Kargamiş, Urartu ve Zagros Bölgesi yerleşiklerinin kabartmalarını giyim kuşamdaki farklılıklardan yola çıkarak tespit etmiştir (Wäfler 1975: 1-383, Taf. 1-30). Aynı durum değerlendirmiş olduğumuz Yeni Assur Dönemi savaş esirleri için de geçerlidir. Bu bağlamda Balawat Tunç Kapı kabartmalarında Hattililer, Urartulular (Çizim 21-26); Ninive Güneybatı Sarayı kabartmasında Arami kabileler (Çizim 5), Elamlılar (Çizim 7, 14), Babilliler (Çizim 8-9), Zagros Bölgesi yerleşikleri (Çizim 4), Fenikeliler (Çizim 3); Ninive Sin-ahhe-riba Sarayı kabartmasında Lachish’i şehri yerleşikleri (Çizim 12-13, 15); Ninive Aşşur-bani-apli Sarayı kabartması (Çizim 1) ve Zincirli Stelinde ise Mısırlı (Çizim 27) esirler betimlenmiştir. Söz konusu kabartmalarda betimlenmiş figürlerin giyim kuşamlarında (başlık, giysi, ayakkabı vb.) farklılıklar bulunmaktadır. Böylelikle bu veriler Assurluların çevre bölgelerde bulunan çeşitli ülkelere savaş esirleri aldığı görüşünü desteklemektedir. Ayrıca yazılı kaynaklardan Yeni Assur krallarından II. Aşşur-nasir-apli’nin Doğu ve Güneydoğu yönünde, Diyala Bölgesi’ne, Güney Doğu Anadolu Bölgesi’nde Yukarı Dicle’ye ve Kuzey Suriye’ye; III. Şulmani-aşerid’in Toroslar ve berisindeki Doğu Anadolu’ya; V. Şamşi-adad’ın Doğu Anadolu ile Babil ülkesine; II. Şarru-kin’in Kuzey Suriye ve Babil ülkesine; Sin-ahhe-riba’nın Babil ülkesi ve batıda Anadolu ve Doğu Akdeniz kıyısına; Aşşur-bani-apli’nin Mısır ve Kuzey Suriye’ye askeri seferler gerçekleştirdikleri bilinmektedir (Koroğlu 2006: 156-159, 161-163, 180-182). Böylelikle hem görsel sanatlar hem de yazılı veriler ışığında Assurluların savaş esirlerini Akdeniz Kıyıları, Babil ülkesi, Med, Elam, Mısır, Güneydoğu Anadolu Bölgesi’nde Yukarı Dicle Havzası, Zagros Bölgesi, Doğu Anadolu ve Kuzey Suriye’den getirmiş oldukları anlaşılmaktadır.

Yazılı metinlerde geçen savaş esirleri ile ilgili verilerden, bunların II. Aşşur-nasir-apli, III. Şulmanu-aşerid, V. Şamşi-Adad, III. Tukulti-apil-Eşarra, II. Şarru-kin ve Sin-ahhe-riba dönemlerinde çevre bölgelerden getirildikleri anlaşılmaktadır (Tablo 1). Assur ülkesine getirilen toplam savaş esiri sayısı yaklaşık olarak 393.071’dir (Tablo 1). II. Aşşur-rabi ile II. Tukulti-Ninurta dönemleri arasındaki yazılı metinlerde savaş esirlerinin sayısal değerleri bulunmamaktadır (Tablo 1). Bu dönemler arasında görülen kralların Orta Assur Dönemi sonlarında zayıflamış olan Assur Krallığı’nın yeniden güçlendirmeye yönelik çalışmalar yürüttükleri bilinmektedir (Koroğlu 2006: 154-155). Bu durum askeri seferlerin az yapılmasına ve esirlerin Assur ülkesine getirilmemesinde etkin rol oynamış olmalıdır. III. Adad-nirari ile V. Assur-nirari’nin hüküm sürdüğü dönem aralığındaki yazılı metinlerde de savaş esirlerine dair sayısal veriler bulunmamaktadır (Tablo 1). Assur Krallığı’nın bu dönemde iç karışıklıklarla uğraştığı bilinmektedir (Sevin 1999: 10). Böylelikle bu durum Assur krallarının iç karışıklıkları bastırmakla uğraşmalarına ve askeri seferlere ağırlık vermemiş olmalarına bağlanabilir. Ayrıca krallığın son dönemlerini oluşturan Sin-şumu-lişir ile II. Assur-uballit dönemleri arasındaki yazılı kaynaklarda da savaş esirlerine dair sayısal

veriler yoktur (Tablo 1). Bu dönemler Assur'un da yıkılış sürecini oluşturmaktadır (Köroğlu 2006: 180-181). Söz konusu bu durum hem çevre bölgelere yapılan askeri seferleri hem de bu seferlerle bağlantılı olarak getirilen esirleri etkilemiş olmalıdır. Yine de şimdiye kadar yazılı metinlerde geçen kanıtlarla savaş esirlerinin tam sayısı hakkında bilgi vermek oldukça zordur.

Assur ülkesine getirilen savaş esirleri yetenek ve becerilerine göre farklı işlerde de istihdam edilmişlerdir. Bunlardan bir kısmının inşaat faaliyetlerinde kullanıldığını III. Şulmanu-aşerid ve II. Şarru-kin dönemlerine ait yazılı metinlerden bilmekteyiz. Söz konusu yazılı metinlerde III. Şulmanu-aşerid *Ekal-maşarti*'nin onarımında ve II. Şarru-kin Dur-şarrukin'in inşasında bunlardan istifade ettiklerini belirtmişlerdir (Duymuş Florioti 2016: 183; Akyüz 2018: 256). Yine Sin-ahhe-riba dönemine ait ve anıtsal yontunun taşındığı kabartmada taşıtlar ile kızağı çeken erkek figürlerinin esirler olduğu ifade edilmiştir (Parpola 1987: 55-57). Ayrıca Assur Dönemi'ne ait bir kabartmada taş ocağında çalışan insan figürleri betimlenmiştir (Oppenheim 1977: Fig. 11). Bunlar olasılıkla savaşlardan alınan esirlerdir. Bunların yanı sıra savaşçı deneyimi bulunan, sağlığı ve gücü yerinde olan bazı esirlerin de Assur ordusunda kullanıldığı belirtilmiştir (Duymuş Florioti 2016: 183; Akyüz 2018: 256). Savaş esirlerinin Assur ordusunda süvari, savaş arabacısı olarak kullanıldığı, ayrıca esir alınan zanaatkârların da orduda değerlendirildiği ileri sürülmüştür (Oded 1979: 51-53). Assur kabartmalarında betimlenmiş askeri sahneler incelendiğinde Assurlu askerler arasında giyim kuşamları farklı olanların bulunması bu görüşü doğrular niteliktedir (Nadali 2005: 101-113). Ayrıca esirler arasında çiftçilik, dokuma, marangozluk, metal, deri, takı, çanak çömlek, müzik gibi alanlarda becerilere sahip olanlar var ise bunlar da ilgili alanlarda Assurlular tarafından değerlendirilmiş olunmalıdır. Assur Krallığı'nda bu zanaat kollarının önemli bir yeri vardır (Wilson 1972). Yeni Assur Krallığı'nın çağdaşı Urartu Krallığı'nda esir alınan ve ülkelerine getirilen kadınların bir bölümünün hareme alındığı bilinmektedir (Çavuşoğlu, Gökce ve Işık 2010: 159). Aynı durumun harem geleneği olan Yeni Assur'da da olması ihtimal dahilindedir. Yine esir olarak getirilen çocukların ise daha küçük yaşta çeşitli eğitimlerden geçirilerek bilgi ve becerilerine göre çeşitli alanlarda kullanılmalarının yanı sıra çoğunluğunun orduya dahil edildiği ileri sürülebilir. Bunların yanı sıra esirlerin Assur kralları tarafından tapınaklara sunulduğu ve böylelikle tapınak arazilerinde ve tapınaklarda çalışacak insan gücünün karşılandığı da belirtilmiştir (Oded 1979: 114).

Assurluların bazı durumlarda sadece savaşlarda esir alınan kişileri değil, yağmalanan/fethedilen şehrin savaşa katılmayan halkı da toplu halde yerlerinden alınarak istenilen yere nakillerini yaptıkları bilinmektedir. Yeni Assur Dönemi çivi yazılı metinlerinde kralların hangi bölge veya şehirden ne kadar sayıda insanı göç ettirdiğine dair birçok veri bulunmaktadır (Oded 1979: 1-115). Ayrıca dönemin yazılı metinlerinde savaş esiri tanımlaması "*şallatu*" terimi ile ifade edilmiştir (Brinkman vd. 1989: 248). Söz konusu terim savaş esirleri ile toplu halde aktarılan nüfus arasındaki ayrımın kanıtlarından biri olarak düşünülebilir.

Görsel sanatlar ve yazılı metinlerden savaş esirlerinin çeşitli cezalara maruz kaldıkları bilinmektedir. Ancak Assurluların toplu nüfus aktarımlarında savaş esirlerine uygulanan cezalandırma yönteminin aksine bunlarda ekonomik ve siyasal nedenleri ön planda tutmuş olabileceği kanaatindeyiz. Assurlular hem savaşlarda aldıkları esirleri hem de fethettikleri şehirlerin sürgün halkları arasında bir bölümünü tarım, inşaat, ordu gibi alanlarda da istihdam etmiş olmalıdırlar. Böylelikle istihdam konusunda savaş esirleri ve sürgün edilen halk arasında benzer bağların olduğu düşünülebilir. Ayrıca sürgün edilen halk, esirlerden farklı olarak yeni kurulan şehirlere yerleştirilmiştir. Böylelikle yeni ele geçirilen bölgelerin daha

hızlı Asurlulaşmasının sağlandığı ve Asur yönetimine karşı bir isyanın önüne geçilmeye çalışıldığı ifade edilmiştir (Akyüz 2019: 291). Bu bağlamda biz de Assurluların yayılım gösterdiği geniş sınırlar ve toplu nüfus aktarımlarını göz önünde bulundurduğumuzda bu görüşü destekler nitelikteyiz.

Balawat Tunç Kapı kabartmalarında Assurlular tarafından ele geçirilmiş olan savaş esirleri müzisyenler eşliğinde getirilirken betimlenmişlerdir (Çizim 22, 24). Esirlere eşlik eden müzisyen ekibi dört kişiliktir. Bunlardan ikisi def ikisi de lir çalmaktadır. Yeni Assur Dönemi’ne ait birçok kabartmada müzisyenlerin eğlence, din gibi sahnelerin yanı sıra askeri sahnelerde de tasvir edildikleri bilinmektedir. Böylelikle Balawat Tunç Kapı kabartmalarında betimlenmiş müzisyenlerin savaşçıları yüreklendirmek², askerler ile esirlerin yürüyüş ile hareketlerini düzenlemek veya zafer kutlaması için kullanıldığı düşünülebilir.

MÖ I. Binde Yakın Doğu’nun güçlü devletlerinden olan Assur Krallığı üstünlüğünü sanatına da yansıtmıştır. Yeni Assur Krallığı’nda duvar resimleri, kabartmalar, heykeller gibi sanat eserlerinin ikonografik ve stilistik olarak bir değişim ve gelişim sergilediği bilinmektedir. Bu durumu savaş esirlerinin betimlendiği görsel sanatlarda da görmek mümkündür. Kral II. Aşşur-nasir-apli döneminde figürlerin konturları oldukça güçlü işlenmiştir. Kabartmalarda hem savaş esirlerinin hem de Assurlu askerlerin anatomilerine özen gösterilmemiştir. Aynı kabartmalarda giysiler de oldukça sade verilmiştir. Assur kralının polosu oldukça alçaktır. Askerler kemerli, kısa tunikli ve miğferlidirler. Bütün figürlerde ayaklar çıplaktır (Çizim 17-18, 25-26). III. Tukulti-apil-Eşarra dönemi ise Assur’un siyasi anlamda güçlü olduğu bir süreçtir. Ayrıca bu kral dönemi sanatında II. Aşşur-nasir-apli dönemi özellikleri devam etmekle birlikte yeni bir anlayışın başlangıcı da ortaya çıkmıştır (Sevin 2010: 113). II. Aşşur-nasir-apli döneminde belirgin olarak verilmeyen farklı etnik gruplar III. Tukulti-apil-Eşarra dönemi ile birlikte daha belirgindir. Yine bu kral döneminde üst düzey Assurlu figürler ve bunların yardımcıları daha büyük boyutlu işlenmiştir. İnsan figürlerinin yüz uzuvları daha belirgin betimlenmiştir. Bu dönemle birlikte savaş esirlerinin betimlendiği kabartmalarda hayvan sürüleri ve dağ motifleri görülmeye başlanmıştır. Ayrıca II. Aşşur-nasir-apli döneminden farklı olarak sahnelere bir canlılık kazandırılmıştır. Kabartmalardaki askerlerin giyim kuşamları II. Aşşur-nasir-apli dönemdekilerle benzer olmakla birlikte kimerden sarkıtılmış olan kuşak III. Tukulti-apil-Eşarra dönemi ile birlikte görülmeye başlanmış ve bundan sonraki evrelerde de devam etmiştir (Çizim 19-20). İmparatorluğun en geniş sınırlara ulaştığı Sin-ahhe-riba döneminde sanatta devam eden eski geleneklerin yanı sıra çok sayıda yenilik de ortaya çıkmıştır (Sevin 2010: 178). Kral Sin-ahhe-riba dönemi kabartmalarında III. Tukulti-apil-Eşarra ile birlikte görülen dağ motiflerine ilave olarak nehir ve bitki motifleri de gösterilmiştir. Diğer dönemlere nazaran panolarda figürler sık sık işlenmiştir. İlk olarak bu dönemde Assurlu askerlerin ayağında geleneksel ayakkabı olan sandalet yerine uzun çizme görülmektedir. Diğer kralların dönemlerine ait kabartmalarda olduğu gibi bu dönem kabartmalarında da kas işçiliği figürlerin kol ve bacaklarında görülür. Yine Sin-ahhe-riba dönemi kabartmalarında ilk kez Assurlu askerinin üzerinde bel kısmına kadar uzanan zırh tasvir edilmiştir (Çizim 5, 8, 11-13, 15). MÖ 7. yüzyıl Assur sanatının imparatorluğun yarattığı gelişmiş bir anlayışın unsuru olduğu belirtilmiştir (Sevin 2010: 210). Bu anlayışı kral Aşşur-bani-apli dönemine ait av sahnelerinin betimlendiği sahnelerde görmek mümkündür. Ancak kral Aşşur-bani-apli dönemine ait savaş esirlerinin betimlendiği kabartmalar incelendiğinde bunları bir önceki evrelerin devamı niteliğinde olduğu tespit edilmiştir. Örneğin, insan kas stilizasyonu ve Assurlu askerlerin çizmeleri bunlar arasında yer almaktadır. Ayrıca figürlerin

² Roma İmparatorluk Dönemi’nde askeri tören ve savaşlarda askerleri yüreklendirmek için müziğin kullanıldığı bilinmektedir (Sönmez 2008: 159).

işlendiği kabartmalarda geri planda dağ, nehir ve bitkilerin olmayışı da daha çok II. Aşşur-nasir-apli dönemi geleneğini yansıtmaktadır (Çizim 1, 7, 14).

Yeni Assur Krallığı'nda çevre bölgelere gerçekleştirilen askeri seferlerde başarı gösteren askerler ödüllendirilmiştir. Askerlerin ödüllendirilmesi ile ilgili veriyi Assur'un son krallarından biri olan Assur-etel-ilani (MÖ 630-627) dönemine ait arkeolojik kaynaklardan öğrenmekteyiz. Aşşur-etel-ilani askeri komutanlara, sadece onur ve mülkleri değil, aynı zamanda vergi ayrıcalıklarını da vermiştir (Radner 2011: 45). Bu konuyu içeren bir kaynaktan geçen bilgi şu şekildedir: “...Onlara iyi plan yaptım: Onları çok renkli elbiselerle giydirdim ve bileklerini altın bileziklerle bağladım.... Tarlalar, bahçeler, binalar verdim ve verdiklerimi vergiden muaf tuttum” (Radner 2011: 45). Ayrıca MÖ 8. yüzyılda Kalhu valisine yazılan bir mektup, savaştaki performans, maddi ödüller ve sosyal statü arasındaki bağlantıyı açıkça ortaya koymaktadır. Babylonia'a yapılan bir sefer sırasında vali birliklerine komuta eden bir askeri subay, efendisine Rapiqu kentinin getirileri hakkında bilgi verir. Yazıtta; “(bazı düşman şehirlerden) çıkan esirlerden 30 kişiyi aradım ve seçtim; Başkomutanlık yaptım ve bana verdi. Rapiqu kentinden çıkan esirlerin hepsinden on kişi seçtim, fakat başkomutan havasında olmadığı için başvurmadım. Efendim, o konuya geldiğinde onunla konuşsun” ifadesi geçmektedir (Radner 2011: 45). Savaş esirlerinin betimlendiği birkaç kabartma örneğinde de fethedilen/yağmalanan yerleşmelerden Assurlu askerler kesik başları taşırken gösterilmişlerdir (Çizim 1, 4, 8). Yine Aşşur-bani-apli dönemine ait bir yazıtta Elam kralı Teumman'nın başının Dunanu'nun boynuna asarak Assur şehri Ninive'ye getirildiğine dair ibare geçmektedir (Luckenbill 1968: 334, numara 865). Assurlu askerlerin elinde bulunan bu başların statüsü yüksek kişilere ait olduğu belirtilmiştir (Radner 2011: 46). Aşşur-bani-apli dönemine ait bir yazıtta Elam kralı Teumman'nın başına dair veriden yola çıkarak bizde savaş esirlerinin betimlendiği sahnelerde görülen kesik başların statüsü yüksek kişilere ait olabileceği kanaatindeyiz. Böylece arkeolojik verilerden ülkesine savaş esirlerinin başlarını götüren Assurlu askerlerin altın bilezikler, renkli kıyafetler, tarlalar ve bahçeler ile ödüllendirildiği anlaşılmaktadır.

Çizim Listesi

Çizim 1. Ninive Aşşur-bani-apli Sarayı Oda M Kabartmasında Savaş Esirleri (Barnett 1975: Fig. 177, B.M. Nr. 124928)

Çizim 2. Khorsabad Sarayı Kabartmasında Savaş Esiri (Wäfler 1975: Taf. 1/1)

Çizim 3. Ninive Güneybatı Sarayı Kabartmasında Savaş Esirleri (Wäfler 1975: Taf. 6/1'den detay)

Çizim 4. Ninive Güneybatı Sarayı Kabartmasında Savaş Esirleri (Wäfler 1975: Taf. 28/2)

Çizim 5. Ninive Güneybatı Sarayı Oda XXVIII Kabartmasında Savaş Esirleri (Barnett 1975: Fig. 69, B.M. Nr. 124825)

Çizim 6. Ninive Güneybatı Sarayı Kabartmasında Savaş Esirleri (Barnett 1975: Fig. 157, B.M. Nr. 124802)

Çizim 7. Ninive Güneybatı Sarayı Kabartmasında Savaş Esirleri (Barnett 1975: Fig. 156, B.M. Nr. 124802)

Çizim 8. Ninive Güneybatı Sarayı Oda XXVIII Kabartmasında Savaş Esiri (Barnett 1975: Fig. 68, B.M. Nr. 124825)

Çizim 9. Ninive Sin-ahhe-riba Sarayı Kabartmasında Savaş Esiri (Porada 1945: 156)

Çizim 10. Ninive Sin-ahhe-riba Sarayı Kabartmasında Savaş Esirleri (Porada 1945: 160)

Çizim 11. Ninive Sin-ahhe-riba Sarayı Kabartmasında Savaş Esirleri (Porada 1945: 157)

Çizim 12. Ninive Sin-ahhe-riba Sarayı Oda XXXV Kabartmasında Savaş Esirleri (Barnett 1958: Fig. 45, B.M. Nr. 124907)

- Çizim 13.** Ninive Sin-ahhe-riba Sarayı Oda XXXV Kabartmasında Savaş Esirleri (Barnett 1958: Fig. 47, B.M. Nr. 124909)
- Çizim 14.** Ninive Sin-ahhe-riba Sarayı Oda XXXIII Kabartmasında Savaş Esirleri (Barnett 1958: Fig. 130, B.M. Nr. 124801)
- Çizim 15.** Ninive Sin-ahhe-riba Sarayı Oda XXXV Kabartmasında Savaş Esirleri (Barnett 1958: Fig. 46, B.M. Nr. 124908)
- Çizim 16.** Ninive Aşşur-bani-apli Sarayı Kabartmasında Savaş Esirleri (Barnett 1975: Fig. 166, B.M. Nr. 124794)
- Çizim 17.** Nimrud Kuzaybatı Sarayı Kabartmasında Savaş Esirleri (Barnett 1958: Fig. 10, B.M. Nr. 124552)
- Çizim 18.** Nimrud Kuzaybatı Sarayı Kabartmasında Savaş Esirleri (Barnett 1975: Fig. 31, B.M. Nr. 124539)
- Çizim 19.** Nimrud Merkezi Saray Kabartmasında Savaş Esirleri (Barnett 1958: Fig. 36, B.M. Nr. 118882)
- Çizim 20.** Nimrud Merkezi Saray Kabartmasında Savaş Esirleri (Barnett 1958: Fig. 40, B.M. Nr. 118903)
- Çizim 21.** Balawat Tunç Kapı Kabartmasında Savaş Esirleri (Curtis ve Tallis 2008: Fig. 18)
- Çizim 22.** Balawat Tunç Kapı Kabartmasında Savaş Esirleri (Curtis ve Tallis 2008: Fig. 22)
- Çizim 23.** Balawat Tunç Kapı Kabartmasında Savaş Esirleri (Curtis ve Tallis 2008: Fig. 24)
- Çizim 24.** Balawat Tunç Kapı Kabartmasında Savaş Esirleri (Curtis ve Tallis 2008: Fig. 38)
- Çizim 25.** Balawat Tunç Kapı Kabartmasında Savaş Esirleri (King 1915: Pl. X)
- Çizim 26.** Balawat Tunç Kapı Kabartmasında Savaş Esirleri (King 1915: Pl. IV)
- Çizim 27.** Zincirli Steli’nde Savaş Esiri (Sevin 2010: Res. 216)

Tablo Listesi

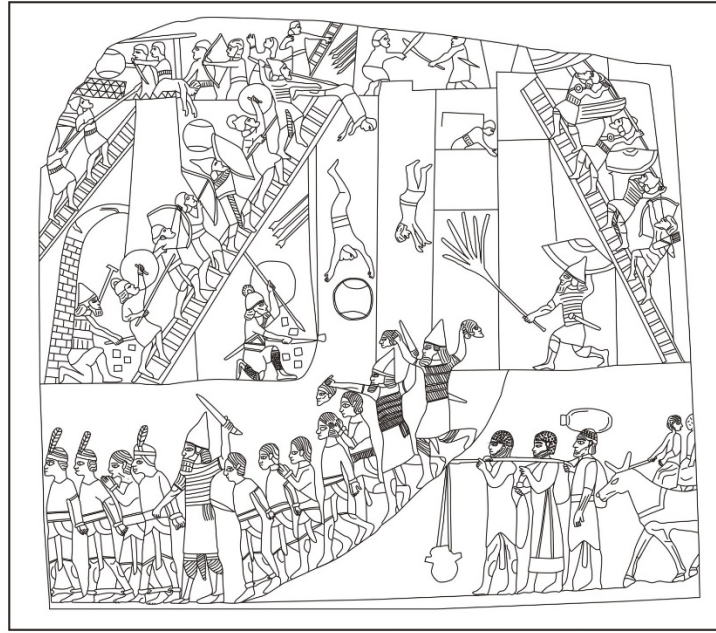
Tablo 1. Yeni Assur Yazılı Metinlerinde Savaş Esirleri

Kaynaklar

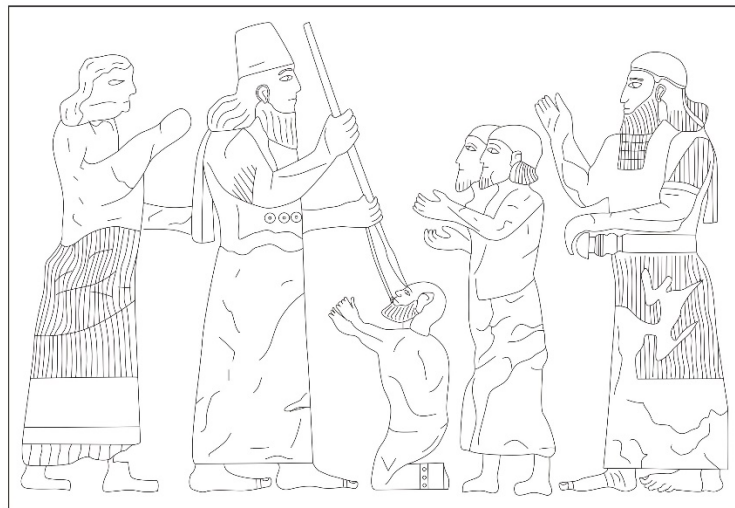
- Adamson 1990: Adamson, P. B., “Medical Complications Associated With Security And Control Of Prisoners of War in the Ancient Near East”, *Medical History* 34, 311-319.
- Akyüz 2018: Akyüz, F., *Assur Ordusu (Yeni Assur Dönemi MÖ 911-612)*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi, Ankara, 2018.
- Albenda 1970: Albenda, P., “An Assyrian Relief Depicting a Nude Captive in Wellesley College”, *Journal of Near Eastern Studies* Vol. 29, Numara 3, 1970, 145-150.
- Backer 2010: Backer De F., “Fragmentation of the Enemy in the Ancient Near East during the Neo-Assyrian Period”, Ed. M. Kitts, *In State, Power, and Violence*, Wiesbaden, 2010, 393-412.
- Barnett 1958: Barnett, R. D., *Assyrische Palastreliefs*, Artia, 1958.
- Barnett 1975: Barnett, R. D., *Assyrische Sculpturen in the British Musuem*, Bongers, 1975.

- Brinkman vd. 1989: Brinkman, J. A., Civil, M., Gelb, I. J., Oppenheim, A. L., Reiner, E., *The Assyrian Dictionary of the Oriental Institute of the University of Chicago Volume 17*, Chicago, 1989.
- Curtis-Tallis 2008: Curtis, J. E., Tallis, N., *The Balawat Gates of Assurnasirpal II*, Londra, 2008.
- Çavuşoğlu, Gökce ve Işık 2010: Çavuşoğlu, R., Gökce, B., Işık, K., “Urartu Krallığı’nda Harem”, *Colloquium Anatolicum/Anadolu Sohbetleri* 9, 2010, 153-169.
- Dezsö 2012: Dezsö, T., *The Assyrian Army I. The Structure of the Neo-Assyrian Army, 1. Infantry*, Budapeşte, 2012.
- Dezsö 2016: Dezsö, T., *The Assyrian Army I. The Structure of the Neo-Assyrian Army, 2. Cavalry and Chariotry*, Budapeşte, 2016.
- Duymuş Florioti 2016: Duymuş Florioti, H. H., *Eski Yakındoğu Üzerine Notlar*, İstanbul, 2016.
- Elayi 2017: Elayi, J., *Sargon II, King of Assyria*, Atlanta, 2017.
- Feigin 1934: Feigin, S. I., “The Captives in Cuneiform Inscriptions”, *The American Journal of Semitic Languages and Literatures* Vol. 50, Numara 4, 1934, 217-245.
- Gelb 1973: Gelb, I. J., “Prisoners of War in Early Mesopotamia”, *Journal of Near Eastern Studies* Vol. 32, Numara 1/2, 1973, 70-98.
- Gökçek-Akyüz 2013: Gökçek, L. G., Akyüz, F., “Asur Ordusu”, *Tarih Araştırmaları Dergisi* 32.54, 2013, 41-62.
- Grayson 2002a: Grayson, A. K., *Assyrian Rulers of the Early First Millennium BC I (1114-859 BC)*, Toronto, 2002a.
- Grayson 2002b: Grayson, A. K., *Assyrian Rulers of the Early First Millennium BC II (858-745 BC)*, Toronto, 2002b.
- Grayson ve Novotny 2012: Grayson A. K., Novotny, J., *The Royal Inscriptions Sennacherib, King of Assyria (704-681 BC), Part 1, The Royal Inscriptions of the Neo Assyrian Period, Volume 3/1*, Eisenbrauns, 2012.
- Hunger 1912: Hunger, J., *Heerwesen und Kriegsführung der Assyrer auf der Höhe ihrer Macht*, Leipzig, 1912.
- Kaçmaz Levent 2016: Kaçmaz Levent, E., *Yazılı ve Tasvirli Belgeler Işığında Yeni Assur Krallığı’nda Ordu ve Savaş*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Van, 2016.
- King 1915: King, L. W., *The Bronze Reliefs from the Gates of Shalmaneser*, London, 1915.
- Kağnıcı 2017: Kağnıcı, G., “Assur Kral Yazıtlarında Diyarbakır Bölgesi İle İlgili Kayıtlar”, Ed., M. Ş. Yüksel, *Timurlu Tarihine*

- Adanmış Bir Ömür 75. Doğum Yılında Prof. Dr. İsmail Aka'ya Armağan*, Ankara, 2017, 129-141.
- Köroğlu 2006: Köroğlu, K., *Eski Mezopotamya Tarihi Başlangıcından Perslere Kadar*, İstanbul, 2006.
- Luckenbill 1968: Luckenbill, D. D., *Ancient Records of Assyria and Babylonia II*, Chicago, 1968.
- Nadali 2005: Nadali, D., “The Representation of Foreign Soldiers and their Employment in the Assyrian Army”, Ed. van Soldt, W.H., Kalvelagen, R., Katz, D., *Etnicity in Ancient Mesopotamia, papres Read at the 48th Decontre Assyriologique Internaionale*, Leiden (1-4 July 2002), Leiden, 2005, 222-244.
- Nadali 2014: Nadali, D., “The Impact of War on Civilians in the Neo-Assyrian Empire”, Ed. Nadali, D., Vidal, J., *The Other Face of the Battle. The Impact of War on Civilians in the Ancient Near East*, Münster, 2014, 101-113.
- Oded 1979: Oded, B., *Mass Deportations and Deportees in the Neo Assyrian Empire*, Wiesbaden, 1979.
- Oppenheim 1977: Oppenheim A. Leo., *Ancient Mesopotamia*, London, 1977.
- Pancritius 1904: Pancritius, M., *Assyrische Kriegsführung*, Diss., Königsberg, 1904.
- Porada 1945: Porada, E., “Reliefs from the Palace of Sennacherib”, *The Metropolitan Museum of Art Bulletin*, New Series, Vol. 3, Numara 6, 1945, 152-160.
- Radner 2011: Radner, K., “Fame and Prizes: Competition and War in the Neo-Assyrian Empire”, Ed. N. Fisher, *Competition in the Ancient World*, the classical press of wales, 2011, 37-59.
- Radner 2015: Radner, K., “High visibility punishment and deterrent: Impalement in Assyrian warfare and legal practice”, *Zeitschrift für Altorientalische und Biblische Rechtsgeschichte*, Wiesbaden, 2015, 103-129.
- Sevin 1999: Sevin, V., *Yeni Sanatı I Mimari*, Ankara, 1999.
- Sevin 2010: Sevin, V., *Assur Resim Sanatı*, Ankara, 2010.
- Sönmez 2008: Sönmez, D., *Antik Dönemde Anadolu'da Müzik ve Müzik Aletleri*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniveristesi, Konya, 2008.
- Tadmor ve Yamada 2011: Tadmor, H., Yamada, S., *The Royal Inscriptions of Tiglath-pileser III (744-727 BC), and Shalmaneser V (726-722 BC), Kings of Assyria*, Eisenbrauns, 2011.
- Wäfler 1975: Wäfler, M., *Nicht-Assyrer neuassyrischer Darstellungen*, Germany, 1975.
- Wilson 1972: Wilson, J.V., K., *The Nimrud Wine Lists*, Londra, 1972.

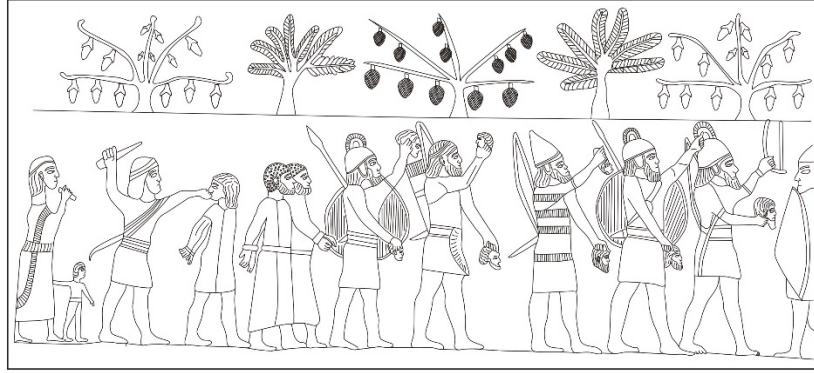
Çizim 1.

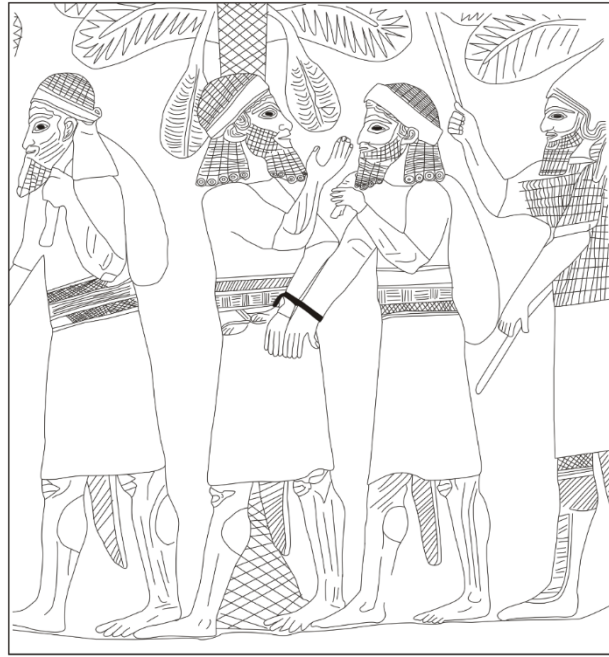
Çizim 2.

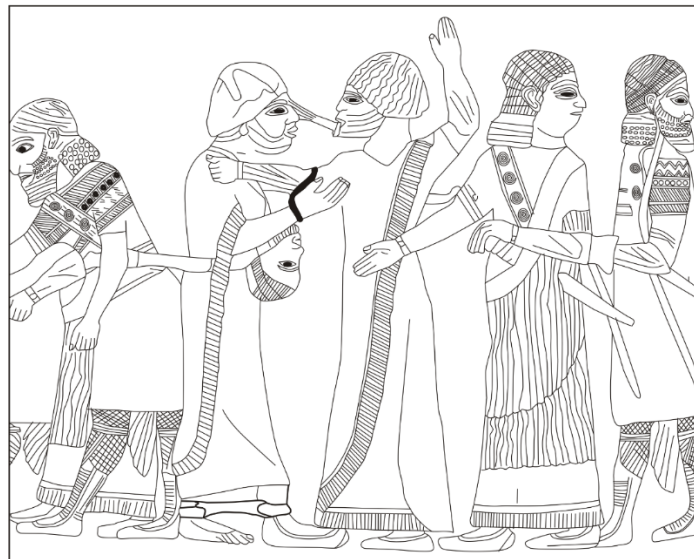
Çizim 3.

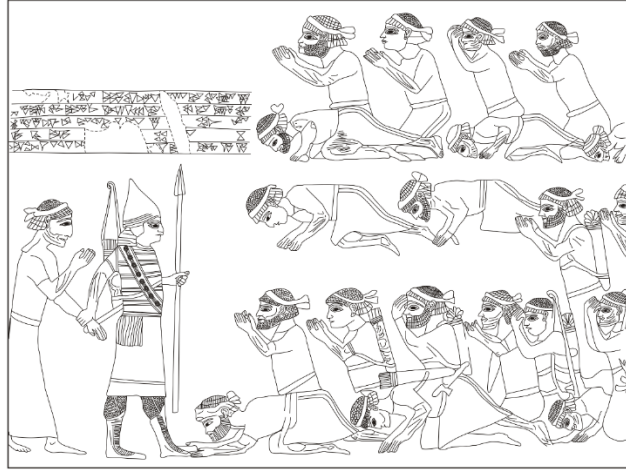
Çizim 4.

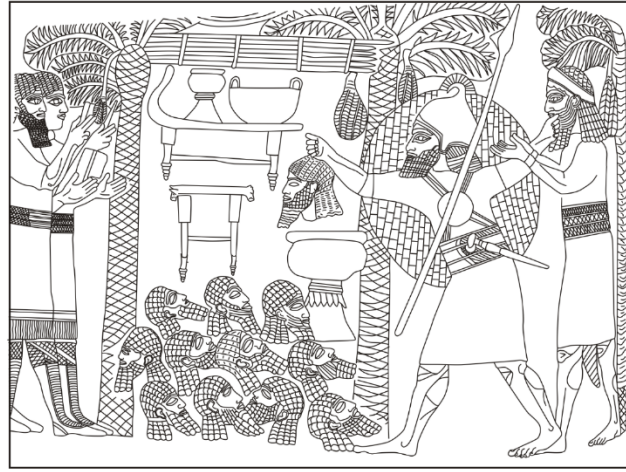
Çizim 5.

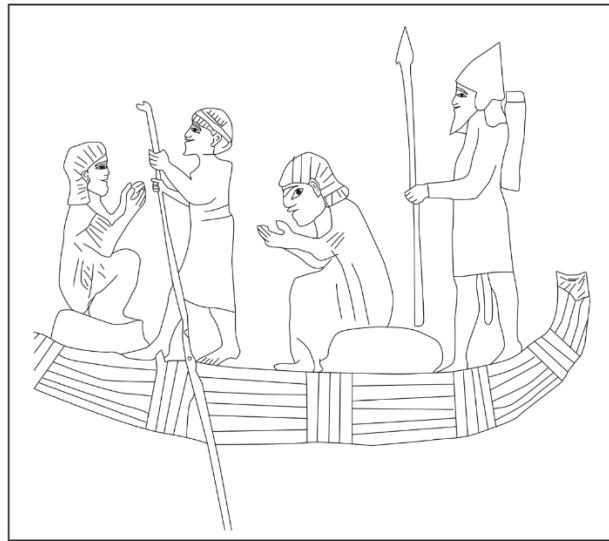
Çizim 6.

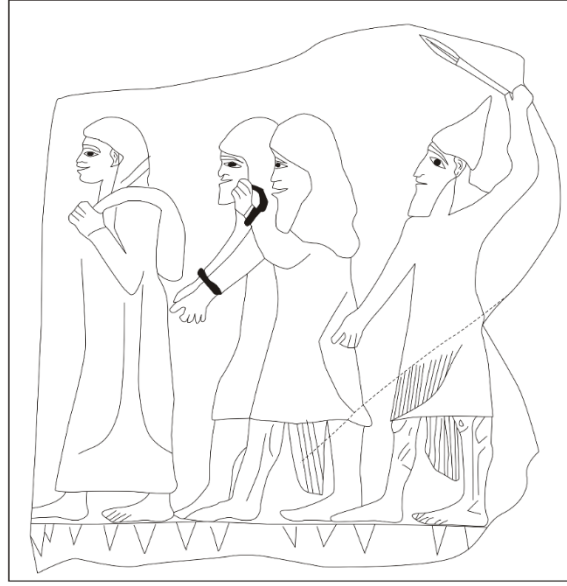
Çizim 7.

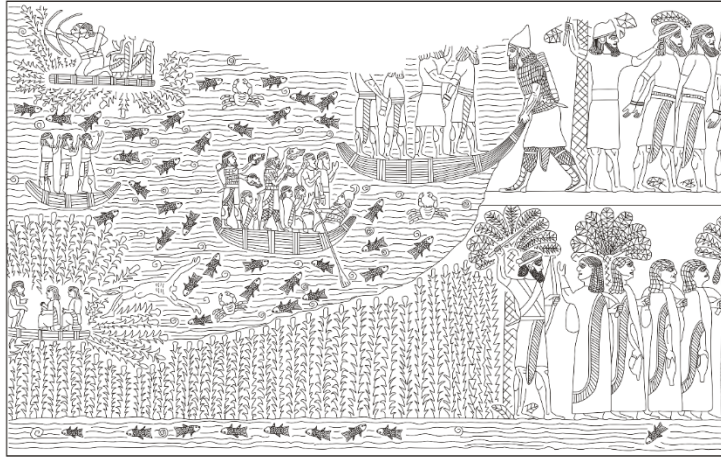
Çizim 8.

Çizim 9.

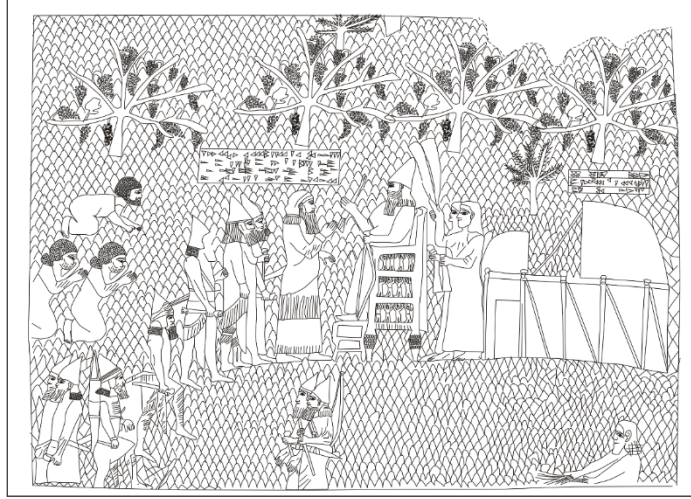
Çizim 10.

Çizim 11.

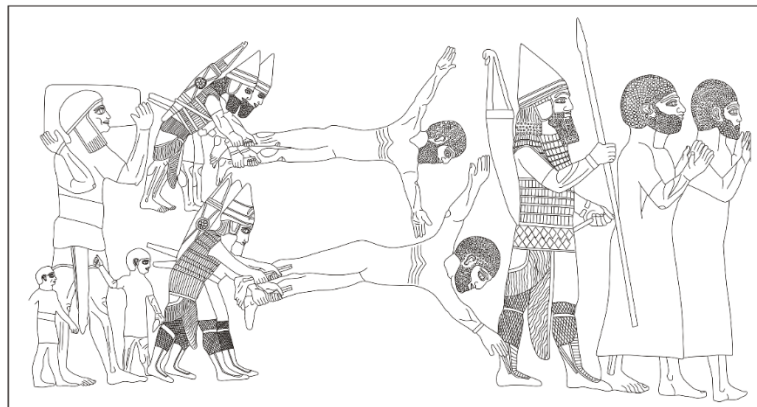
Çizim 12.

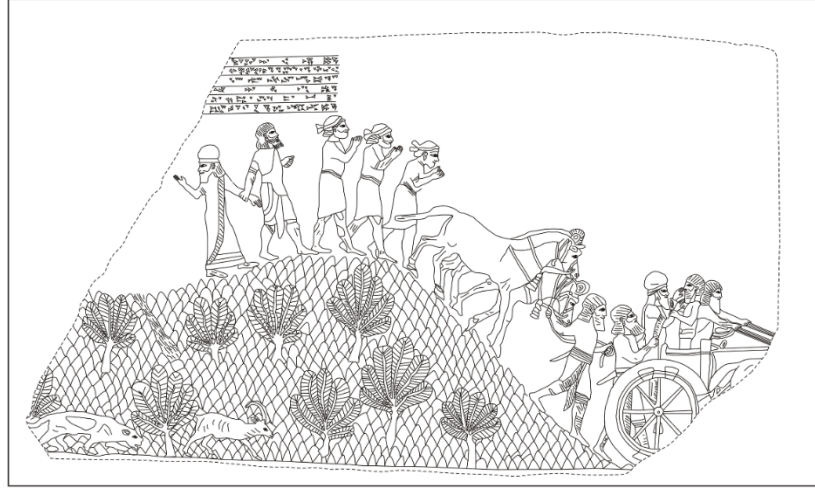
Çizim 13.

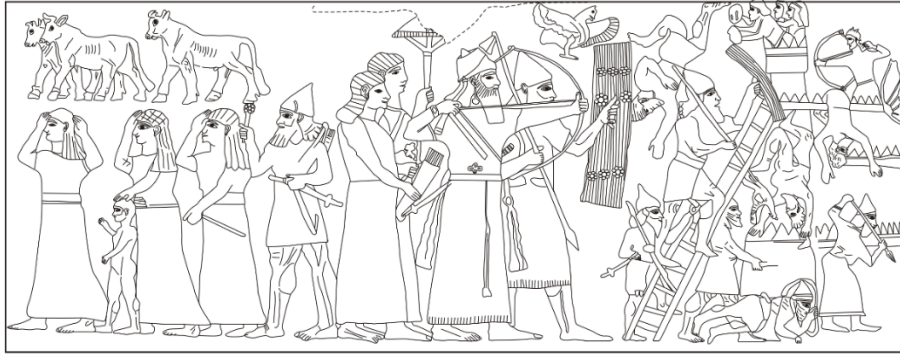
Çizim 14.

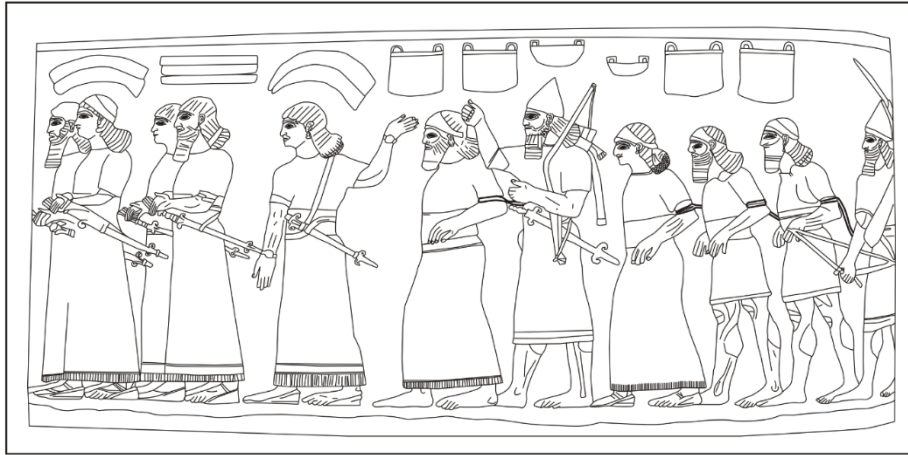
Çizim 15.

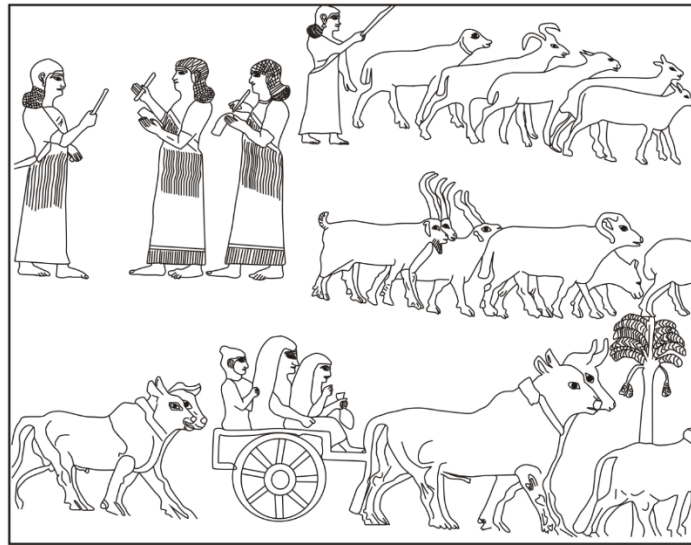
Çizim 16.

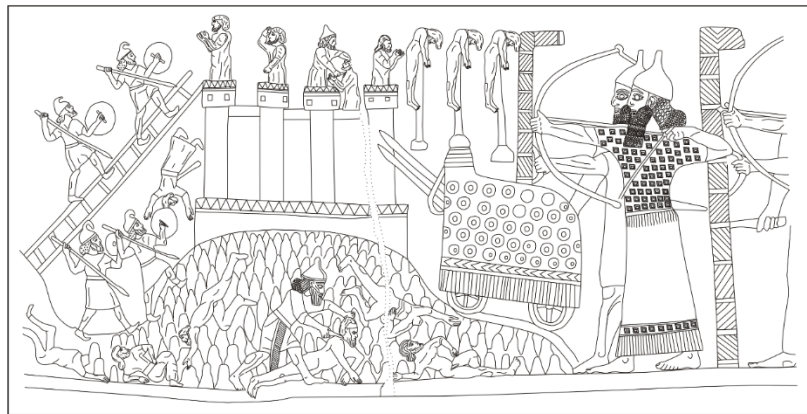
Çizim 17.

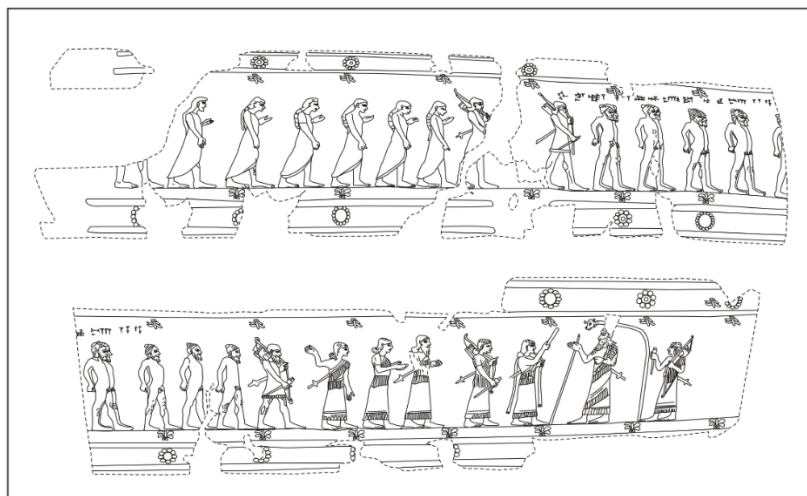
Çizim 18.

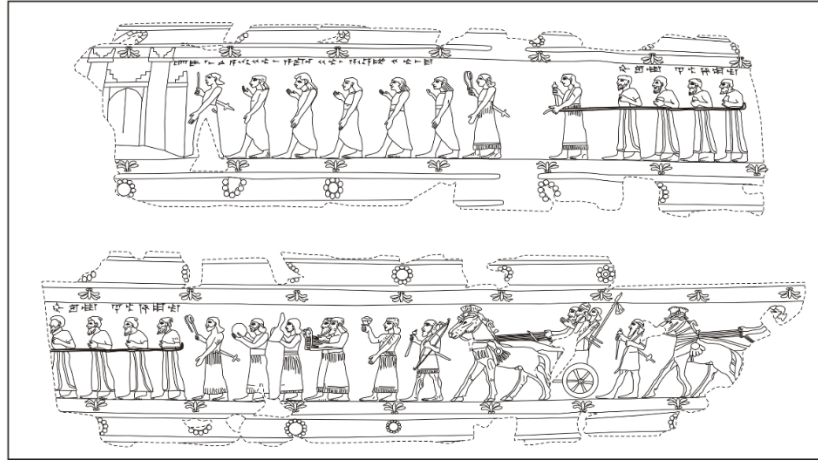
Çizim 19.

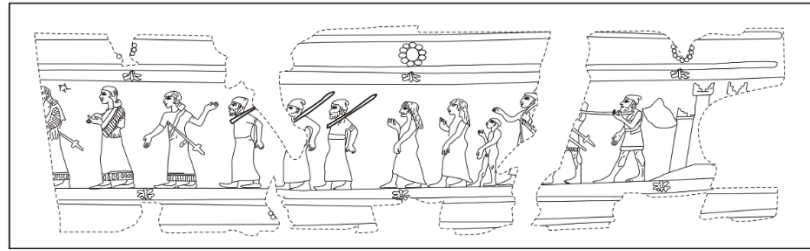
Çizim 20.

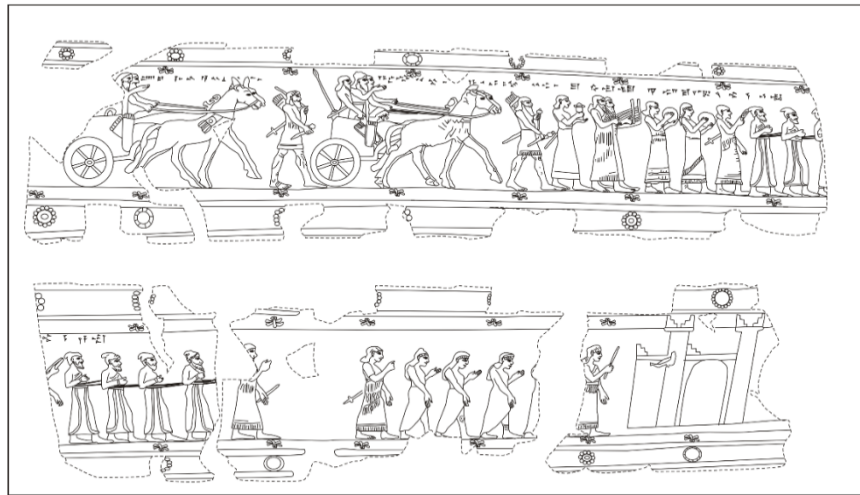
Çizim 21.

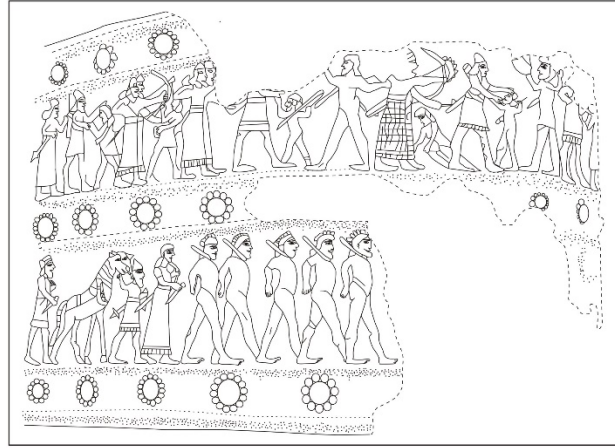
Çizim 22.

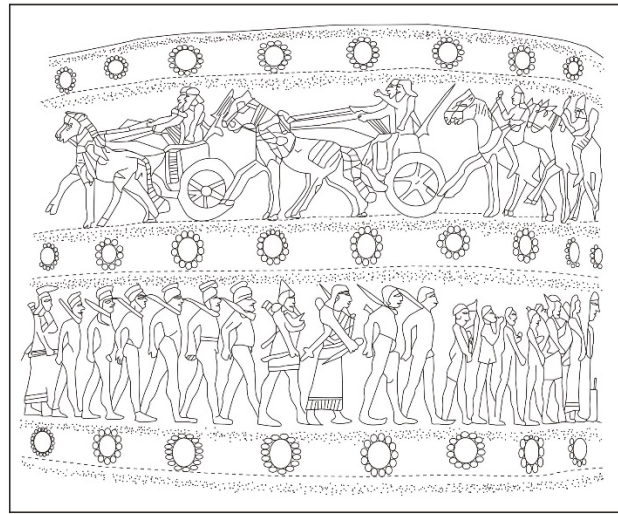
Çizim 23.

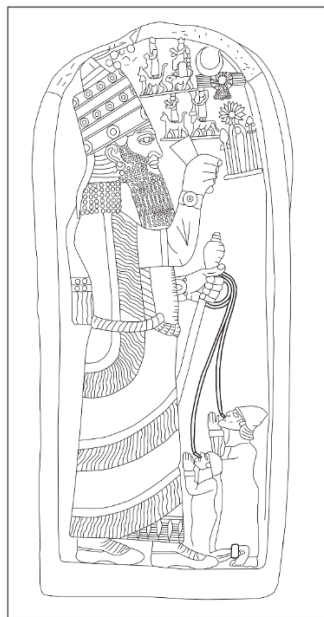
Çizim 24.

Çizim 25.

Çizim 26.

Çizim 27.

Krallar	Savaş Esirleri	Ülke	Yazıt (RIMA, RINAP, LAR)	Toplam
II. Aşşur-rabi (M.Ö. 1012-972)	-----	-----	-----	-----
II. Aşşur-reşişi(M.Ö. 971-967)	-----	-----	-----	-----
II. Tukulti-apil-Eşarra (M.Ö. 966-935)	-----	-----	-----	-----
II. Aşşur-dan (M.Ö. 934-912)	-----	-----	-----	-----
II. Adad-nirari (M.Ö. 911-891)	-----	-----	-----	-----
II. Tukulti-ninurta (M.Ö. 890-884)	-----	-----	-----	-----
II. Aşşur-nasir-apli (M.Ö. 883-859)	50 200 ----? 2000 2000 3000 780 3000 ----? ----?	Kükunu, Dirru Arbaku Iiaia, Salaniba Mariru Şūra İlänu Udu Udu Hudun Habhu, Atkun, Uşhu, Pilazi, Madaranzu, Masula, Abuqu, Arura, Arubê, İspilipria, Bara, Azi-ili, Laqû, Nirdun, Luluta, Dirra, Aggunu, Ulliba, Nirbu, Arbaku, Larbusu, Bunisu, Dür-Lulluma, Umaliu, Hiranu, Larbusa, Kirtearai	RIMA 2: A.0.101.1 RIMA 2: A.0.101.1 RIMA 2: A.0.101.1 RIMA 2: A.0.101.1 RIMA 2: A.0.101.19 RIMA 2: A.0.101.1 RIMA 2: A.0.101.1 RIMA 2: A.0.101.1 RIMA 2: A.0.101.1 RIMA 2: A.0.101.17 RIMA 2: A.0.101.1 RIMA 2: A.0.101.19 RIMA 2: A.0.101.17	11,030
III. Şulmanu-aşerid (M.Ö. 858-824)	14.600 3000 4600 110.610	Taiia, Huzazu, Nulia, Butämu Şilaia Taiia, Huzazu ----?	RIMA 3: A.0.102.2 RIMA 3: A.0.102.2 RIMA 3: A.0.102.3 RIMA 3: A.0.102.10	132.810
V. Şamşi-Adad (M.Ö. 823-811)	----? 3000 30.000	Di,bi, Izduia, Datêbir, Qerebtäläni Dür-Papsukkal Dêr	RIMA 3: A.0.103.1 RIMA 3: A.0.103.1 RIMA 3: A.0.103.4	33,000
III. Adad-nirari (M.Ö. 810-783)	-----	-----	-----	-----
IV. Şulmanu-aşerid (M.Ö.726-722)	-----	-----	-----	-----
III. Aşşur-dan (M.Ö.772-755)	-----	-----	-----	-----
V. Aşşur-nirari (M.Ö.754-745)	-----	-----	-----	-----
III. Tukulti-apil-Eşarra (M.Ö.744-727)	750 550 625 650 656	Kuruşşâ, Samaya Metuna ----? ----? ----?	RINAP 1: 13-14a RINAP 1: 13-14a RINAP 1: 1-8a RINAP 1: 1-8a RINAP 1: 1-8a	3,231
V. Şulmanu-aşerid (M.Ö. 726-722)	-----	-----	-----	-----
II. Şarru-kin (M.Ö. 721-705)	5000	Til-Garimmu	LAR II: no. 26	5000
Sin-ahhe-riba (M.Ö. 704-681)	208.000 ----?	----? Meluhha, Babil	RINAP 3/1: 60-61 RINAP 3/1: 18-25	208.000
Aşşur-aha-iddin (M.Ö. 680-669)	-----	-----	-----	-----
Aşşur-bani-apli (M.Ö. 668-627)	-----	-----	-----	-----
Assur-etil-ilani (M.Ö. 626-?)	-----	-----	-----	-----
Sin-şar-işkun	-----	-----	-----	-----
Sin-şarra-işkun (?-612)	-----	-----	-----	-----
Aşşur-uballit (611-609)	-----	-----	-----	-----
			Genel Toplam:	393,071

Tablo 1.

I. Doğu Anadolu Arkeolojisi: Prehistorik Dönemlerden Demir Çağların Sonuna Kadar Doğu Anadolu (DARK I), 11-12 Şubat 2019, İzmir, Ege Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi

Atilla Batmaz¹

Köklü bir araştırma geçmişine sahip olan Doğu Anadolu üzerine 1940'larda başlayan arkeolojik çalışmalar 1970'lerdeki kurtarma kazılarıyla gelişmiş, 1990'lı yıllarda ciddi bir ivme kazanmış ancak ne yazık ki 2000'li yıllardan itibaren yayın sayısı ve kalitelerinde ciddi bir düşüş yaşanmıştır. Son yıllarda gerçekleştirilen yeni araştırmalar, bölge arkeolojisindeki durgunluğu bir nebze de olsa azaltmıştır.

Bölgenin günümüz koşullarındaki dezavantajları her geçen gün arkeolojik çalışmaları da etkilemektedir. Örnek vermek gerekirse bir dönem Urartu ile ilgili bilgilerimizin büyük bir bölümü Türkiye'deki araştırmalardan gelmekteyken Ermenistan, kendi ülkesinde gerçekleşen Urartu kazı ve yayınlarının katkıları ile Yakındoğu ve Güney Kafkasya arkeolojisinde önemli bir aktör olduğunu kanıtlamak ister gibidir. Yine İran'da kültürel faaliyetlere hız verilmiş ve yeni araştırmaların sonuçları artık hızla akademik dünyaya tanıtılmaya başlanmıştır. Değişen bu denge içinde Türkiye eski konumunu kaybediyor gözükmektedir. Bu durumu Türkiye lehine çevirmek mümkün müdür?

Ege Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi'nde 11-12 Şubat 2019 tarihlerinde Doğu Anadolu Arkeolojisini ele alan bilimsel toplantı (kolokyum) gerçekleştirildi. I. Doğu Anadolu Arkeolojisi: Prehistorik Dönemlerden Demir Çağların Sonuna Kadar Doğu Anadolu- DARK I" adıyla gerçekleştirilen toplantının amacı yukarıda söz edilen problemleri tartışmaya açmak Doğu Anadolu arkeolojisi ile ilgili güncel çalışmaları değerlendirerek, bölgede çalışan araştırmacıların çalışmaları sırasında karşılaştıkları zorlukları masaya yatırmak ve çözüm yolları aramaktı.

¹ Doç. Dr. Atilla Batmaz, Ege Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, Bornova / İzmir. E-posta: atibatmaz@yahoo.com.

Farklı dönemlere ait Doğu Anadolu çalışmalarını bir arada izleyebilmek bölgede çalışan ve çalışma potansiyeli olan akademisyen, araştırmacı ve öğrenciler için güçlü bir motivasyon kaynağı olacaktır. Dolayısıyla temel olarak bu toplantının yapılması fikri Doğu Anadolu'yu tüm arkeolojik dönemleriyle beraber ele alan bir toplantının eksikliğidir. Özellikle genç kuşak araştırmacıları bir araya getirerek yeni keşifleri ve problemleri görmek ve mevcut zorlukları tartışabilmek bu toplantının çıkış noktasını oluşturmaktadır.

Doğu Anadolu Bölgesi ile sınırlandırılan ancak oldukça geniş bir zamansal çerçeveyi kapsayan toplantıda, iki gün boyunca, kazı/yüzey araştırmaları, diğer saha çalışmaları ve Doğu Anadolu Arkeolojisinin sorunları üzerine sunumlar gerçekleştirildi. Toplantı Prof. Dr. Kemalettin Köroğlu'nun Urartu çalışmaları hakkındaki sorunları ve Urartu arkeolojisinin bugünkü durumunu konu alan bir konuşmasıyla başladı.

Bilimsel toplantıda sunulan bildiriler arasında kronolojik olarak en erken konu İsmail Baykara, Berkay Dinçer, Serkan Şahin ve Birkan Gülseven'e ait olan ve Van Bölgesi'nin Prehistoryası hakkındaki bilgilerimize yenilerini ekleyen obsidyen buluntu alanı Gürgürbaba Tepesi hakkındadır. Söz konusu alanda, Alt ve Orta Paleolitik hominidleri tarafından kullanıldığı tahmin edilen 70'den fazla buluntu ve yerleşim alanlarının var olduğu anlaşılmaktadır. Taş aletler ile ilgili başka bir çalışma Bengi Selvi'ye aittir. Sos Höyük kazılarında bulunan Kura-Aras (Erken Transkafkasya) Dönemine tarihlenen aletlerin tanımlanması ve yapım teknolojileri hakkında bilgi sağlayan çalışmada aletlerin zaman içindeki değişim ve hammadde teminleri hakkında veriler sunulmuştur. Kura-Aras Kültürü'ne ait bir diğer çalışmada, Mehmet Işıklı ve Gülşah Öztürk, bu kültüre dair var olan sorunların tespiti, nedenleri ve olası çözüm önerileri bölge arkeolojisi çerçevesinde değerlendirilmiştir. Hülya Çalışkan Akgül Yukarı Fırat Vadisi'nde M.Ö.4. Binyıl sonu-3. Binyıl başında bölgeler arası ilişkiyi ele alan bir sunum gerçekleştirmiştir. Çalışma Geç Kalkolitik dönemde komşu bölgeler arasındaki bağlantıya işaret eden buluntular barındıran Arslantepe'deki bir saray yapısından söz edilmiştir. Sunumda Arslantepe'nin Mezopotamya'daki Geç Uruk dönemi ile iletişim ve etkileşimi irdelenmektedir. Gulan Ayaz Doğu Anadolu Erken Demir Çağ çanak çömleklerinin değerlendirilmesinde ortaya çıkan sorunları ele alan çalışmasında Yukarı Fırat Havzası'nın doğusunda kalan buluntu yerlerindeki tabakaların iyi takip edilemeyeşinden ya da mezarlık buluntusu olarak ele geçmesinden söz eder. Çalışmada bu durumun özellikle yivli seramiklerin değerlendirilmesinde bir sorun teşkil ettiği vurgulanmaktadır.

Urartu, bu toplantının en fazla işlenen konularından biri olmuştur. Kemalettin Köroğlu ve Harun Danişmaz Urartu Krallığı'nın yönetim organizasyonu ile ilgili yeni önerilerini paylaştılar. Sunumda Urartu'nun yönetim modelinde devlet tarafından planlanan kentler ve eyalet merkezleri yanında yalnızca bu coğrafyaya özgü aşiret merkezi olarak tanımlanabilecek kalelerin varlığı ve bunların da Urartu yönetim organizasyonunun parçası olduğu önerilmiş ve çok odalı kaya mezarlarının bunun en belirgin göstergesi olduğu ileri sürülmüştür.

Mehmet Karaosmanoğlu ve Mehmet Ali Yılmaz Erzincan Ovası'ndaki Altıntepe Kalesi'nde 2003 yılından itibaren gerçekleştirilen ikinci dönem kazılarının sonuçları temelinde kalenin Urartu ile sınırlı kalmadığı, Urartu öncesi ve sonrası Altıntepe'nin yerleşim sürecinin anlaşılmasına yönelik bulguların olduğunu ortaya koymaktadırlar. Çalışmada stratigrafik süreklilik ve mimariye ilişkin veriler değerlendirilmiştir. Abdulkadir Özdemir ve Ziya Kılınç yeni bir kazı alanı olan Murat Tepe Kalesi'nin kazısına ilişkin verileri paylaşmışlardır. Özdemir ve Kılınç, Murat Nehri (*Arsenia*) kıyısındaki bir Urartu Kalesi olan yerleşimin,

konumu ve karakteristik mimari özellikleri nedeniyle Urartu Krallığı'nın yerleşim merkezi ile krallığın batı sınırında bulunan Elazığ bölgesi (*Alzi*) arasındaki iletişimi sağlayan karayolu güzergâhı üzerinde bir konaklama istasyonu olduğunu önermektedirler. Oğuz Aras ve Buket Beşikçi Ayanis Kalesi buluntuları temelinde İskitlerin Urartu tarihi açısından önemi ve krallığın yıkılışına olan etkilerini ele almışlardır. Serkan Erdoğan Tunceli'deki Mazgirt-Kaleköy Urartu Kalesi'ne ait kaya mezarını yeniden değerlendirmiş ve çeşitli yönleriyle irdemiştir.

Kolokyumun konularından biri yine Urartu temel alınarak hazırlanan Etnoarkeoloji ve Deneysel Arkeoloji çalışmalarıdır. Aylin Erdem Urartu Krallığı'nın temel besin ekonomisini oluşturan tarımsal ve hayvansal ürünlerin arkeolojik ve etnografik veriler üzerinden tüketim modellerini ortaya koymaktadır. İlker Özkan, Duygu Kahraman ve Atilla Batmaz yerel hammaddeler ile modern yöntemler kullanarak parlak kırmızı Urartu çanak çömleğinin astarını yeniden üretme denemeleri gerçekleştirmişlerdir. Sunumda 122 astar reçetesi içinden üç tanesinin Urartu kırmızısına çok yakın özellikte olduğu ve buradan hareketle astarın üretim süreçlerinin nasıl olduğuna yönelik ipuçları elde edildiği vurgulanmıştır. Atilla Batmaz Bitlis'in geleneksel yöntemlerle çanak çömlek üretimi yapan Kavakbaşı Köyü'nde gerçekleştirilen etnoarkeolojik bir araştırma üzerine sunum gerçekleştirmiştir. Seramik etnoarkeolojisi metodolojisi kullanılarak köydeki üretim faaliyetlerinin araştırıldığı çalışmada Urartu kültürü ile bağlantı kurulmaya çalışılmıştır.

Toplantıda bölgede devam eden yüzey araştırmalarının güncel sonuçlarına ilişkin sunumlar yer almıştır. Hanifi Biber Muş Bölgesi yüzey araştırması ile bölgenin prehistorik dönemlerinden Urartu sonuna kadar yaklaşık 160 buluntu yeri tespit edildiğini vurgulamıştır. Biber aynı zamanda Urartu'nun ilk başkenti olarak kabul edilen Arzaşkun'un lokalizasyonu konusunda yeni öneriler ortaya atmıştır. Nilgün Coşkun Dağlık Şırnak Bölgesi'nde keşfedilen Dirheler hakkındaki sunumunda, yerel halk tarafından Dirhe olarak isimlendirilen çok iri taşlardan yapılmış, dörtgen planlı, en az iki katlı ve kule biçimli mimari yapılar araştırmıştır. Sami Patacı, Ardahan'da gerçekleştirilen yüzey araştırmasına ilişkin yeni veriler ve önerileri paylaşmıştır. Çalışmada Çıldır ve Göle bölgelerinde Tunç Çağlar'dan Demir Çağların sonuna kadar birçok yerleşimin tespit edildiği ortaya konmaktadır.

Gülşah Altunkaynak ve Mehmet Ali Özdemir Erzurum'daki Alaybey Höyük örneğinden hareketle kurtarma kazılarının Doğu Anadolu Arkeolojisi'ne katkılarını değerlendirmişlerdir. Nuran Erol Işık ve Caner Işık sunumlarında sosyolog gözünden Van'da kültür araştırmacısı olmak üzerine bir çerçeve çizmeyi amaçlamışlardır. Çalışmada Van Bardakçı ile Ayanis köylerinde anket usulü gerçekleştirilen sosyolojik çalışmalar üzerinden saha araştırması sırasında ortaya çıkan zorluklar ve kırılma noktaları ele alınmıştır. Tevfik Emre Şerifoğlu ve Bengi Selvi 19. yüzyıl sonu itibarıyla Doğu Anadolu'da gerçekleştirilmiş arkeolojik çalışmaların bir kısmını ele almışlar ve söz konusu çalışmaların niteliklerindeki dönemsel değişimleri değerlendirmişlerdir. Şerifoğlu ve Selvi Cumhuriyetin ilk yıllarından günümüze kadar gelinen dönemdeki kültür politikalarının bir eleştirisini yapmış ve çözüm önerilerinde bulunmuşlardır.

Toplantının sonunda bir tartışma platformu oluşturularak katılımcılara şu sorular sorulmuştur: Doğu Anadolu Arkeolojisine yönelik teşvik yetersizliğinin nedenleri nelerdir; bölgede arkeolojik çalışmaların istikrarlı bir şekilde devam etmesi nasıl sağlanabilir; lisans ve lisansüstü düzeydeki araştırmacıların bölge çalışmalarına olan ilgisini arttırmak ve bölgedeki genç araştırmacıların çalışmalarını desteklemek için neler yapılabilir; yabancı arkeologların

bölgeden uzaklaşması ve uluslararası işbirliklerinin azalmasının sebepleri ve yarattığı sonuçlar nelerdir. Ne var ki bu platformda yukarıdaki sorular ve sorunlar istenildiği ölçüde tartışılmamıştır. Öyle umuyoruz ki bilimsel toplantının ikincisinde (DARK II) bu sorunlara daha fazla vakit ayrılabilir ve doyurucu sonuçlara ulaşılabilir.

Bu bilimsel toplantının sonuçlarını paylaşmak ve kalıcılaştırmak adına yayın kitabı çalışmalarına vakit kaybetmeden başlanmıştır. Yayının daha geniş okuyucu kitlesine ulaşması hedeflenmiş ve bu nedenle İngilizce olarak yayınlanmasına karar verilmiştir. Yayını *Ancient Near Eastern* dergisi üstlenmiştir. Yayın için gönderilen her çalışma hakem kontrolünden geçirilmiş ve şu günlerde yayına hazır hale getirme çalışmalarına devam edilmektedir.

I. Doğu Anadolu Arkeolojisi Çalıştayı

Prehistorik Dönemlerden Demir Çağlar'ın Sonuna Kadar Doğu Anadolu

11-12 Şubat 2019

Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi
Nuri Bilgin Konferans Salonu

TÜBİTAK

www.doguarksem.wixsite.com/darksem

